

szombat

1999. január

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tizszer.

Szerkesztőbizottság:

Itamár József-Keszt
Lichtmann Tamás
Szabolcsi Miklós
Székely Gábor
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Várai Emil

A megjelenést támogatja:
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

A héber és jiddis szavak
átírása a szerzők felfogását
tükrözi.

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft
és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet
Izraeli képviselet:
Pirsum Chen
43 King George St.
Jerusalem
Tel.: 972-2-6222121

Címlapfotó: Müller László

A kéziratok szerkesztése
lezárult:

1998. december 7-én.
Szerkesztőség
és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Községi Ház,
234-es és 235-ös szoba.

Telefon:
311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665
Szerkesztőségi órák
és hirdetésfelvétel:
csütörtökönként
16 és 17 óra között.

Lapunk e-mail címe:
szombat@c3.hu
Címünk az interneten:
http://www.c3.hu/~szombat

Előfizethető
a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP
11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomta: Szikra Lapnyomda

T A R T A L O M

HAZAI DOLGAINK

- 2 Olvasóink írják
- 3 Konrád György: A berlini holocaust-émlékműről – másodsor
- 6 Párbeszéd vagy egy pár beszéd? – Beszélgetés Horányi Ōzsébbel és Majsai Tamással
- 9 Hőskorszaki töredékek – Emlékezések a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület fényes napjaira – interjúrészek (Gadó János)
- 12 A Mazsike tizedik születésnapján
- 14 „A Mazsikének a kultúra terén kell talpra állnia” – Beszélgetés Székely Gáborral
- 18 Vita a hitközség elnöke és a rabbikar között

Summary

The Hungarian Catholic Church has already expressed its apologies regarding the Shoah. I am not sure whether there is any point in multiplying them” – reacted Cardinal **László Paskai**, head of the Hungarian Catholic Church to the papal encyclical letter Fifty Years Later: Reflections on the Shoah. **Asztrik Várszegi**, head of the Hungarian Benedictine Order did not share this refusing attitude, and has convened a conference on the theme at the famous centre of the order, at Pannonhalma. We have interviewed two participants of the conference: **Ōzséb Horányi** and **Tamás Majsai**, who are known to hold much more liberal positions than their respective churches. We can conclude that the conference followed the traditions of the Jewish-Christian dialogue in Hungary. The meeting consisted mainly of formal friendly acts, where both parties judged it more important to remain on speaking terms than to discuss real differences of opinions. “Where were the Jews when Jesus Christ was crucified?” – retorted with a question **Gellért Békés**, a Catholic participant of the conference to the accusations against the Catholic Church concerning the Shoah. No one has criticised his contribution recalling medieval attitudes, which is a sign that in the Christian-Jewish relations in Hungary it is not the discussion of problems that is important but the repetition of formal acts.

Our selection of interviews recalls the

- 15 Veszélyben a Szeretetkórház –
A betegek átlagéletkora: 85 év
(Várai Emil)

VILÁG

- 19 Egy bohóc Auschwitzban
- 22 Telitalálatok és baklövések –
Az izraeli titkosszolgálatok sikerei és balfogásai (Rajki András)
- 24 Betérés: A kötélhúzás
folytatódik (Pikler Ferenc)

KULTÚRA

- 25 Grace Paley: Zagrowsky mesél
- 31 Rapai Ágnes verse
- 32 Ligeti György magyarországi ősbemutatója – Hátborzongató vígopera (Rajki András)

moments of the birth of the Jewish civil society ten years ago. The founders of the Federation to Maintain Jewish Culture in Hungary started to organise in 1987, during the one-party system with the help of the reformers of the party. The establishing of the Federation in 1988 was a huge success, since it represented the first alternative Jewish organisation against the religious leadership which discredited itself with its collaboration. Its democratic, pluralistic views, however, have broken up the Federation. As it is with revolutions, at the beginning the Federation acknowledged all ideology, and all kinds of Jewish identity. The Zionists, the religious, and those standing on national-ethnic or cultural basis fought fierce battles about the path to follow; most of them eventually left the Federation or joined other Jewish organisations. The once pioneer of the Hungarian Jewish civil society is now but one of the many Jewish organisations.

Emil Várai's report presents the Jewish hospital. The state took the main part of the hundred-year-old building and the equipment after 1948, the rest could function as the hospice for the elderly. This situation remained until today, though now the hospital has received back a bigger section of the building, where a modern polyclinic has been established available for all Jews. The predominant part of the hospital's budget is covered from state sources – similarly to all Jewish institutions in Hungary.

Segítséget kérünk a gyógyíttatás költségeihez!

Tisztelt Olvasóink!

Fontos ügyben fordulunk Önök-höz. A Szombat egyik rendszeres szerzőjének, barátunknak édesanyja súlyosan megbetegedett. Több agyvérzés után mozgásában korlátozottá vált, és azóta is egyéb, súlyos betegségeken ment keresztül. Mivel gyógyíttatásának költségei (beleértve az egész napos ápolónői felügyeletet) meghaladják a család anyagi teherbíró képességét, kérjük azokat, akik anyagilag támogatni tudják és kívánják a beteg hölgy gyógyíttatásának költségeit, a következő OTP-számlára juttassák el adományaikat: 11773078-08224457. Befizetési csekket – korlátozott számban – a szerkesztőségben is tudunk adni.

Köszönettel:
a Szombat szerkesztősége

Fizessen elő Ön is!

Még mindig nem késő! Ne felejtse el megújítani Szombat-előfizetését 1999-re!

Amennyiben egész évre (összesen 10 Szombat-számmal) előfizet – belföldre 2000 Ft-ért, külföldre 40 USD-ért (légipostázással) –, nem érinti az esetleges évközi áremelés. Aki a jelzett összegnél többet szán a Szombat céljaira, lapunk jövőjét, prosperitását segíti elő. Aki első félévi számainkra kíván előfizetni, legalább 1000 forintot vagy 20 USD-t kell postáznia.

Az alábbi megrendelésre belföldre csekket küldünk Önnek, külföldről közvetlen banki átutalással fizetheti elő a Szombatot.

Címünk: Szombat szerkesztősége
1065 Budapest, Révay u. 16.

Tel.: 311-9214, tel/fax: 311-6665

— levágandó —

Megrendelem a Szombat című folyóiratot 1999-re, 2000 Ft-ért/első félévi számain 1000 Ft-ért. Az előfizetési díjat az önök által küldött csekken kívánom átutalni.

Név:

Cím:

Olvasóink írják

Írjunk néha igazat is

A Szombat 1998. novemberi számának 13. oldalán beszámol a Mazsók kuratóriumának legutóbbi üléséről, és a lap szokásához híven, az ott közölteknek semmi összefüggése sincs a valósággal.

Nem igaz, hogy a zárt ülés mellett hatan szavaztak, két fő a részlegesen zárt ülés mellett, két fő a nyilvános ülés mellett és négyen semmire sem szavaztak. Az igazság kitér a jegyzőkönyvből is, ez pedig az, hogy a 14 jelenlévő közül ketten szavaztak a zárt körű ülés ellen, a többiek pedig mellette, ezek közül ketten voltak, akik előzőleg a részlegesen zárt ülés mellett foglaltak állást.

Már csak az a kérdés, hogy Gadó János szándékosan vagy gondatlanul hazudik-e.

Már az előző számban is azt az információt közölték, hogy a jogszabály szerint 2/3-os többség kell a zárt ülés elrendeléséhez, ezt a valótlanítást most megismétlik ebben a számban is, jó lenne, ha felhívnák a jogszabályhelyet ezzel kapcsolatban, amin persze felettébb csodálkoznék, de lehet, hogy az én ismereteim hiányosak.

Ettől függetlenül a jelenlévők több mint 2/3-a a zárt ülés mellett döntött.

A cikk többi része sem igaz, de hát ez nem meglepő. Úgy látszik, a Szombat követi a régi szabályt, mely szerint „Hazudj, fiám, csak rajta ne kapjanak!”. Ez most nem jött össze, talán majd legközelebb.

Dr. Feldmájer Péter

*

A félreértések elkerülése végett idézem a jegyzőkönyv vonatkozó részét:

„Dr. Feldmájer Péter úr, az ülés levezető elnöke köszönti a résztvevőket és megállapítja a határozatképességet. Majd felveti a kérdést, hogy az ülés nyilvános, vagy zártkörű legyen.

Határozati javaslat:

A Kuratórium úgy dönt, hogy az ülés zártkörű.

Szavazás: 2 ellenszavazattal elfogadva.”

Ennyi. Szó sincs a Feldmájer Péter levelében említett tényről, mely szerint „ketten voltak, akik előzőleg a részlegesen zárt ülés mellett foglaltak állást.” A zárt üléssel kapcsolatos vita 5-6 percig tartott. Minderről a jegyzőkönyv a fenti, rendkívül vázlatos összefoglalót nyújtja. Nem mond ellent az én beszámolómnak – egyszerűen nem fog-

Elhunyt Zala Tamás

– a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület alapító tagja, az első vezetőség tagja, a Szombat főszerkesztője (1990. június és 1991. április között). Emlékét megőrizzük.

lalkozik az abban leírt tényekkel. Nem foglalkozik a nem szavazókkal sem. (Ámbár lehet, hogy itt tévedtem. Mert noha határozottan emlékszem, hogy négyen egyáltalán nem emelték föl a kezüket, lehetséges, hogy a helyi szokások szerinti metakommunikatív tárogatást – bólintást, szemhunyorítást, csuklómozdulatokat, stb. – dr. Feldmájer Péter észlelte és igenlő szavazatként könyvelte el.)

A jogszabályt, mely egyebek közt a kétharmados szavazattöbbséggel megtervezhető zárt ülésről is rendelkezik, 1998. októberi számunk 13. oldalán már idéztük, de ha kell, megismételjük: a közhasznú szervezeteiről szóló 1997 évi CLVI. törvény 8.7.A pontja rendelkezik erről. Tény és való, a Mazsók jelenleg még (ki tudja miért?) nem eszerint működik. A közhasznú szervezetként történő bejegyzés és az annak megfelelő alapszabály-módosítás most van folyamatban a bíróságon. Mivel ezt maga a Mazsók kérte, úgy vélném, ha a bejegyzésig hátralévő rövid időben formailag nem is, de lényegileg ehhez kell tartania magát. A közalapítvány által szétosztható pénz nem a kuratórium hűbéri tulajdona, hanem a zsidó közösségé. Ugyan miért akarják olyan buzgón távol tartani a nyilvánosságot azoktól a döntésektől, amelyek (miként a törvény is tükrözi) a nyilvánosságra tartoznak?

Ami a hazugsággal való vádaskodást illeti: az egyébként józan Feldmájer Péterben remélhetőleg csak átmenetileg kerekedett felül a privilegiumaiban sértett hitközségi hivatalnok.

Gadó János

(Folytatás a 19. oldalon.)

A Fővárosi Bíróság mint másodfokú bíróság az alábbi helyreigazító közlemény közzétételére kötelezte lapunkat:

Helyreigazítás

Lapunk 1998. áprilisi – (X. évfolyam) – 4. számában megjelent „Hamis számlák a hitközségen” címmel közölt cikkben – valótlannul híreszteltük Karádi Gáborra vonatkozhatón, hogy a „hitközségnél lopnak és csálnak”, valamint ezzel összefüggésben azt, hogy nevezett hamis névre szóló számlákat állított ki, és ezek alapján saját részére 9 760 000 forintot vett fel.

KONRÁD GYÖRGY

A berlini holocaust-emlékműről – másodszor

Többnyire a győzők emelik a diadalívket, győzelmi oszlopokat. A vesztesek nem emelnek a vesztt csaták színhelyére nagyszabású emlékműveket. Nem kérkednek a vereségükkel, gyászukkal, el nem múltó fájdalmaikkal. Nem titkolják, nem felejtik, de inkább a szívükben, az elméjükben tartják, mint a köztéren.

Nézem a köztéri szobrokat, lovon ülő harcosok, jobb kezükkel előremutató népszónokok, hátrahőkölő vagy fejüket lehajtó gondolkodók, illetőleg különböző, nem ember alakú térfomák. Magukon viselik koruk patetikus és groteszk ízlését, az a mentségük, hogy nem aránytalanul nagyok, beilleszkednek a város többi formás vagy esetlen örökölt bútora közé, részei a berendezésnek, és ha nem különösebben agresszívek, akkor az idő patinájával akár szeretetreméltókká válnak. A nagy ember fején típegő galambok is, mindazal, amit hátrahagynak, kegyeletünk tárgyai lesznek.

Nagyobb köztéri szobrokra harcias, vagy legalábbis lendületes közösségi eszmék jegyében jutni szokott elegendő pénz és közakarat. Az emlékművek az uralkodók hiúságából születnek, és



inkább a megrendelőről szólnak, mint arról, akiről megemlékeznek.

Nem tudom, hogy a művészetnek szüksége van-e erre a nagyszabású állami kapcsolódásra szimbolikus témához. A holocaust-emlékműről szóló vitát követve némelykor az volt a benyomásom, hogy a holocaust valódi céloka a Denkmal volt. A történetre azonban a megamű nem bír pontot tenni, ha néha az a látszat keletkezik is, hogy erről van szó.

*

Hitler háborúja a zsidók ellen nagyszabású győzelem volt a háborús vereség egészen belül. A kétharmad résszel mégiscsak sikerült végezni. Retroaktív szégyentől és a testvériség érzésétől eltekintve minek emelnek a háborús nemzedék gyermekei-unokái emlékművet? Az egykor itt élt zsidóknak, vagy a zsidók tömeges pusztulásának?

Miről szól ez a mű, amelyet mint központi emlékművet tárgyal a közbeszéd? A tárgynak járó alázat helyett századvégi narcisizmus, kevés gondolat, sok ismétlés, ötletek, anyag- és téparlás. Ünneplésre, kegyeletre, közösségi-rituális célokra, valamilyen tárgy patetikus felmagasztosítására kihat a város közepéből egy kihívóan nagy területet. Ha az emlékmű a német

nemzet bűnbánatáról szól, akkor ez a robusztus anyagtömeg inkább ijesztő, mint meggyőző.

Nem ugyanaz az öntelt mértéktelenség dolgozik ezekben az elképzelésekben, mint a nagy Germania víziójában?

A művész, ha az állam nagy teret ad neki, megrészesül, és betölti. Valamivel, egy valamivel, és abból sokat csinál. Mikor a terv árulkodó mértéktelenségét bíraltam, az emlékmű egyik heves szószólója kifakadt: „De hiszen hatmillió halottról van szó!” Megabűn, mega-Denkmal?

Lehetne úgy is felfogni a dolgot, hogy hatmillió egyetlenegy. Ismerik, ugye, a talmudi mondást? „Aki egyetlen embert megment, az megmentette az emberiiséget.”

A táborok és a krematóriumok emléket megőrzik a maradványok, a dokumentumok. Auschwitznak nem kell emlékmű. Ha az emlékmű nem felel meg a címének, mert nem „für die ermordeten Juden Europas”, akkor mire való? Akkor minek emelik? Ha nem a megölt zsidóknak, akkor a megölésüknek? Sachsenhausen és Auschwitz nem a zsidóság cselekedete volt. Az emlékműnek minden esetben valami politikai célzata van, amelyhez képest a megölt áldozatok alibifunkciót töltenek be.

A győztes ünnepel, a vesztes nem ünnepel. Ne adják a zsidóknak a megemlékezést a gázkamráról és a krematóriumról, de ne tüntessék el ezek maradványait. Nem adnak ezzel valami jót nekik. Ne keltsék minden felnövő nemzedék szemében azt a képet, hogy a zsidó az, akit megölnék, hogy belőle ez a legérdekesebb, a megöletése.

Furcsa lenne, ha ezt az elpusztítás eseményét maguk a zsidók kívánnák ország-világra szóló monumentummal

Az emlékműről a német közéletben és sajtóban több évre visszanyúló vita zajlik. A szerző – a Brandenburgi Művészeti Akadémia elnöke – a *Frankfurter Allgemeine Zeitungban* már korábban kifejtette véleményét, de a berlini politikai-kulturális székértáborok között tovább gyűrűző vita ismételt megszólalásra készítette őt. Konrad György ezt az írását olvasta fel a Mazsike és a Szombat tizedik évfordulóját köszöntő estűnkön.

megörökíteni. Hítközségeik már régen megtették a magukét a temetőben, a zsinagógában, a saját területükön, ott, ahol nem kérdés, hogy kit gyászolnak a tárgyhoz illő fegyelmekkel, nem bombasztikus, materiális eszközökkel. Tapasztalataim szerint a német és nem német zsidók nem igénylik ezt a rendkívüli méretű művet, és nem kíváncsiak erre a térre.

Beszélgettem egy politikussal, a végső érve az volt: „De hát ezt az emlékművet elvárják tőlünk.” „Ki várja el?” – kérdeztem. Felemelte mind a két karját: „Ki? Csakugyan, ki?” Tanácstalanul nézett körül. A zsidók nem. **Bubis** úr talán igen, de ő sem kívánna odamenni. Berlin város keresztény polgárai? Az a benyomásom, hogy többségükben ők sem, amit pontosan tükröz **Diepgen** úr álláspontja.

Én általában sem hiszem, hogy az európai zsidók kétharmadának elpusztításáról Németországnak vagy bárkinek központi emlékművel kellene megemlékeznie. Maga a szó is csupa etatisztikus asszociációt kelt, mert polgárának ezt a hatalmas művet nem lehet tekinteni.

Mit mond ez a rendkívüli fizikai túlzás? Állami emlékműről van szó. Két mértéktelenség – a megrendelőké és a művészeké – összetalálkozott. Figyelemre méltónak találom, hogy egyik pályázó sem érte be a kiutalt terület kisebb részének betöltésével, valami polgárbarátabb célra ajánlva fel a nagyobb részt. A pártoló lobbisták és a pályázó művészek túlméretezett egója találkozott.

Nem kívánok elfeledkezni arról a tényről, hogy ha a mű megvalósul, akkor a zsidók emléke fog szemben állni a várossal. Nem kívánok megfeledezni erről, mert nemcsak a megöltekkel, de a még meg sem születettekkel szembeni felelősség is erre kötelez.

A műnek állnia kell a mai és a jövőbeni berlini polgárok és az ide látogatók tekintetét. Az emlékmű megvalósulásának terhét nem azoknak kell viselniük, akik oly dörgedelmesen harcolnak érte, hanem azoknak, akik itt maradnak,



akik itt laknak, keresztényeknek és zsidóknak.

Minden mű gyarló, az óriásméret fokozza és pöffeszkedőbbé teszi a műgyarlóságát. Ahhoz, hogy egy művészt kiválónak tartsunk, nem kell ilyen méretekre felhatalmazni, mert belebukik, nem lévén hozzá elegendő képzelőereje, egy ötletet fog ismételni mind nagyobb sorozatban.

Ha a mű megvalósul, szembefordítja a megölt zsidók emlékével a normális berlint, akinek sok mindenre van szüksége, de erre nem, mert a tér az ő mindennapi életében használhatatlan, vagy éppen kellemetlen lesz, elegendően részletezték, hogy miért. Kit fog szidni? Újságírókat? Politikusokat? A kezdeményezőket? Nem, minden valószínűség szerint a zsidókat fogja szidni, akiknek a kedvéért ezt a monstrumot idetették, azt fogja mondani, hogy ezek miatt a zsidók miatt a tér használhatatlanná és átjárhatatlanná vált.

Épesszű zsidó ezt az összefüggést látja: hogy ami miatt ő káromkodna, amiatt alighanem más is káromkodna. Miért feltételezné, hogy az átlagberlini szent? Ha nem az, akkor minden valószínűség szerint szitkozódik. Talán csak azért nem teszi, mert fél, hogy jobboldali radikálisnak mondják. Ki méri rájuk ezt a büntetést, és kinek a nevében?

Makett és valóság: a környező házak nagysága érzékelteti a tervezett emlékpark hatalmas méretét

Felnőtt zsidóknak a várható ressentiment számolniuk kell. Tudniuk kell, hogy aki túl sokat ad, az megbánja, és neheztel arra, akinek túl sokat adott. Na jó, megkapta, de most aztán hallgasson! Gondolni se kelljen többet rá!

Az alapkérdés így szól: önmagában álló művészi értéke miatt ezen a területen ezt a művet pártfogói megcsinálnák-e, ha a zsidókról szó sem esnék? Döntsenek a dönteni jogosultak bármilyen pályamű megvalósítása mellett, de a zsidókat felejtse ki a történetből. Ne ajándékozzák ezt nekik. Siremléknek, mondta egy öreg zsidó, temetőben van a helye, de a berlini temetőkből már van emléktábla.

Hogy az én kisvárosom zsidóinak a történetével (ezerből ma már egy sem él ott) ez a nagyszabású betonszobor bármiféle összefüggésben állna? Nem tudom, miért akarnák a megöltek, hogy itt mőresre tanítsák, leckéztessék az erre járókat. Az az igazság, hogy én jobban el tudom képzelni, hogy mit akarnának az osztálytársaim, Klein Vera és Blau Baba, Baumöhl János és Feuerstein Miki. Olyasmit, amit az én hasonló korú gyerekeim, és, gondolom, a berlini gyerekek is.

Illendőbb lenne békében hagyni a megölteket és nem belekeverni őket ebbe a szerföltött profán történetbe. Akár elfeledkezni róluk is jobb lenne, mint felhasználni őket valami másra, aminek az ő megrövidített életükhöz nincs köze.

Nem helyes, nem szép azt állítani, hogy ez az emlékmű értük, a meggyilkolt európai zsidókért van, mert ez az állítás nemhogy nem bizonyítható, de még csak nem is valószínűsíthető.

Az előbb csuktam be a varsói gettóban készült fényképek könyvét: gyerekek néznek, szörnyű tudással. Azért, hogy egy darab kenyeret kapjanak, sok mindent megtennének. Tudják, hogy mi van, hogy a többiek már meghaltak, és hogy meg akarják őket ölni. Vannak a képeken jó házból való zsidó lányok, szakadt, de csinos kabátban, látszik rajtuk a gondos nevelés, illedelmesen fognak meghalni. Próbáld kibírní a tekintetüket.

Lehet, hogy túl sokat kérek a német közvéleménytől, azt, hogy a berlini új

zsidó múzeum gyűjtőkörében egész Európa zsidói nyerjenek helyet, hogy a látogatók állják az én elgázosított osztálytársaim tekintetét. Azt igényelem, hogy a mai európaiak kapcsolják össze a zsidó gyerekek elgázosításának képét a saját gyerekek vagy unokájuk képével. Ha ezt a horort elképzelik, akkor sejtik csak meg, hogy mi történt. Akkor ezek a szemek be fognak nézni a kinti sötétből a kivilágított szobákba.

Tudhatnám, hogy ez az igény szemben áll a lélek istenadta lustaságával. Miért akarom, hogy szembenézzenek? Látnák öregapjukat, ahogy ő, és azt is, hogy utána bement a kantinba, és kért egy pohár snapszot? „Dienst ist Dienst, Schnaps ist Schnaps.”

Azok az eredetileg jóra való fiatal emberek nem látták az arcokat? Vagy már csak úgy látták a foglyok arcát, mint a mészárosok a borjakét? Ahhoz, hogy ne sajnáld a borjút, az kell, hogy sziklaszilárdan tudd: ez a dolgok rendje, a borjú és a zsidógyerek levágásra való. Az előbbi eheto, az utóbbi nem.

*

A tettes az állami szigor volt, amely mikor megmondták felülről, hogy a zsidó irtandó, akkor irtott, nem ismert sem Istent, sem embert, kapta a parancsot, és irtott. Ez az emlékmű, ha megvalósulna, állami szigorból keletkezne és állami szigort sugározna. Nem kell egy városban a város ellenére építkezni, ne akarják az arra járókat elbizonytalanítással, fenyegetéssel, elveszejtéssel, labirintusba csalogatással nyomasztani.

Csináljanak inkább városi parkot Európa megölt zsidóinak az emlékére, valami olyan helyet, ahol azok a zsidók is szívesen leültek volna egy padra, ahol a gyerekek szívesen játszottak volna. Csináljanak inkább játszóhelyet, csendes sétateret azon a helyen, amelyet az áldozatok emlékének szánnak.

A zsidók adekvát válasza a történetre az lehet, hogy meg kell őrizni a megöltek és az életben maradtak emlékét. A zsidó múzeumban ott sorakoznak az eltűntekre utaló üresség tomyai, és ha a látogató le akar tenni valamit, tegyen le az utolsó, a különálló toronynál abban a kertben, amely a múzeum épülete előtt adódik, egy kavicsot. Egy kerte gondolkod, ahol még le is lehet ülni egy padra, elmélni a látottakon. Egy kavics megilletődött elhelyezése megfelelő, többet ne tegyen.

Nem lehet rengeteg pénz elköltésével

és hatalmas tér betöltésével kifizetni a megöltek emlékét. Muszáj lesz gondolkodni a történeten a jövő században is. A bűnbánat nem harsogó, a valódi bűnbánat nem hetvenkedik, a hetvenkedés inkább a bűn, mint a bűnbánat tulajdonsága. A vesztes is csendes. A hiányra csak csendes eszközökkel lehet emlékeztetni. A megölt zsidók legjellemzőbb tulajdonsága az, hogy nincsenek itt, a hiányuk. Nem a megfojtás pillanata, hanem azok az évtizedek, amelyeken át még ennek-annak hiányoztak.

Még egyszer mondom, a mű, amit keresnek, megvan. A könyvégetés helyére készült szoborra, **Misha Ullmann** izraeli művész munkájára gondolok a Bebel téren, nézzék meg, arról szól, hogy az elégetett könyvek nincsenek itt, hiá-

Az élet megörökítésénél miért érdemesebb cél a megaláztatás és a megsemmisítés megörökítése?

nyoznak a polcokról. A könyv méltó és megszentelt hasonlat az emberről. A **Heine**-mondat is megfelel: ahol könyvet égetnek, ott embert is fognak égetni. És ez a csúnya történet valóban itt kezdődött, ezen a téren, a könyvekkel. Ennél a föld alatti, a kövezetből ki sem látszó szobornál csendesebb művet senki sem tudna csinálni.

Szép lenne, ha az emlékmű hangos és harcos hívei odamennének, lenéznének a lábuk elé a hiány polcaira, és megértenék, hogy ez az, ez az, ami arról a bizonyos történetről hitelesen szól, a hiányról, amit a hozzátartozó érez, hogy a megöltek hiányoznak, hogy járt volna nekik, nekünk még valamennyi idő. Ez a hiány ki lett fejezve, nem lehet pontosabban kifejezni sok tízezer tonna betonnal sem.

A bűnbánat adószedőinek a szigora nem a megöltekéről szól. Kortársainkról szól, a közvélemény szereplőiről, keresztényekről és zsidókról. Nem vagyunk feljogosítva, hogy a halottak nevében követeljünk, vádoljunk, megboctássunk. De aki már átértette a valódi gyász pillaratait, aki szerette azt, akit megöltek, az tudja, hogy mi illik hozzájuk, és mi nem.

Ha valóban a megölt zsidók emlékének akarják szentelni ezt a nagy területet, akkor csináljanak itt valami olyat,

amiért a berliniek nem fognak bosszankodni, ami a zsidó áldozatok képét valami széppel köti össze.

Csináljanak azon a nagy téren gyerekparadicsomot, aminek nemcsak a gyerekek örül, de a szülő is, aki azon tanakodik, hova vigye a gyereket, ahol aprajagya jól érzi magát. Nem sok ilyen hely van a nagyvárosokban. Csinálják meg a fantázia kertjét, olyan parkot, ahova az emberek pihenni, szemlélődni mennek. Nyerjenek szabad teret a kert és játszótértervezők. Nem pénzbe kerülő, hangos, rázó-forgató, emelő-éjtő masinákra gondolok, hanem a nyugalmas órák kertjére. Lehetne benne annyi nővény a világ minden tájáról, amennyi a berlini éghajlatot elbírja. A városnak jó tétemény lenne egy gyerekparadicsom.

Legyen a neve Zsidó park (Jüdischer Garten). Az angolparkban sem csak angolok vannak. Egyszóval nem a pokol, hanem az öröm metaforáját kellene megcsinálni. Közülünk legjobban a gyerekek tudnak örülni, hozzájuk kell tehát igazítani

a mércét. Adjanak ennyi helyet a gyerekeknek. Elég, ha a történelem megjegyzi, hogy jó szándékú emberek ide egy holocaust-emlékművet akartak építeni, de egy gyerekpark lett belőle.

Odaát majd megkérdezzük a megölt gyerekeket, hogy elfogadják-e ezt a változást, vagy sem. Az itteni, és még élő gyerekeknek a dolog biztosan nem lenne ellenére. De ha az emlékezésre, a megölt zsidók emlékének életben tartására a német közvélemény áldozni akar, akkor teremtsék meg az európai zsidók múzeumát, ahol személyválogatás nélkül helyet kaphat annak is a képe, akit megöltek, és azé is, aki túlélte, vagy aki még előbb meghalt, mert a megöletés mint arisztokratikus privilegium furcsa lenne.

És ha **Spielberg** úr adakozni akar szóbeli elbeszélések, dokumentumok, levelek, fényképek, tárgyi emlékek gyűjtésére, támogassa a múzeumot, amely minden biztonnal el tudná látni ezt a feladatot, mely természetes munkájának része.

Látom a nagyvonalúságot, ha az emlékműről van szó, és látom a szűkebb-lúséget, ha az emlékek megőrzéséről van szó.

Az élet megörökítésénél miért érdemesebb cél a megaláztatás és a megsemmisítés megörökítése?

Párbeszéd vagy egy pár beszéd?

Beszélgetés Horányi Özsébbel, a Pax Romana fórum vezetőjével és Majsai Tamás református lelkésszel a pannonhalmi „Magyar megfontolások a Soáról” konferencia kapcsán.

– Mik voltak a konferencia előzményei?

Horányi Özséb: – A Soával kapcsolatos pápai körlevél és az erre érkezett, néha vihart kiváltó reflexiók adták meg a „felütést”. Ez várakozást keltett a magyar közéletben, ami végül ebben a konferenciában öltött testet. Én azt látom, hogy Nyíri Tamás halála óta katolikus oldalról gyakorlatilag megszűnt a zsidó-keresztény párbeszéd. Létezett tehát olyan közeg, amely erre a kezdeményezésre fogadóképes volt.

– Kik voltak a kezdeményezők?

H.Ö.: – Akadémikus jellegű közegből indult a kezdeményezés: voltak közte felsőoktatási intézmények, mint a bencés kongregáció vagy az országos főrabbi hivatala; és volt két civil szerveződés, a Keresztény-Zsidó Társaság és a Pax Romana fórum, mely utóbbinak én vagyok a vezetője. Utóbbi egyértelműen értelmiségi szervezet, de nekem az előbbi is erősen annak tűnik. Mindenképpen értelmiségi és ezen belül is jelentős mértékben akadémiai szférát érintett tehát a dolog. Az előkészítés során találkoztam az üzleti életben, a bankszakmában dolgozó keresztény ismerőseimmel, akik a terv halatán felhúzták az orrukat és azt mondták: „Kell ez nekünk?” A kezdeményezésnek tehát voltak valóban korlátai.

– Megtalálható a keresztény egyházakban az a független és kritikus hajlamú értelmiség, amely a magyar közéletben erősen hallatja a hangját?

H.Ö.: – A katolikus egyház a saját történelme során előállította azt a helyzetet, hogy az egyház lényegében a klérussal azonos. Ezért minden olyan csoport, amely nem klerikus jellegű, marginális helyzetben van. A II. vatikáni zsinat ezen igyekezett változtatni, történt is előrelépés, de még csak a folyamat elején já-

runk, Magyarországon pedig különösképpen. A kritikus értelmiség marginalitása tehát ebből a helyzetből adódik. Ha a szervezetek oldaláról nézzük, létezik a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége, amely inkább jobboldali orientációjú, és a jobboldali politikai mozgalmakhoz köthető. A Pax Romana nem kapcsolódik egyik politikai mozgalmhoz sem.

Majsai Tamás: – Az adott ügyet illetően ilyen értelmiséget én nemigen ismerek. Hacsak nem néhány, elsősorban egyes kisegyházak égisze alatt felbukkanó értelmiségre gondolok, valamint olyan, az egyházakhoz jobbra táj értelemben kötődő entellektüelre, akik amikor megszólalnak, bizonyos értelemben e nagy intézményeket reprezentáló minőségben is adnak hangot véleményüknek. Ők azonban igen kevesen vannak és energiáikat – talán sajnálható módon – inkább más szervezeti keretek közt fejtik ki. Jelzésértékűnek látom, hogy a hírhedt Csurka-mizéria idején 1992 őszén szavukat hallató katolikus Zsinati Kör és a Kálvin János Kör azóta sem fejt ki érdemi aktivitást. Nyilván nem elsősorban azért, mert nem lenne miről szólniuk. A jelenség mélyebb mozgatórugója inkább az, hogy az egyházi közegek mélysegesen ásatag struktúráihoz kevés és kis hatékonyságú értékközvetítő reményt lehet csak fűzni. Ezzel együtt is vallom azonban, hogy az intézményes egyházi szervezetek Magyarországon majd mindig és mindenben ókánáani álláspontját (az egyéb külső tényezőkhöz ki-vül) szinte kizárólag az ilyen dinamikus szerveződések képesek önkorrekcióna bíni. Erre példa a már említett 1992-es történet, amikor például református vonalon néhány ember nyilatkozata állásfoglalásra tudta kényszeríteni az egyházi vezetést és mozgásba tudta hozni az egyházi

sajtót, s meg vagyok róla győződve, hogy hasonló eredményt érthetünk volna el például a mostanában zsidó-zsidó püspök-csemete parlamenti tirádája esetén is. Magam is hibás vagyok benne, hogy nem fektettem energiát erre. A Holocaust ügye azonban még ezeknél a dolgoknál is nehezebb kérdés. Itt nem kényszerít semmilyen aktualitás, s a hagyományosan működő averziók lényegesen nagyobb természetességgel működhetnek. Tessék meg-nézni, milyen elképesztő módon sikerült ezt az ügyet a katolikus egyházon belül annak ellenére is elhallgattatni, hogy pápai nyilatkozat, majd most pedig a pannonhalmi főpápat adott neki nyomatókat.

– Nem arról van szó, hogy a holocaust témáját az intézményes keresztény hierarchia se kiköpní se lenyelni nem tudja? A formális aktusokat, amelyeket a jelenlegi közegben elvárnak, megteszi, de ezen túl nemigen tud az egészszel mit kezdeni. Mintha valahol középponton járnának a zsidók iránti ellenszenvüket gyakran nyíltan kifejező lengyel főpápot és a holocaustért való felelősségüket markánsan vállaló francia főpapság között.

H.Ö.: – Így is lehet érvelni, de érdemes ennél mélyebbre tekinteni. Beszélgetésünk idején egy hónappal vagyunk a konferencia után. Az elkövetkező egy-két hónapban kellene néhány jó összefoglalónak, feldolgozásnak megjelennie ahhoz, hogy elmondhassuk: katolikus részről a dolgot áttekintették, valahova elkönyvelték – majd akkor tudjuk megállapítani, hogy felfogásunk szerint jó vagy rossz helyre. Releváns kérdésnek tekintem, hogy a magyar katolikus egyház napi gyakorlatában tud-e ezzel a konferenciával, ennek témájával kezdeni valamit. A válaszom az, hogy a tapasztalat igencsak felemás, és akkor óvatosan fogalmaztam. Amikor a kezdeményezés elindult, az is motivált bennünket, hogy ezzel a dologgal végre el kell kezdeni komolyan foglalkozni. És nem magánemberként, ahogy ezt a nemrég elhunyt teológus, Nyíri Tamás csinálta. Azért döntöttünk az akadémikus közegek mellett, mert így volt esélyünk az egészszet megszervezni, így volt esélyünk elkerülni a napi politikával való kapcsolatot. Miközben nyilvánvaló, hogy nem az akadémiai szférában van a probléma.

– Akkor az az alapvető kérdés, hogy az akadémiai értelmiségi szférában felvetett gondolatok mennyire képesek átkerülni az egyház széles értelemben vett információs áramába?

H.Ö.: – Valóban, ez a feladat, s ez még előttünk áll. Mi szervezők úgy véltük he-

lyesnek, hogy legyen a konferencia viszonylag zártkörű. Százegynéhány meghívott vett részt a tanácskozáson. Törekedtünk viszont arra, hogy kezdeményezésünk eljusson a média nyilvánosságába, hogy ezáltal eljusson „beszívárogn” a legkülönbözőbb helyekre. És próbáljuk elősegíteni, hogy a konferencián történeteket feldolgozzák, hogy legyen majd egy kötet, amit el lehet olvasni (ez rövidesen meg fog jelenni), arról recenziót írni, vitatkozni. Legyen tehát egy második hullám, melynek hátán a konferencia üzenete szétterjed. Ennek része az is, hogy én most itt vagyok.

– De ez a dolog könnyebb része, mert a zsidó nyilvánosság állandóan foglalkozik a holocausttal. Itt nyitott kapukat döngetnek.

M.T.: – Keresztény egyházi részről Magyarországon a Holocaust ügye az én megítélésem szerint alig több kellemetlen politikai-közeleti kötelezőségről. Az egyházak körében a XX. századot emblematikusan megpecsételő Soá általános értetlenséggel, ha nem éppen jelentős averzióval találkozik. Sőt, mérvadó tényezőinek többsége sem lát benne semmi szingulárisat, vagy legalább a keresztények számára egzisztenciálisnak tekinthető eseményt. Például azt, hogy a Soá bármiféle bagatellizálása, megértése, relativizálása keresztény részről éppúgy az evangélium kiárusítását vonja maga után, mint a zsidóellenes érzelmeket gerjesztő teologizálás akármely formája is. Az átlag felfogást ezzel együtt a mai napig is az jellemzi, hogy benne élesen szembekerül egymással az úgynevezett magyar fájdalom és a Holocaustnak kijáró társadalmi-historiográfiai figyelem. És ugyanezt tükrözi a zsidó-keresztény dialógusok története is. Ezek intézményes szinten addig működtek csak, ameddig a Belügyminisztérium és az Állami Egyházügyi Hivatal egymás mellé ültette a feleket. Egyáltalán nem véletlen, hogy e találkozókon mindig is kényesen kerülték a kérdés releváns teológiai és egyháztörténeti aspektusainak tematizálását. Amihez minden elfogultság nélkül azt kell még hozzátennem, hogy e tekintetben a legszomorúbb helyzet a katolikus egyháznál regisztrálható. Protestánsok valamivel gyakrabban és elmélyültebben foglalkoznak a kérdés összefüggéseivel. Az Özséb által felvázolt

stratégia, a belső reformálás szép eszméje, a kis lépések taktikája nekem mindazonáltal tetszik. Még akkor is, ha eredményességéhez igazában véve semmi reményt nem fűzök, sőt úgy vélem, hogy ami hatékony, az egyedül a struktúrák folyamatos ellenőrzése, kívülről való rákényszerítése – lényegében minden belső szempontot mellőző mérleget nélkül – a színből, vagy szívből történő – mondjuk így: eurokonform – önkorlatozásra és stílusváltásra. A lényeg végül is nem az, hogy püspök és teológus uramék mit gondolnak, hanem az, hogy kívülről kiprovokált paradigma és a frazeológiai váltásuk ne legyen összeférhető a társadalmat fertőző zsidóizgatás, és a bioteológikus felhangú szellemi bűvészmutatványok iránti hajlamaikkal.

H.Ö.: – A Pax Romana felfogása szerint a katolikus értelmiség dolga az, hogy ebben a mai sajátos magyarországi helyzetben, a viszonylag alacsony integráltságú társadalom integrálódását különböző módokon segítse. Az egyik ilyen mód a zsidó-keresztény párbeszéd. Nyilvánvaló, hogy a hatékonyság azért alacsony, mert nem a kooperáció, hanem az egymásnak feszülő csoportok vetélkedése a jellemző. Innen nézve a dolgot, nem tudom, mit kezdjek a kívülről történő ellenőrzés eszméjével. Számomra a cselekvés csak a közösségen belül lehet értelmes. Ami persze nem jelenti azt, hogy csak a korábban kitaposott utakon lehet járni, akár a zsidó-keresztény párbeszéd, akár a Soáról való közös gondolkodás a téma.

– Nekem úgy tűnik, a zsidó-keresztény párbeszéd a rendszerváltás után is megmaradt a tíz-húsz évvel ezelőtti állapotban. Egy-két jó szándékú ember kezdeményez csupán, az érintettek ilyenkor eleget tesznek a meghívásnak, de megmaradnak a formális gesztusoknál.

H.Ö.: – Így is lehet erről gondolkodni. Ám ezek a „formális” gesztusok nagyon fontos szimbolikus üzenetet hordoznak. Az viszont kétségtelen, hogy ha a keresztény-zsidó párbeszédet egy társadalom nyilvánosságának legmagasabb szintjén való szimbolikus cselekvésként értjük, akkor elmondhatjuk, hogy a mélyebb struktúrák nincsenek megérintve.

– Én nem mondtam, hogy ezek a gesztusok haszontalanok. Csupán azt, hogy huzamosabb ideje ezen a szinten folynak és ebből nem lépnek tovább. Ha Szécsi József, a Keresztény-zsidó társaság elnöke nem küldi ki a meghívókat a következő tanácskozásra, akkor nem történt semmi.

M.T.: – Az azért mégiscsak elgondolkoztató, hogy noha ma már élénk kapcsolatokat ápolhatunk a külföldi egyházakkal és a külföldi tudományosság műhelyeivel, amelyek szinte kivétel nélkül kiemelt hangsúlyt helyeznek a Soá keresztény aspektusaira, még csak halvány jele sem látszik annak, hogy teológiai-spirituális szempontból egyaránt fontos eredményeiket különösebben igyekeznének átültetni a hazai gyakorlatba is. Katolikus vonalon végképp nem. Nem döbbenetes, hogy a zsidó-keresztény párbeszéd körébe eső eddig megjelent fontosabb munkák közül (mellesleg mind fordítás) egyik sem egyházi kiadó terméke? Ugyanakkor viszont hemzseg a piac az antiszemita felhangú teológiai írásoktól. Az Új Ember például még a pápai dokumentumot sem volt hajlandó publikálni, a panonhalmi konferenciát pedig elintézte egy szömyűsleges tudósítással. Részletelesen fanyalgott viszont az Edith Stein* szentté avatását nehezítő zsidó megnyilvánulások felett. A dialógus nagyobb dicsőségére először is kioktatta a zsidókat, hogy vallásukat Jézus Krisztus elfogadása teljesíti be, majd pedig a zsidóság nyilatkozataként tüntetve fel az említett reflexiókat, még külön is kifogásolta, hogy a zsidó vallási vezetés (így általában) nem határolta el magát ezektől.

H.Ö.: – Pontosan ez a feladat, hogy a párbeszéd itt ne rekedjen meg. Ha ebben a szétbombázott, értékvesztett mai magyar társadalomban, vannak még kultúraközvetítő, értékközvetítő szerepre alkalmas intézmények, akkor az egyházak azok. Az ő kötelességük, hogy bemutassák, mi a helyes minta egy ilyen helyzetben. Például az előítéletesség csökkentése. Hiszen értelmiségi körökben mindannyian tudjuk: lehet úgy is zsidózni, hogy valaki magáról a témáról egy szót sem szól. Különösképpen egy főpásztor ne tegyen ilyet.

– Saját felekezeteimet, a zsidó hitközséget – úgy látom – teljesen lekötöi intézményeinek, infrastruktúrájának újjáépítése: a kórházat, a zsinagógát, az iskolát, tehát a legtechnikaiabb értelemben vett infrastruktúrát próbálja működőképessé tenni. Ez annyira lefoglalja az erejét, hogy semmiféle energiája nem marad szellemi ingerek kibocsátására. Mennyire jellemzi ez a keresztény egyházakat?

H.Ö.: – Teljesen hasonló dolgokat lehet mondani. De hát miért ne lehetne úgy gondolkodni, hogy egy közösség értelmiségének az a dolga, hogy a következő lépéseket előkészítse?

* Zsidó származású karmelita apáca, koncentrációs táborban pusztult el. A katolikus egyház nemrég szentté avatta, ami számos zsidó szervezet tiltakozását váltotta ki.

– Természetesen ez lenne a feladatuk, de, a tények szintjén maradv, gépés akusokon túl nem látom az igényt az elvi, morális szintű tevékenységre. Úgy tűnik, teljesen leköti őket az, hogy minél több intézményt visszakapjanak, minél több iskolájuk legyen, oda tanárokat vegyenek föl, stb. Mintha az egyházak megrekedtek volna egy 1938-as szellemi állapotban, amit az államszocializmus konzervált.

H.Ö.: – Ha például a dabas-sári iskola-ügy sajtóvisszhangját nézzük, ebben valóban egy harmincas évekbeli katolikus egyházkép köszön vissza. Az elmúlt 40-50 év valóban konzervált korábbi mentalitásokat. Nem hiszem, hogy az elmúlt tíz év elégséges lehetett volna ennek megváltoztatására. Ehhez roppant hosszú idő szükséges.

M.T.: – Nyilván valóban sok mindent konzervált és akadályozott az elmúlt időszak. De biztos, hogy ha e korszak nem ilyen lett volna, akkor valóban minden másképpen alakult volna a zsidó-keresztény kapcsolatokban? Hiszen az értelmiségnek mégiscsak egy kisebb része van elfoglalva technikai feladatokkal. Nem tudok róla, hogy mióta az építkezések és az egyéb birodalom-visszaszerzési hadműveletek folynak, alábbhagyott volna a lelki-gyakorlatok intenzitása, a teológiai könyvek studiozása, stb. Az egyházi szférák intellektuális koordinálói, a teológusok és teológiai tanárok ma is elsősorban könyvtárban ülnek, hallgatókkal foglalkoznak. Márpedig a zsidó-keresztény kapcsolatok kérdése elsődlegesen az egyházi-teológiai mentálhigiéné, a Szentségeshez és az önmagunkhoz való viszony kérdése, amelyeket mindenekelőtt ők hivatottak kondicionálni.

H.Ö.: – Én ezzel maradéktalanul egyetértek. De ennek a problémakörnek több megközelítése van. Nem is érdemes arról beszélni, hogy melyik előbbre való. De egészen másképp jelennek meg ezek egy teológiai diskurzusból nézve, ahol egzisztenciális kérdések merülnek fel, amelyek nem tűnnek tagadást. Miközben, ha egy társadalmi vizsgálat szempontjából nézzük a dolgot, akkor lehetnek alternatív álláspontok.

M.T.: – Szeretném felidézni a konferencia végét, Békés Gellért, a neves teológus záró felszólalását, amely a konferencia szégyenfoltjává vált. Békés Gellért, reagálva az egyházat ért kritikákra és mindekelőtt arra a problémára, hogy van-e oka a katolikus egyháznak bocsánatot kérni a zsidóktól a Holocaustban való

egyházi bűnrészességért, végső érvként elmélyült pátosszal idézte fel a zsidók istengyilkosságáról szóló, két évezrede forgalmazott – a II. Vatikáni Zsinaton mellesleg bíralt – szörnyűséges teológiai teóriát. Valahogy így: „Szeretném én megkérdezni, hol voltak a zsidók akkor, amikor az Úr Jézust megfeszítették?” Ez a tragikus finálé hátborzongató módon jelezte, mennyire problematikus is ez az ügy. Hozzáteszem, a legnagyobb baj persze nem az, hogy Békés Gellértnak ez az álláspontja (sokaké ez). A fő baj az, hogy a konferencia érzékelhetően megdöbbent szervezői is teljesen elbizonytalanodtak és éppúgy nem tiltakoztak e hang ellen, mint a még szót kapó néhány reagáló, s a „Magyar megfontolások a Soáról” című konferencia bezárulhatott ezzel a rettenetes mondattal.

H.Ö.: – Ilyen jellegű disszonáns hang volt még egy-kettő. Egyébként Békés Gellért az előadásában ezt a szerencsétlen álláspontját még markánsabban fejtette ki, és ott voltak is rá reflexiók. Nem nagyon, de azért lehetett észlelni, hogy ezzel a jelenlévők csak kismértékben elégedettek. Az én értelmezésem erről a történetről az, hogy a konferencia légköre jó volt, mert néhány disszonáns megjegyzéstől nem esett szét az egész. Az ilyen hozzászólások inkább kiszélektálódtak. Békés Gellértől azt kell tudni, hogy életének nagyobb részét Rómában élte le, ahol az egyik pápai intézet professzora volt. Ezért nagy tekintélynek örvend a bencés renden belül is. Tehát az ő megszólalása súlyosabban esett latba, és nem csupán egyike volt a disszonáns hangoknak.

M.T.: – A tragédiát, ismétlem, abban látom, hogy a jelenlévő egyházi emberek nem érezték zsigeri szinten kötelezőnek, hogy tiltakozzanak e hang ellen. Hogy ennek a gondolatnak az elutasítása nálunk nem támaszkodik egy egzisztenciális feltevésségre fogant teológiai attitűdre. Oka ennek elsősorban az, hogy ebben az országban lényegében reflektálatlan a keresztények körében meglévő antiszemitizmus botránya, s nincs jellegzetes hagyománya és evidenciája egy gyökeresen nem antiszemita ön- és szentírásejtélmezésnek; hogy az antiszemitizmus elutasítása nem ugyanolyan magától értetődő, főként a Soá után, mint a VI. parancsolattal szembeni vétség elítéléséé.

– Amihez tegyük hozzá: ha zsidó részből sem hangzott el kritika Békés Gellért megjegyzésével kapcsolatban, az a formális elemekhez való ragaszkodást bizo-

nyítja. Mennyire volt jellemző a Békés Gellérttel ellenkező értelemben vett radikális hang, amely a keresztény egyházak holocaustért viselt felelősségét fogalmazta volna meg?

H.Ö.: – Nem volt jellemző. Volt néhány előadás, amely radikálisabb volt a többinél.

– Egyáltalán: akár radikális, akár visszafogott előadás hangzott el, mindig ugyanaz volt a befejezés: néhány kérdés és udvarias taps?

H.Ö.: – Igen, a dolog felszínén ezek a ritusok hibátlanul működtek.

M.T.: – Tartok tőle, hogy a konferencia rendezőse tudatosan is igyekezett kerülni a konfrontációkat. Igaz, ilyen aspirációk nem is igen jelentkeztek. Zsidók és keresztények a hagyományos, jól bejáratott érintkezési technikák szerint próbáltak fogalmazni. A kádárkori ökömenikus békét idézte például az az élményem is, hogy a konferenciát megelőzően keresztény oldalról igyekeztek a párbeszéd-szekció előadói közül távol tartani, ott pedig egy tágabb körökre hivatkozó zsidó képviselő részesített enyhén indignált figyelemzésben, felszólítva, hogy tartózkodjam a további hozzászólásoktól, mert megzavarom azt az ígéretes kapcsolatot, amit zsidó és keresztény fiatalok kezdtek el építeni az elmúlt időszakban.

– Ez a konferencia a maga roppant formalizált módján igyekezett lehetőséget teremteni arra, hogy keresztények és zsidók a Soá kérdését valamilyen módon képesek legyenek megvitatni. De mi van akkor, ha erről a magas akadémiai színtről alább szállunk? Hogyan tud erről beszélni kötetlen formában mondjuk egy rabbi és egy pap illetve lelkész?

H.Ö.: – Én tudok olyan alkalmakról, amelyek azt mutatják, hogy ez lehetséges. Pécsen például klerikusaink folyamatosan kapcsolatban vannak, közös akciókat tartanak, különböző témák szerint.

M.T.: – De mondd, különbözik a mai helyzet a Hazafias Népfront idejében celebrált rituálétól? Én ugyanis, bárhol ütöm föl az egyházi sajtót vagy szakirodalmat, változásnak nyomát sem látom.

H.Ö.: – Pécsen közös liturgiát tartanak. Ezek kifejezetten spirituális alkalmak.

M.T.: – Fájó meggyőződése, hogy ezek ellenére is, a véleményünk egymásról a mélyben, az egymás iránti alapattitűdök szintjén semmit nem változott. Egy formálisan felvállalt szerepkör persze alakíthatja is az embert. A létező kapcsolatok, bármilyenek is, természetesen jobbak, mint a nem létezők. De hogy ez ígé-

retes állapot lenne, azt túlzásnak tartom. Még a nyolcvanas évek elején történt. Bosszantott a zsidó-keresztény kapcsolatok kizárólag politikai célokat követő jellege, s arra gondoltam (nyugati mintákat is követve), milyen jó lenne, ha keresztény és zsidó érdeklődők egy kisebb teológiai műhely keretében folytatnának intellektuális, teológiai tevékenységet. Megkerestem egy lelkész barátomat, aki akkoriban aktívan tevékenykedett a zsidó-keresztény párbeszéd területén és előadtam neki gondolatomat, bízva segítségében. Az láttam, hogy fanyalog. Végül ezzel zárkozott el: „Azt, hogy a zsidók feszítették meg az Úr Jézust, mindenki tudja. Akkor meg miről beszéljünk egymással?” Ez a probléma veleje. Mert találkozhatunk egymással, különösen ha kóser pálinka is van, egy-egy hivatalos kutykurutty keretében rövidtávú és maximum néhány napot igénybe vevő akcionarista célokból, a lelkek mélyén ugyanakkor szörnyűséges belső fal meredezik közöttünk, és én semmi jelét nem látom, hogy ez leomlóban lenne. És akkor még nem is beszéltem például a püspökök, lelkészi parlamenti képviselők, keresztény értékekre hivatkozó közéleti emberek, és mindezekelőtt is a tudományt őrző ajkakkal szószékekről beszélő lelkészek szájából elhangzó szörnyűségekről. Nagyon behatároltak azok a lehetőségek, amelyekre a zsidó-keresztény testvériség ápolása érdekében építeni lehet a katolikus vagy éppen a protestáns egyházakon belül.

H.Ö.: – Én ezzel teljesen egyetértek, sőt: lehet hogy ezek a lehetőségek még szűkebbek, mint ahogy te elmondtad. Számomra viszont úgy merül fel a kérdés, hogy ezek után mi a teendő? Az egyik lehetséges út a fent említett tiltakozó nyilatkozatok kiadása vagy a morgás (ami elmaradt Békés Gellért kevésbé szerencsés megjegyzése nyomán). De vannak más lehetőségek is. Ezek nem ilyen látványosak, de talán építőbb jellegűek. Ha megmaradunk a számonkérésnél és nem kínálunk ötleteket, lehetőségeket a továbblépésre, akkor csak az elkeseredettséget növeljük és a megoldatlan helyzeteket konzerváljuk. Nem hiszem, hogy ha sokat ostorozzuk a magyar katolikus egyház hierarchiáját, attól ez a hierarchia sokat változik. Sokkal inkább az a kérdés, hogy hogyan lehet olyan helyzetet teremteni, amelyben a katolikus egyház, a katolikus hierarchia, vagy annak egy része olyan irányba mozdul el, amely mindannyiunknak jó.

Gadó János

„Az emberek közötti egyenlőség elvének súlyos megsértése”

A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége, a Munkaszolgálatosok Országos Egyesülete, a Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága és a Magyarországi Cionista Szövetség az emberek közötti egyenlőség elvének súlyos megsértését látja abban, hogy a kormány a magyar állam által deportált és a koncentrációs táborokban meggyilkolt személyek után a hozzátartozóknak járó kárpótlás összegét harmincezer forintban kívánja meghatározni, amely csak 3 százaléka a más jogtalanul kivégzett személyek után kárpótlásként kifizetni rendelt egymillió forintnak, amelyről a harmadik kárpótlási törvény rendelkezik.

Az előterjesztő előtt ismertek az Alkotmánybíróság döntései, így pontosan tisztában kell lennie azzal, hogy a törvényjavaslat súlyos diszkriminációt tartalmaz, így alkotmányellenes, mert különbséget tesz a faji alapon meggyilkoltak és a bírói ítéletek áldozatai között.

A több százezer meggyilkolt áldozatot kitaszították az állampolgárok sorából, és a mostani törvényjavaslatból kitűnik, hogy nem kívánják őket oda visszafogadni, halottakként sem tekintik őket egyenlőnek a többi magyar állampolgárral.

A zsidóság számára a kárpótlás ügye nem anyagi-gazdasági, hanem erkölcsi kérdés, és ezért elvárja a Magyar Köztársaság parlamentjétől, hogy az ügyet ennek megfelelően kezelje. Meg fogunk ragadni minden törvényes eszközt annak érdekében, hogy ezt az igazságtalan, diszkriminatív törvényt megváltoztassák.

A több mint 173 ezer jogosult közül majd 100 ezer a szülőföldjéről elűldözött egykori magyar polgár, így a kormány jelenlegi javaslata nagymértékben rontja Magyarország külföldi megítélését és veszélyezteti nemzetközi pozícióit.

Tudatában vagyunk az ország gazdasági nehézségeinek, de ez nem akadályozhatja meg az alkotmány és az egyenlőség elvének érvényesülését. A költségvetés terheit megfelelő kifizetési technika alkalmazásával egyensúlyba lehet hozni az alkotmányos rendelkezésekkel.

Felhívjuk a Magyar Köztársaság kormányát, hogy az előző kormány által egyszer már beterjesztett törvénymódosításnak megfelelően, méltányos összegben határozza meg az élet elvesztése miatt a hozzátartozóknak fizetendő kárpótlás összegét.

**Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége, Budapesti Zsidó Hitközség,
Magyarországi Cionista Szövetség, Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága,
Munkaszolgálatosok Országos Egyesülete**

A Mazsók perli a magyar államot

A Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány december 9-i kuratóriumi ülésén a Mazsók költségvetése, a kormány által átadni kívánt maradék öt festmény sorsa, a Tüköry utcai – a kormány határozata alapján a Mazsóknek átadandó, de át nem adott – ingatlan miatt indítandó per, illetve a Mazsók kuratóriumi titkári, irodavezetői posztjára kiírt pályázat elbírálása, a titkár megválasztása szerepelt napirenden.

A Sebes Gábor irodavezető által előterjesztett 1999-es költségvetést nem fogadták el, mert a Mazsók alkalmazottainak bérei nem szerepeltek személyekre lebontva. A közösségi jóvátételként járó festményekről, szakértői vélemények bekérése után (a festmények jogszzerűen kerültek állami tulajdonba), úgy döntöttek, hogy a közalapítvány ve-

gye át azokat. A kormány által az alapítványnak járó, de az országgyűlési biztosok hivatalaként használt Tüköry utcai ingatlan elmaradt használati díját a közalapítvány mindaddig nem tudta békés úton behajtani, ezért bepereli a magyar államot – erről is döntöttek a kurátorok.

A közalapítvány kuratóriumi titkári, irodavezetői tisztére tízenként pályázat érkezett. Négyet találtak közülük meghallgatásra érdemesnek. Többfordulós szavazás után sem jutott azonban dűlőre a kuratórium az új tisztségviselő kiválasztásában. A két legesélyesebb jelölt, a jelenlegi, megbízott irodavezető Sebes Gábor, és az egyik pályázó, Nagy Ferenc (a Kárpótlási Hivatal volt elnöke) között, kétharmados többség híján, nem tudott dönteni a kuratórium. A kuratóriumi ülésen arról is döntés született, hogy a következő alkalommal még egy személyt interjúra hívnak. Végső döntésre a tervek szerint a soron következő, januári ülésen kerül sor.

Hőskorszaki töredékek

Emlékezések a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület fényes napjaira – interjúrészek

1986–1988: előzmények

1986 táján Budapesten járt Avri Béni, magyar származású kibucos veterán, titkos aliját szervezni. Elvittük őt a Béke szálló presszójába, ahol akkoriban összejött a zsidó fiatalság. Nagy beszélgetéseket folytattunk, ennek során me-
rült föl, hogy valamiképp szerveződnünk kéne. Ezen fölülkesülve írtam egy tervezetet és ezt megmutattam a barátaimnak. Így jöttem össze Rózsa T. Endrével és Deák Gáborral. (Londor Károly)

Raj Tamás talmud-törájára sok-sok fiatal és középkorú zsidó vitte a gyerekeit. Míg a gyerekek tanultak, Raj Tamás arra bízta a szülőket, hogy beszélgesse-
nek. A szülők elkezdtek beszélgetni... 1986 őszén vetődött föl először a gondolat, hogy kellene egy egyesületet csinálni. Akkor már a puha diktatúra korát éltük, de ennek hallatára mégis eltűn-
deztek emberek, és a végén hárman maradtunk, Rózsa T. Endre, Londor Károly és én. (Deák Gábor)

Én akkor másodmagammal egy gmk-ban dolgoztam, s amikor társam a független kezdeményezésről hallott, meg-
jedit. Erősen kért, hogy én maradjak ki ebből, mert emiatt visszavonhatják az engedélyünket. Ezért én egy időre elmaradtam. (Londor Károly)

1987–88: a konspiráció

Keresztury Dezső javaslatára írtunk egy 3-4 oldalas „elvi nyilatkozatot” arról, miért van szükség a magyar zsidó kultúra értékeinek ápolására és hozzáálltunk, hogy száz értelmiségivel aláírassuk. Hosszú listát csináltunk. Ügyeltünk arra, hogy ne csak zsidók legyenek benne. Ez

1987-ben történt, már nem olyan idők-
eltünk, hogy száz komoly értelmiségit csak úgy lesöpörjenek az asztalról.

Életem egyik legizgalmasabb időszaka volt ez. Biztos hogy figyeltek bennünket, de nem kerültünk soha a hatósággal összeütközésbe. Nagyon jó érzés volt lát-
ni a magyar értelmiség nagy többségének segítőkészségét. Előzetes bejelentkezés alapján általában lakásra vagy munka-
helyre mentünk az aláírásért. Vagy száz név összejött. Nagyon kevés ember volt, aki elutasított. Néhány nagyon rossz él-
ményünkre emlékszem. Az egyik H. törté-
nésszprofesszor: sokat írt a zsidó törté-
nelemről és még a diplomáciai kapcsolatok felvétele előtt járt Izraelben. Nagyon ba-
rátságosan elbeszélgetett velünk, de nem írta alá a támogató nyilatkozatot.

P. professzor, aki 1948-ig a zsidó gim-
náziumban tanított, szobájában, a Törté-
nettudományi Intézetben fogadott. Átad-
tuk neki a papírt, ő belenézett és azt mondta: én semmi ilyesmit nem írok alá, nekem ehhez semmi közöm. Szabá-
lyosan kidobott bennünket. Az intézet-
ben azonban híre ment, hogy ott va-
gyunk. Más történészek odajöttek hoz-
zánk, és megkérdezték: ők nem írhatják alá? Ott helyben vagy tízen csatlakoztak.
Nem akartuk túl hosszúra nyújtani a lis-
tát, de senkit sem kívántunk megsérte-
ni. Az aláírásgyűjtés eltartott vagy há-
romnegyed évig. (Deák Gábor)

Mindez nagy titokban folyt, remekül
konspiráltak. Amikor én minderről tudomást szereztem, Deák Gáborék listáját
már számos közéleti személyiség aláír-
ta. (Feldmájér Sándor)

1988: az előkészítés

Kirschner Péter, akit a filmszakmá-
ból ismertünk, és aki akkor a Népfront-
nál dolgozott, elvezette Deákékat Pozs-
gay Imréhez. Az ő közvetítésével jutott el Pozsgayhoz a nyilatkozat is, amit ak-

kor már Jancsó Miklóstól Nemeskürty
Istvánig számosan aláírtak. (Feldmájér
Sándor)

Én először egy rádióinterjúban hallot-
tam, hogy zsidó közéleti egyesület szer-
veződik. Az interjú a Hazafias Népfront
egyik funkcionáriusával készült. Fölír-
tam az illető nevét és megkerestem.
Személyes találkozónkon azonban még
visszafogottabb volt, mint a rádióinterjú-
ban. Nem akarta megmondani, hol lehet
elérni a szervezőket, kitérő válaszokat
adott. Így én csak akkor találtam meg az
Egyesületet, amikor megalakult. (Ger-
gely István)

Ott voltam az összes előkészítő be-
szélgetésen. Öt-tíz ilyen lehetett. Nagyon
éles viták folytak a célról, az alakulás kö-
rülmezeiről. Deák Gábor és Rózsa T.
Endre a „népfrontos” felfogás hívei vol-
tak. Alapító filozófiájuk az volt: olyan
egyesületre van szükség, amelyben nem
csak a zsidóknak van helyük; ezáltal is
közelítsük egymáshoz a zsidókat és a
nem zsidókat. Volt aztán egy amolyan re-
formzsidó vallásos álláspont, amelyik el-
sősorban kulturális alapon akart komoly
vallási témákkal foglalkozni. Egy harma-
dik csoport a cionizmusról beszélt; végül
voltak, akik a kisebbségi álláspontot kép-
viselték. (Feldmájér Sándor)

Abban általában egyetértettünk, hogy
a születendő szervezet sem vallásos,
sem cionista nem lehet, mert ha a zsidó-
ság lehető legnagyobb részét át akarja
fogni, ezeket nem szabad erőltetni. Te-
hát kulturális irányt kell venni. A hozzá-
szólók egy része úgy foglalt állást: ha a
zsidó kultúrát nem ápoljuk, akkor el-
vész. A másik irányzat viszont azt mon-
dta: ha zsidó kultúra és az élő közösség
nem egy és ugyanaz, akkor csak meg-
szépítjük az elhalási folyamatot, de nem
vetünk neki gátat. (Bányai László)

A számításunkban az is benne volt,
hogy ha vállaljuk a zsidóságot, ettől az
antiszemitizmus enyhülni fog. Ajánlat
volt ez az antiszemiták felé: most, hogy
fölemeltük a fejünket, mit szölköz? Volt
egy politikai szintje is a szerveződésnek,
de mélylélektanilag azt hiszem az anti-
szemitizmus volt a legfőbb motiváló. Ez
volt az üzenet: a társadalom sok min-
dent kaphat tőlünk, amit készek va-
gyunk odaadni, ha az antiszemitizmus
alábbhagy. (Hernádi Miklós)

Már fölbomlóban volt a szocializmus
védemője. Gombamód szaporodtak a
különböző szervezetek. Világos volt,
hogy az antiszemitizmus, ami eddig
csak látens formában volt jelen a társa-

* Az interjúban megszólaló személyek az Egye-
sület első korszakának aktivistái.

dalomban, nemsokára nyíltan is megjelelik. (Bányai László)

Esetenként nyolcvan-százan voltunk. Heves viták folytak mindenről. Olyan ember nem akadt, aki azt mondta volna, hogy mindegy nincs szükség, de olyan vélemény néha hallható volt, hogy „most még nem kell, ez túl korai...” Mindig ez az „érv”, amióta az eszemet tudom... Haminc éve veszek részt a zsidó életben és ez mindig előjött, ha a nyilvánosság elé akartunk lépni: „Nem szabad, ez fokozza az antiszemitizmust!” (Deák Gábor)

Micsoda csaták voltak ott! Például azon, hogy benne legyen-e az egyesület nevében a „zsidó” szó. Rengetegen ellenéztek és nagyon vehemensen. (Bollmann Györgyi)

Jeles személyiségeket is meghívtak, akik nem mindig tudták, pontosan hová jönnék. Egy ilyen alkalommal egy ismert filmrendező fölállt és azt kérdezte: ő miért van itt? Azt válaszoltuk, ezt neki kell eldöntenie. Többször előfordult, hogy a vendégek, megértvén, hogy itt valami zsidó szervezkedés folyik, fölálltak és elhagyták a helyiséget – zsidó származásuk ellenére. (Bányai László)

Ezekon a vitákon a bátrabbak vettek részt. Amíg nem létezett hivatalos egyesület minisztériumi bejegyzéssel, sokan távolmaradtak, akik egyébként szívesen jöttek volna. Félték mindentől, abban az időben még félni kellett, én ezt megérttem. (Feldmájer Sándor)

Raj Tamásnak az volt az álláspontja, hogy ha az emberek nem jönnek be a zsinagógába, akkor egy rabbi nem ülhet ölbe tett kézzel, neki kell kimennie az emberekhez. Ezért támogatta a kezdeményezést, annak ellenére, hogy az nem vallásos alapon szerveződött. Pártolt minden önszerveződést, amely a zsidóság megerősödését, az asszimiláció lefékezését szolgálta. (Bányai László)

1988–89: a katarzis

Nem volt egy fillérünk sem. Mi a munkánkat, nem a pénzünket fektettük be az Egyesületbe. Az alakuló üléshez azonban kellett több tízezer – talán száz ezer – forint. Landor Karcsinak volt egy ötlete. Hívjuk össze az alakulandó egyesület „gazdasági szekcióját”. Meghívtam ismeretségi köréből mintegy 30-40 maszekot. Volt köztük trafikos, műanyag fröccsöntő – akkori fogalmak szerint igen gazdag ember. Elmondtuk, hogy mit akarunk. Karcsi körbe vitt egy papírt és mindenki ráírta, mennyit ad. Össze-

jött vagy 70 ezer forint. Ez volt az anyagi bázis. (Deák Gábor)

Rengeteg meghívót küldtünk ki. Az elv az volt: ki ismer még egy zsidót. Küldtünk olyan nem zsidóknak is, akikről tudtuk, hogy „szimpatizáns”, mint például Jancsó Miklós. „Hívjuk meg a Jancsót is!” – mondta valaki. Gondoltuk, eljön egy-kétszáz ember. (Bollmann Györgyi)

Zsúfolásig tele volt az Akadémia díszterme, még a karzat is. Nagyon felemelő pillanat volt, mindenki így emlékszik rá. Nagy transzparensen volt olvasható az Egyesület neve. Én a „zsidó” szót Magyarországon életemben talán akkor láttam leírva először. Hiszen még a Hitközség is izraelitának nevezte magát. Ez a szó abszolút tabunak számított. Még szinte magánbeszélgetésekben is, nem-hogy közterületen. (Gergely István)

Fantasztikus, soha meg nem ismétlődő esemény volt. Ott helyben beiratkozott vagy 6-700 ember. Rengetegen szóltak hozzá. Előtte persze azon is vitáztunk, hogy legyen-e himnusz, és ha igen, milyen: magyar vagy izraeli. Végül – úgy emlékszem – nem volt himnusz, csak a „Szól a kakas már” hangzott el a végén. (Deák Gábor)

Egy ideig az én lakásom volt a Mazsike információs központja, belépni is ott lehetett. Még a folyosón is álltak az emberek. Mindenki mesélt magáról. Ez belső kényszer volt, óriási igényük volt rá az embereknek. Egy költő az azt mondta, neki azért tetszik a Mazsike, mert olyan szervezet, amely kíváncsi a tagjaira. Ebben az időben éjjel nappal dolgoztam. (Bollmann Györgyi)

A beteljesült álom

Bevált az elképzelés, hogy az Egyesület különféle autonóm csoportok laza szövetsége legyen. Ez abból a megfontolásból is fakadt, hogy ha a szervezet valamelyik részét támadás éri, akkor a többi része érintetlen marad. Így számos önálló szervezet nőtt ki az Egyesületből. Például a Herzl-kör később a Cionista Szövetség részévé vált. (Bányai László)

Egy kör akkor működött, ha volt egy-két lelkes ember, aki a vállán vitte az egészet. Én a Magyar-izraeli baráti körbe jártam el. Egy ideig jól működött, aztán összevesztünk M-mel, aki vezérszerepre tört. Erre M. sértődötten elvonult, és néhány hét alatt megszervezte a maga baráti társaságát. Végül formálisan mi is ehhez csatlakoztunk. (Landor Károly)

A vezetőség tagjai kezdetben eljártak a programokra, beszámoltak a törté-

tekről, elmondták, hogy a köröknek mire van szükségük. (B. Turán Róbert)

A Jad Vasem kört rám bízta a vezetőség. Feladatom volt összegyűjteni a Magyarországon élő Jad Vasém kitüntettéket. Megpróbáltuk a Hitközségtől átvenni az igazoltatási ceremónia és eljárás egy részét. Mordecháj Paldiel, a Jad Vasém Intézet izraeli igazgatója azonban – talán érthető okból – a Hitközséghez ragaszkodott. Nem akart listát adni a magyarországi kitüntettékről. Az igazolásainkat nem fogadta el. Azt viszont szívesen vette, ha mi „fölfedeztünk” egy zsidómentőt. Mi elküldtük neki az illető nevét, ő pedig az igazoltatási ceremóniát a hitközséggel csináltatta meg. Minket nem tartott megfelelő partnemek. (Feldmájer Sándor)

Voltak olyan körök, amelyek, hamar elhaltak, mások viszont fölerősödtek és követelték, hogy foglalkozzunk velük. A Szondi-körben Virág Teréz volt a moderátor. Elég volt meghirdetni egy összejevetelt, tódultak az emberek. Ő elmondott egy esettörténetet vagy ismertette egy cikk fordítását, az emberek pedig alig várták, hogy hozzászólhassanak, elmondhassák a saját lágerélményüket, a gyereküket, az anyjukét. És így szóltak egyik a másik után és nem lehetett befejezni, nem volt se vége se hossza. Ebből lett aztán a Kút pszichoterápiás rendelő. (Bollmann Györgyi)

Nagyon sok, a magyar kultúrában kiemelkedő teljesítményt nyújtó zsidó barátunk nem kívánta az Egyesületben exponálni magát – akár azért, mert politizáltak, akár azért, mert katolizáltak, akár pedig azért, mert úgy képzelték, ők már túl vannak mindezen. Sajnos ez magyar jelenség. Sorozatban voltak kudaraink. A legjobb íróktól kezdve... Ezt előre lehetett tudni. Nem hibáztatom őket... (Hernádi Miklós)

Nagyon hamar fölmerült a kérdés, hogy ki lehet az Egyesület tagja. Mondjuk-e ki nyíltan, hogy zsidók és nem zsidók egyaránt; avagy nyíltan ne mondjuk, de érzékeltessük, hogy inkább zsidók? Ha az utóbbit választjuk, azonnal jön a következő kérdés: kit tekintünk zsidónak? A beszélgetésben mindig odáig jutottunk, hogy nem az Egyesület feladata ezt eldönteni. Rendkívül ingerült vitákra került sor emiatt. Emlékszem olyan beszélgetésekre, ahol szinte sirva álltak föl idős emberek: hogy szabad ezt a kérdést akárcsak fölvetni is? (Gergely István)

Sokáig vitakoztak azon, hogy az Egye-

sület által küldött levelekre írjunk-e feladót. Végre valakinek eszébe jutott, hogy a nevünk rövidítését írjuk a borítékra. Ezt már megengedhetőnek tartották. (Bollmann Györgyi)

Iskola és újság

Két téma állandóan visszatért a vitákban: az egyik a zsidó nyilvánosság megerősítése, tehát egy újság elindítása volt. A másik: a zsidó fiatalok. Azt láttuk, hogy a középkorú értelmiséget formálni, alakítani már nem nagyon lehet. Az ifjúsággal több esélyünk van. Alakítottunk egy iskolabizottságot, ők választották ki az első tanárokat, ők hozták létre az alapítványt. Ebbe később kapcsolódott be a Ronald Lauder, aki akkor Bécsben volt amerikai nagykövet. (Bányai László)

Bán György jelezte, hogy Ronald Lauder szívesen adna pénzt, de csak komoly zsidó célokra. Az Egyesület fenntartására tehát ne kérjünk. Így merült fel, hogy az akkor alakuló iskola számára kellene támogatást kémi.

Kádár Iván, akinek nagyon jó kapcsolatai voltak a kormánnyal, megszerezte az akkor feloszlott Munkásárság Lendvay utcai épületét. Ott indult el a Lauder iskola. Több egykori egyesületi vezető ma is az iskolai alapítvány kuratóriumának tagja illetve alapítója. (Feldmájer Sándor)

Az egyértelmű volt, hogy valamilyen módon jelentkezünk kell a nyilvánosságban. Szinte rögtön meg is indult egy hírlevél kiadása Gervai Andris szerkesztésében. Ez évente hat-nyolc alkalommal jelent meg. Állandóan könyörögnünk kellett papírért, nyomdai kapacitásért, mert pénzünk soha nem volt. Különböző vállalkozók irodáiban találkoztunk, ott végeztük a szerkesztői munkát. Talán egy fél múlva év merült fel, hogy csináljuk meg ugyanezt egy komolyabb újság formájában. Én kaptam a megbízást, hogy dolgozzam ki a részleteket. Mindez Drucker Tibor védőszármái alatt indult, az ő Váci úti birodalmában.

Amíg én szerkesztettem a lapot, a szerkesztők, szerzők soha egy fillért nem kaptak. Szerkesztési koncepcióm szerint a lapnak az „áteresztő csatoma” szerepét kellett betöltenie. Mindent, amit beküldenek, közölni kell. Mert a nép hangja, a zsidó közösség hangja, az a Mazsike lapjába való. Nagyon ügyeltem, hogy senki ne kapjon vissza kéziratot. Ez persze visszaüt kissé, amikor a legtöbb levélben az olvasható, hogy „an-

tiszemilizmus, antiszemilizmus!” (Herendi Miklós)

1989–90: politika

Nem azzal a szándékkal alakult az Egyesület, hogy „váltuk le a hitközséget!” Mi a magyar zsidók nem vallásos többségét akartuk elérni. A düh csak a lezárt ajtók miatt ébredt föl. (B. Turán Róbert)

Nem akartunk politikai szervezet lenni, de mégis azzá váltunk, mert a helyzet arra kényszerített bennünket. A rendszerváltás nagyon közel volt, a politikai pártok már alakultak. Ezek persze a társadalom minden rétege felé keresték a kapcsolatot. Egy ízben az MDF teljes delegációja eljött hozzánk. Mi külön kértük, hogy Csurka is legyen tagja a delegációnak. Neki akkor már voltak gyanús megnyilvánulásai és mi szerettük volna szembesíteni ezzel. Konkrét eseteket felemlítő kérdéseinkre Csurka (aki akkor még más ember volt, mint ma) hosszú választ adott. Beszélt arról, hogy mennyire becsüli a zsidóságot, mennyi zsidó barátja van, a konkrét válasszal pedig adós maradt.

Ha olyan közlemény jelent meg a napsajtóban, amelyet antiszemitanak véltünk, azonnal válaszoltunk. Mi voltunk az egyetlen zsidó szervezet, amely reagált (a Hitközség örült, hogy élt és hallgatott). Rögtön rohantunk a szerkesztőségekhez az állásfoglalással. (Deák Gábor)

Az 1990-es népszámlálás idején ötödmagunkkal kiereszkoltuk a Mazsike vezetőségétől, hogy a hírlevélbe berakhasunk egy magánlevelet. Ebben arra bízattuk tagjainkat, hogy a nemzetiségüket tudakoló kérdésre írják be: zsidó. (Végül mintegy ötszáznyolcvan ember nyilatkozott így.) Az Egyesület vezetőségének többsége azonban terhesnek érezte a nemzetiségi ügyet, ezért a Táncsics utcai zsinagógában az öreg Hochberger rabbi patronálásával megalakítottuk a Magyarországi Zsidók Nemzetiségi Szövetségét. Hamadmagammal másfél esztendőn át részt vettem a Nemzeti Kisebbségi Kezaskoztal munkájában is. Ezzel a lépéssel azonban sikerült a zsidóságot teljes egységbe kovácsolni a nemzetiségi ügy ellenében. A zsidó szervezetek egységes állásfoglalást tettek közzé a nemzetiség-gé válás ellen. Ezzel az egységfronttal állt szemben a Mazsinesz tíz tagja. (Deák Gábor)

A nemzetiségi törvény egyik eleme az volt, hogy a nemzetiségek parlamenti képviseletet kapnak, továbbá iskolák-kal, kulturális tevékenységgel kapcsola-

tos jogosítványokat. Én akkor úgy láttam és most is úgy látom, hogy ez a társaság (aminek talán egy tucat aktív tagja sem volt) ezt a lehetőséget próbálta megragadni. (Gergely István)

Tény az, hogy a magyar zsidóság és ezen belül a Mazsike tagságnak többsége határozottan ellenezte a nemzetiségi státuszt. (Volt ezzel kapcsolatos közgyűlési határozat is). A Mazsihisz (és érdekes módon a cionisták is) minden esz-közzel felléptek az ellen is, hogy akár-csak egy, magát nemzetiségének nevező zsidó szervezet létezhessen Magyaror-szágon. (Korányi László)

Zsidó ügyekben általában az volt az Antall-kormány gyakorlata, hogy a hit-községgel tartott hivatalos kapcsolatot, az Egyesülettel pedig informális utakon érintkezett.

A Mazsike eleven, vibráló volt, a Hit-község nem bocsájtott ki impulzusokat. ismerősöktől tudtam, hogy a rabbikar is hihetetlen ellenszennvel fogadta az Egyesület megalakulását. Megéreztek a potenciális veszélyforrást. Az Egyesület részéről erre az volt a reakció, hogy „ezek a korlátolt zsidók”. Kezdetből erős volt a rivalizálás. Nem volt szerencsés, hogy az Egyesület nem tudott összhangot találni a Síp utcával. A Mazsike például sokat foglalkozott a holocausttal, de nem volt szerencsés, hogy ezt akkor tette, amikor a hitközséggel volt konfliktusa. Így a ki-vülálló úgy látta, mintha az lenne a vita tárgya: ki képviseli hitelesebben az áldo-zatokat? (Fasang Árpád)

A Hitközség azzal is próbálkozott, hogy minden lehetséges fórumon dekla-rálja: ezek nem zsidók, hiszen náluk bárki tag lehet. Magyarországi politikai körökben megpróbálta fönn tartani azt a szokásjogot, hogy zsidó ügyekben csak vele lehet tárgyalni. De ugyanezt meg-próbálta a nemzetközi és izraeli zsidó szervezetek irányában is. Éppen ezért nagy áttörés volt, amikor a Szochnut meghívta a Mazsike delegációját izraeli látogatásra. (Gergely István)

Számomra nagyon hiányzott az a szel-lemiség a zsidó közéletből, amelyet egyik kedvenc francia szerzőm, André Chouraqui képvisel: ő elkötelezett cio-nista, ugyanakkor töretlenül benne él a francia kultúrában. (Fasang Árpád)

1991–94: a csúcs-időszak után

Ennek a „leülésnek” egyik oka az volt, hogy a vezetőségből szép lassan kiváltak azok az emberek, akiknek a zsidó-

ságról határozottabb állásfoglalásuk volt. Ők csoportosultak a Mazsineszben. (Bányai László)

Hogy miért „koptak ki” az emberek? Egyrészt az ádáz viták miatt, másrészt meg az egyre nehezebb anyagi körülmények miatt. Mindenkinek többet kellett foglalkoznia a megélhetéssel, kevesebb energiája maradt az Egyesületre. (Bollmann Györgyi)

A krónikus pénzihiány volt a kibontakozás másik akadály. Kádár Iván az első években még szerzett pénzt. Kezdetben a Szochnut is támogatott bennünket, később persze már talált más támogatni valót, például az iskolát. Később pályáztunk is, kaptunk valamennyi állami támogatást is, de legszilárdabb bevételi forrásunk a tagdíj volt, ahova ki ennyit fizetett, ki annyit. (Deák Gábor)

Amikor az első vezetőség elfáradt, már nem volt kinek átadni azt, amit felépítettünk. (B. Turán Róbert)

Néha politikai ambíciók számára is jó kiindulópont volt az Egyesület. Zala Tamás az MDF kormány idején a nemzeti-ségi-etnikai hivatalban a zsidó ügyek referense volt. Rózsa T. Endre pályája is „érdekesen” alakult. Közéleti tevékenysége kifejezetten ellenszenvet váltott ki. A zsidó közéletből sem távozott mindenki: Hemádi Miklós például megalapította a *Jewish Forum* magyar tagozatát. (Deák Gábor)

Simonyi Péter ügyvezető elnöki kinevezésével hibát követtünk el. A vezetőségnek nem volt már ereje, hogy őt kontrollálja. Kétségtelen jó tulajdonságai mellett Simonyi „ráült” az egész egyesületre. Csak azt nem értem miért nem rúgtuk ki. Mert amikor még Kádár Iván köztünk volt, addig ezt nem tudta megtenni. Súlyosan lerontotta az Egyesület tekintélyét. Elfáradtunk a vele való állandó harcban. Mindannyian felelősek vagyunk, a vezetőségben nem volt ennyi erő, hogy megállítsuk. (Deák Gábor)

Akkor már egy kicsit eljelentéktelenedett az Egyesület. És egyébként is kinyílt a demokrácia, számtalan lehetőséget kínálkozott más zsidó szervezetben. Nagyon sok tagunk elment, egyre nyilvánvalóbb lett, hogy ez már nem a régi, és átengedték a terepet. Simonyi Péter pedig egyre nagyobb szerepet vállalt az egyesületben. És minderről nem beszélünk egymás közt. Mindenki szép lassan kivonult. Már nem volt olyan fontos, meg elfoglaltabbak is lettünk. (Feldmájer Sándor)

Szerkesztette: Gadó János

A Mazsike tizedik születésnapján

November végén bensőséges ünnepségen emlékezett vissza a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület tíz évvel ezelőtti megalakulására. **Székely Gábor** elnök ünnepi köszöntőjét követően a Goldmark teremben, mintegy kétszáz fős közönség előtt, az „alapító atyák” egy része s egy „alapító anyja” – **Deák Gábor, Rózsa T. Endre, Kirschner Péter és Bollmann Györgyi** – idézte fel a lázas kezdeteket **Lugosi Viktória** kérdéseire, **Jancsó Miklós** pedig arról beszélt, hogy a zsidó kezdeményezés a nem zsidók számára is lehetőséget teremtett a zsidósághoz mint közösséghez s mint kultúrához való közeledésre, majd azt fejtegette, miért volna fontos e példaadó küldetés ma is.

Díjak és torta

Az ünnepség keretében először adták át a *Magyar Zsidó Kultúráért* díjat – az idén Jancsó Miklós filmrendező volt a kitüntetett, aki számos filmjében foglalkozott a zsidó lét kérdéseivel és a közép-európai zsidóság emlékeivel –, és a *Várhegyi György-díjat*. Ez utóbbit a közelmúltban elhunyt névadó emlékének szellemében – aki a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola és Óvoda életre hívásában szer-

zett múlhatatlan érdemeket – évről évre pedagógusoknak ítéltek oda a jövőben. **Csongor Dorottya** tanámőnek posztumusz ítelték meg a díjat, nevében gyermekei vették át a kitüntetést. A másik kitüntetett **Haas Jutka**, az óvoda vezetője.

Ezután a Mazsike elnökségének tagjai meggyújtották a születésnapi torta gyertyáit, és **Arató András** dj közreműködésével zenés mulatsággal fejeződött be az ünnepség.

Szimpózium a zsidó civil szervezetekről

Az évfordulón tartott ankét moderátora, **Korányi László**, a Mazsike elnökségének tagja bevezetőjében kérte a Közép- és Kelet-európai Könyvtárfejlesztési Intézet dísztermében összegyűlt előadókat, hogy foglaljanak állást arról, mennyiben szükséges egy „védemő”, valamiféle rendszeres vagy állandó egyeztetés a zsidó szervezetek között, illetve milyen legyen a hitközség és a „civil” zsidó közösségek kapcsolata.

Dr. Feldmájer Péter, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének elnöke felszólalása kezdetén kifogásolta, hogy Korányi a civil jelzöt nem terjesztette ki a hitközségekre, holott azok is autonóm közösségek. Különbséget kö-



Szimpózium a zsidó civil szervezetekről. A képen balról-jobbra Répás Péter, Feldmájer Péter, Eliezer Gilad, Székely Gábor, Engländer Tibor és Szeszler Tibor



Fotó: Dunajszky Gábor

A Szombat Szalon közönsége a Lauder Javne iskolában

A „Magyar Zsidó Kultúráért” díj kitüntetettje: Jancsó Miklós filmrendező

zöttük két, alapelvnek mondott meghatározásban tett: a galutban a hitközség az alapstruktúra, a zsidóság létformája; más zsidó szervezetek csak speciális célokat (jótékonykodás, kulturálódás, Izrael támogatása stb.) szolgálnak, kiegészítik a hitközségek tevékenységét.

A Mazsike elnöke a továbbiakban a szervezetek pénzügyi helyzetével foglalkozott. Azt fejtegette, hogy a Mazsikében is addig mentek jól a dolgok, míg állami támogatást kapott, akkor nem volt érdekes, hogy hány tag van és fizetne-e tagdíjat. Ezután azt hangoztatta, hogy a zsidó szervezetek jövője anyagi önállóságtól függ, mert különben elsovradnak.

(A konferencia több résztvevőjében visszatetszést keltett – bár ennek csak a szünetben, egymás közt adtak hangot – Feldmájer Péter álláspontja az anyagiakról, miközben a Hitközség is állami pénzből funkcionál.)

Eliézer Gilad, a Szochnut budapesti irodájának vezetője szervezete tevékenységét ismertette, majd azt fejtegette, hogy a legfőbb támogatók, az amerikai holocaust-túlélők előregedése, illetve elhalálózása miként csökkenti a Szochnut és a Joint anyagi alapjait.

Dr. Irene Runge, a Jüdischer Kultur-



Fotó: Müller László

verein Berlin elnöke egyesülete történetét elevenítette fel: hogyan kezdte keresni gyökereit néhány, addig a zsidósághoz semmivel sem kötődő kelet-berlini értelmiségi, s hogyan fejlődtek mindennapos programot nyújtó egyesületté. Foglalkozott a volt Szovjetunióból érkezők hatásával a németországi zsidó életre és saját szervezetre. Ez utóbbiról elmondta, hogy oroszul, héberül, jiddisül éneklő kórusuk hírnevet szerzett, míg országos adatként közölte, hogy amíg a két Németország egyesülésekor 30 ezer zsidó élt ott, ma 70 ezer, s hasonló növekedésre számítanak az elkövetkező években. Elmondta azt is, hogy a berlini hitközség nemrég választott új vezetőivel igen jó viszonyban vannak, és függetlenségük megtartása mellett része-

sülnek annak évi 44 millió márkás állami támogatásából.

V. Bálint Éva újságíró, a Magyar Hírlap rovatvezető-helyettese, aki éveken át a Mazsike alelnöke volt, felidézte az egyesület megalakulásának napját, majd elemezte korszakait, hatását, többek között, hogy kitermelője volt a zsidó szervezetek vezetőinek és új zsidó szervezeteknek.

Dr. Olti Ferenc, a Mazsike elnökségének és a Mazsihisz eljáróságának tagja áttekintést adott arról, hogy Európa különböző országaiban a zsidó kulturális szervezetek hogyan működnek együtt, és milyen a kapcsolatuk a hitközségekkel.

A konferencia második felében az előbb felsoroltak, továbbá **dr. Engländer Tibor**, a Magyarországi Cionista Szövetség elnöke, **Székely Gábor**, a Mazsike elnöke, **dr. Szeszlér Tibor**, a B'nai B'rith elnöke és **Répás Péter**, a Zsidó Fiatalok Magyarországi Egyesületének elnöke részvételével ankétára került sor, amelyből a Hitközség és a többi zsidó szervezet kapcsolatáról Engländer doktor javaslata volt feltűnő: megőrizve teljes önállóságát, minden zsidó szervezet integrálódjon a Hitközségbe, részesei lehessenek a hitközségi választásoknak, vagy küldhessenek képviselőket a Mazsihisz vezető szerveibe, például az eljáróságba.

Szombat Szalon

Az ünnepi rendezvény záróakkordjaként mintegy kétszáz főnyi közönség előtt a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskolában tartott zenés irodalmi estet folyóiratunk. **Sándor Erzsébet** konferálására **Konrád György** a berlini holocaust-emlékmű kapcsán írott esszéjéből olvasott fel (amelyet lapunk 3. oldalán olvashatnak). **Szántó T. Gábor** Szétszórás című elbeszéléséből választott részletet, **Giorgio Pressburger** *A bűn és a hó* című elbeszéléséből (ezt az írást lapunk egyik tavaszi száma közli). **Röhrig Géza** verseiből válogatott, **Kornis Mihály** pedig egy készülő Tórafordításból adott ízelítőt, s a hozzáfűzött modem kommentárokból. A felolvasásokat követően a Pannónia Klezmer Band muzsikált.

Bár az irodalmi est helyszínén elzárkózott tőle, hogy a színpadról köszöntsük őt, az ott s a szimpóziumon készült képek alatt ismét olvashatják **Dunajszky Gábor** barátunk és kollégánk nevét, akinek fotóival csecsenöldi elrablása előtt is találkozhattak olvasóink e hasábkokon. Bízunk benne, hogy képeivel a jövőben is segíti szerkesztőségünk munkáját.

„A Mazsikének a kultúra terén kell talpra állnia”



– Miben különbözik az egyesület filozófiája mondjuk a Bálint-házétól?

– Az egyesület jelenleg nem a zsidó kulturális hagyományokat ápolja, ezen szeretnék változtatni.

– Mik ezek a zsidó kulturális hagyományok?

– Például a zsidó képzőművészet, jiddis kultúra, a vallási hagyományok. Ez lenne az egyesület feladata. És a mai társadalomban, kultúrában szereplő zsidók megszólítása, megjelenítése, kiállítása.

– Amit elmondtál, azok – talán a jiddis kivételével – már az egyesület 1989-es köreiben, programjaiban is szerepeltek. Egy idő múlva az egyesület mégis „leült”. Most viszont van sok zsidó szervezet, mindenki csinálhat azt, amit akar. Miért lenne ma a Mazsike vonzó?

– Először: azoknak az embereknek, akiket érdeklődnek iránta, ezeket a kulturális programokat meg kell szervezni. Másodszor: ma Magyarországon néhány ezer embert ér el a hitközség, illetve az egyéb zsidó szervezetek, mint a cionisták vagy a Bnai B'rít. A kulturális egyesületnek az volna a feladata, hogy a mindezekből kimaradó zsidóságot szólítsa meg. A Magyarországon élő zsidóság 80-90 százalékát. Akik nem tartoznak a hitközséghez. Nem fognak soha templomba járni.

– Ezt csinálják például a Bálint-házban, ahol rabbik vagy rabbinövendékek magarázzák a hagyományt laikus érdeklődőknek.

– Igen, tudom, de ez nem baj. Ezt csinálhatjuk sokan. Én azt mondom, hogy

*Beszélgetés Székely Gáborral,
a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület októberben megválasztott elnökével*

akiben az identitás „fölpiszkálható”, aki elindítható a zsidóság felé, azt az egyesület tudja megszólítani. Erre a hitközség nem jó, erre a cionisták nem jók. Alkalmas erre a Bálint-ház, csak kérdés, hogy meddig tudja ezt a feladatot ellátni, mert jelentős anyagi támogatásra szorul. Eljöhethet még az idő, amikor a Mazsikének be kell segítenie a Bálint-ház működésébe, programjaiba, mert ha a Joint ezt már nem fogja finanszírozni, akkor ott azonnal hézag keletkezik.

– Mit kell másképp csinálni, mint 1988-89-ben, amikor számtalan jó programja volt az egyesületnek, amelyek aztán lassan-lassan megszűntek?

– Alapvetően semmit, mert a Mazsike akkor is az önszerveződés alapján működött. Ezt az önszerveződést kell segíteni.

– De nem éppen az a baj, hogy az önszerveződés igénye tűnt el?

– Olyan igény, ami 1988-ban támadt föl az emberekben, többé már nem lesz. De az igényt föl lehet ébreszteni. Ha a Buber-kört újra elkezdjük, egy idő múlva önfenntartóvá, öngerjesztővé válhat. De azt is el tudom képzelni, hogy ez nem történik meg, kiderül, hogy nincs több kulturális igény, mint a szombat estéék. Mindenestre most elindítunk több új programot: a jiddis klubot, a vallási előadásokat a Lauder-iskolában...

– A Lauder-iskolában indított előadás-sorozat mennyiben kötődik a Mazsikéhez?

– Szervezünk rá tagokat. Megjelent a programunkban. Mintegy negyven ember jár most oda, de azt persze nem tudom, hogy ezek közül hányan jöttek az egyesület hatására. De nagyon kevés az egyesületi tag is. Mintegy négyszáz ember fizet ténylegesen tagdíjat.

– Ez is csak azért ennyi, mert a legutóbbi közgyűlésen sokan beléptek.

– Mintegy 50-80 ember lépett be. A hírlevél viszont mintegy 1200-1500 címre jut el. Nem szeretném ha ez sokáig így

lenne: aki legkésőbb jövő év februárig nem fizeti be az 1200 forintra leszállított éves tagdíjat, az márciustól nem fogja kapni a hírlevelet. Őt ugyanis ez valószínűleg nem is érdekli. Meg kell próbálni viszont olyan tagokat keresni, akiket tényleg érdekelnek a programok.

– Mit csinált eddig a megválasztott új vezetőség?

– Programokat próbáltunk szervezni. A szombat estéék most jó kézben vannak, de a többit megpróbáljuk hivatásos formában működtetni – jelenleg két fizetett munkatársunk van.

– Ha tehát a jiddis kultúra iránt van érdeklődés...

– ...akkor nekünk meg kell teremteni hozzá a feltételeket – az anyagiakat is érte ezalatt. A jiddis klub jelenlegi vezetője társadalmi munkában dolgozik, de ha később így nem vállalja, ezt is el kell fogadni. A hébertanfolyamot a Szochnut nem volt hajlandó finanszírozni. Azt is végig kell gondolni, hogy ha a Lauder iskolában befejeződik **Raj Tamás** előadás-sorozata, és érdeklődés mutatkozik, nem kell-e indítani egy ivrit tanfolyamot az egyesületben. Mindenképpen meg akarjuk szervezni, hogy ne csak szombat este, hanem hét közben is legyen program. A későbbiek folyamán – de belátható időn belül – egy klub-félét is szeretnénk csinálni, ahová be lehet ülni beszélgetni – ahogy ez a Bálint-házban is működik.

– A nem túl vonzó Garay utcai környezetből nem terveztek elköltözni?

– Egyelőre ennek nincs esélye. A Mazsikének ahhoz először kulturálisan kell talpra állnia, hogy egy ilyen igényt a Mazsók vagy esetleg a hitközség felé előterjeszthessünk.

– Mennyi idő szükséges ehhez a talpra álláshoz?

– Én úgy gondolom, egy fél év. Az a program, amelyik egy fél év alatt nem indul el, az már nem is fog elindulni.

VESZÉLYBEN A SZERETETKÓRHÁZ

A betegek átlagéletkora: 85 év

Könyörületes Isten! Bölcsességedben teremtett meg az ember testét. Miliárdnyi szervet helyezett el benne, hogy szüntelenül tevékenykedjenek... Ámde ha az anyag törekenysége megszakítja ezt a rendet, akkor féld, hogy az anyag összeomlik. (Májmní Mózés: A zsidó orvos mindennapi imája)

A holocaust előtt Budapesten négy zsidó kórház működött, és a megmaradtakat, köztük az Amerikai úti Szeretetskórházat (ma az Idegsebészeti Intézetnek ad otthont) 1952-ben államosították, csupán melléképületét, a Hevra Cadisa menedékházát hagyták meg gyógyításra a zsidóságnak.

A Mazsihisz Szeretetskórháza az államosítás utáni évtizedekben zsidó köz- és magánpénzekből 170 ágygal bővült. 1990-ben az akkori amerikai nagykövet, **Mark Palmer** kezdeményezésére a torontói **Reichmann** család, a Joint és a magyar állam finanszírozásával felépült egy új 50 ágyas szárny, felszerelését pedig **Ronald Lauder** és az ugyancsak torontói **Leslie Dan** biztosította.

Az államosításkor szintén az Amerikai úti telken álló Vakok Intézetét is elvették, és az Uzsoki utcai kórházhoz csatolták. Ezt az épületet 1994-ben, az egyházi javak visszaadásáról szóló törvény alapján a Hitközség visszakapta – nem csupán kiürítve, hanem kifosztva. Kártérítésként mégis az Uzsoki utcai kórház jutott az államtól 350 millió forinthez, holott felújítása a Hitközség és az adományozók közel 100 millió forintjába került. Abban működik ma a 80 ágyas II-es belosztály és a járóbeteg-szakrendelés.

Jelenleg a Szeretetskórház 220 ágát (ebből hatvanon olyanok fekszenek, akiknek gyógyulása hat héten belül várható, továbbá a hosszú idejű gyógyításra szolgál 140 krónikus és 20 rehabili-

tációs ágy), mint minden más egészségügyi intézményét, az Országos Egészségpénztár finanszírozza.

Az állammal kötött 1952-es egyezmény alapján további száz krónikus ápolásra is szoruló beteg van a kórházban, akiknek ellátását – ez egyedi helyzet – maga az Egészségügyi Minisztérium fizeti. Igaz, amíg az Egészségpénztár a krónikus betegek után napi 2100 forintot ad, az ugyanolyan ellátásért és kezelésért a minisztérium 1990 óta változatlanul 900 forintot térít. Az ápoltak korelnöke a 102 éves **Weisz Rózsi** néni. A „fiatal” betegeket is beszámítva, a kórházban az átlagéletkor 85 év. Férfi alig akad közöttük.

**Örök figyelmed, hogy oltalmazd te-
remtményeid életét és egészségét, en-
gem is kiválasztott, s íme most készen
állok, hogy betöltsen küldetésemet.
(Májmní Mózés: A zsidó orvos min-
dennapi imája)**

A főépület földszintjén ápolónőjére támaszkodva töpörödött hölgy araszol, szemben vele egy nálánál is idősebb tolja maga előtt a járókeretet. Azonos kép a másik folyosón, kiegészülve egy tolokocsiban szállítottal. Patyolattisztaság mindenütt, mégis a sok agg és a zsúfoltság nyomasztóvá teszi a légkört. Az egykori emeleti társalgó csak függönnyel leválasztott, háromágyas kórterem. Tévé a földszinti bejáratnál, ha nyitják-csukják az ajtót, nézőire télen beárad a hideg.

Az átlagnál több a nővér, mert a krónikus betegek állapotuk miatt szinte állandó törődést igényelnek, egy részüket fürdetni, etetni kell. 70 ápolónő és további segédápolók gondoskodnak róluk, többségük nem zsidó, de együttérzésük nem kevesebb a hittestvéreiket gyógyítóknál. A fizetésük pedig hason-

lóan alacsony az állami egészségügyi intézmények dolgozóihoz. Ez utóbbi vonatkozik a 14 orvosra és a szakrendelést végző, más kórházakban főállásban lévő konziliánsokra.

Sajnálatos tény, hogy a zsidó társadalom alig veszi igénybe az ambulanciákat, holott kitűnő a felszereltsége (ezt a kórház saját erejéből, a Soros Alapítvány, az élete utolsó napjait a kórházban töltő bécsi **Schlomm Aranka** és a Claims Conference segítségével teremtette meg), kevesebb a várakozási idő, nagyobb a figyelem, mint az állami intézményeknél. Jelenleg is van két szűrési programjuk: az egyik a prosztatarák megelőzésére, a másik a mellrák, illetve az esetleges vastagbélragadatok korai felismerésére. Közöttünk, aske-názi zsidók között a felmérések szerint gyakoribb a mell- és a vastagbélrák, mint más populációkban.

Minden magyarországi kórház anyagi nehézségekkel küzd, de az Amerikai úton fokozza a gondokat, hogy az Országos Egészségpénztár a gyógyulás idejétől függetlenül egy-egy „aktív” betegre 56 ezer forintot ad, pedig itt az idősök kezelése hosszabb ideig tart, mint a fiatalokat is gyógyítóknak. A legfrissebb statisztika szerint a középmezőnybe számító Bács-Kiskun megye kórházaiban a gyógyulási idő 9 napnál rövidebb, míg a miénkben három hétnél hosszabb. És ez nem a kezelés különbségéből adódik. Az is aktuális adat, hogy amíg az említett megyében az ágyak kihasználtsága, vagyis a telítettség 83,5 százalék, a Szeretetskórházban 99,42 százalék.

**És az embernek megadtad a bölcsesse-
séget, hogy meg tudja menteni a tes-
tét, hogy megismerje működése he-
lyes rendjét és zavarait; és hogy elő-
tudja hozni a gyógyító anyagokat a le-
lőhelyeikről. (Májmní Mózés: A zsidó
orvos mindennapi imája)**

Az Amerikai útin kívül nincs zsidó kórház Zürichől Szentpétervárig, Stockholmtól Athénig, s valószínűleg még nagyobb a fehér folt, mert szakmai körökben is csak a lettországi (!), franciaországi és angliai zsidó gyógyintézetéről tudnak. Megfelelő feltételeket teremtve a Szeretetskórházat kelet-közép-európai központtá fejleszthetnék.

Szükségből olykor máris így funkcionál – a kórház anyagi gondjait fokozva. Magától értetődő, hogy minden hozzá-

juk forduló, Magyarországon tartózkodó zsidónak biztosítják a kezelést, vagy más okból kért segítséget, azzal sem törődve, hogy az illető biztosítója ezt nem, vagy csak részben téríti meg, maga a beteg pedig erre képtelen. A legtöbb külföldi beteg a szomszédból érkezik, egészségügyi ellátásuk a két ország közötti egyezményen alapul, de ugyancsak a megállapodásban szereplő meghatározott időn túl tartózkodnak itt, mert gyógyulásukhoz nem elég a limitált idő. A pluszköltséget a kórház viseli. Jelenleg is itt fekszik egy Erdélyből érkezett vallásos úr, szív műtétje volt, igaz, számára a kétezer dolláros pacemaker költségét az ortodox hitközség állta.

Erősíts meg, és legyek mindenkor készen a cselekvésre, ne érezzek fáradtságot, ha gazdag, ha szegény a beteg, ha jó, ha rossz, ha szeret, ha gyűlöl.
(Majmúni Mózes: A zsidó orvos mindennapi imája)

Itt is van paraszolvencia, hiszen az egészségügyi kormányzat ezt legalább fél évszázada bekalkulálja a betegekkel foglalkozók jövedelmébe. Tapasztaltam azonban, hogy a magányos, semmivel sem rendelkezővel ugyanolyan lelkiismeretesen bánnak, mint a jómódú árasztók hozzátartozójával. Még az állami ambulanciákon megszokott soron kívüli protekció sincs. Ebben a környezetben a betegek hosszú ideig tartó ápolása, többségében rossz anyagi helyzete miatt kevesebb a hálapénz, mint másutt.

A szemészet előtt vizsgálatra várva egy hölgy hangosan panaszkodni kezd, majd elsírja magát.

– Nem fognak majd gyógyítani, talán ki is tesznek. Egyedül maradtam meg, mindenemet elrabolták 1944-ben. Akkor a magyar államnak volt pénze kiszállításunkra, de most nincsen a gyógyításunkra. Inkább ciánt adjanak, de el nem megyek...

E nyomasztó élménnyel és más kérdésekkel keresem fel december elején **dr. Losonci András** tanárt, a kórház orvos-igazgatóját, aki már egy előzetes beszélgetésünkkor több – az eddigiekben is szerepelt – információt adott. A randevút rögzítő telefonhívásomkor ismét megkérdezte, hogy reggel hétkor vagy este hatkor akarom-e felkeresni. Újra az utóbbit választottam.

Az igazgatói szoba falán jeles elődök fotói és **Haynal Imre** képmása, aki

1944-ben kolozsvári egyetemi tanárként zsidókat mentett, továbbá egy tekericsutáncot, rajta héberül Maimundész orvosimája. Az asztalon szakfolyóiratok között a közelmúltban kapott kitüntetés, a *Pro Sanitate* érem.

Ha a bölcsességnek híjával való dőlős emberek intenének engem, erősítsd meg szellememet, hogy legyek olyan erős hivatásunk szeretetében, mint a vas, és szálljon szembe velük az igazság védelmében. (Majmúni Mózes: A zsidó orvos mindennapi imája)

Felidézem a hölgy számomra zavaros szavait, amelyek szerint nem fogják tovább gyógyítani.

– Sajnos lenne valóságtartalma, ha az illetékes kormányzatszerveken múlna. A minisztériumok nyári átalakítása során létrejött a Szociális és Családvédelmi Minisztérium, és annak passzolta át a száz krónikus ápolásban részesülő dotációját az egészségügy. Az új hatóságtól kaptuk a helyzetet nem ismerő értesítést, hogy 1998. december 31-ével megszüntetik ezt a járandóságunkat, továbbá javasolták, hogy alakítsunk ki a kórházban szociális otthont, annak fenntartására pedig keressük meg a főváros közigazgatási hivatalát. Azt várják tehát, hogy hagyjuk abba száz holocaust-túlélő napi kétszeri vizitjét, az éjjelnappali orvosi ügyeletet, kevesebb ápolónőjük legyen! Rontaná életesélyüket a redukált orvosi felügyelet, lélektanilag pedig pusztító hatással lenne rájuk. Az sem csekély ellenérvem a minisztériummal szemben, hogy *kórházon belül nincs szociális otthon Magyarországon*. Az elképzelés technikailag kivihetetlen, morálisan pedig abszurdum.

– Egy szociális otthon gondozottait mennyivel támogatja az állam?

– Nem tudom, de nem is érdekel. Nem vagyok vállalkozó, hanem orvos, alkalmazott vagyok ugyan, de nem szolga. November 11-én felkerestem **Gógl Árpád** minisztert, aki megértéséről biztosított, de konkrét ígéretet nem tett a jelenlegi helyzet fennmaradására. Itt az ideje, hogy a kormány bizonyítsa tisztességét!

– A kórházat fenyegető veszélyről tudnak a hitközségek?

– Igen, Zoltai igazgató úrnak beszámoltam róla.

– Mennyi támogatást kapnak a hitközségtől, és mekkora a más helyekről származó bevételük?

– Az Országos Egészségpénztártól 1998-ban – a betegek száma alapján – várhatóan 250 millió forinthez jutunk, az Egészségügyi Minisztériumtól 32-33 millió forinthez. A krónikus ápolottnak kötelező befizetni nyugdíjuk – ez 15-30 ezer forint között van – felét, ebből 6 millió jön össze. A Hitközség 1997-ben 10 milliót adott, 1998-ra 20 milliót ígértek, november közepéig mégis csak a felét utalták át, azt a különbözetet, amivel étkezésünk drágult, amióta átvette konyhánkat a központi kóser konyhát működtető Sodexo cég.

– A kormány az államosított és a hitközségek által visszaigényelt ingatlanok fejében örökjárdékot fizet, 1998-ban 608 millió forintot kap felekeztünk. Korn József, a Budapesti Zsidó Hitközség elnöke a televízióban mondta el, hogy a pénzt közösségi, elsősorban szociális és egészségügyi célokra fordítják. Tud erről?

– Ezt a tévéműsort nem láttam, értesítést nem kaptunk, pedig a pénzhány már a gyógyítást veszélyezteti. **Israel Selát**, a Joint budapesti és **Eliezer Giladot**, a Szochnut magyarországi irodájának vezetőjét kértük közbenjárásra a Claims Conference-nél: 150 ezer dollár értékű gyógyszerre van sürgősen szükségünk, hogy betegeinket a megfelelő medikumokkal korlátozás nélkül elláthassuk.

– Miért állt elő ez a vészhelyzet?

– Mert a gyógyszerárak az elmúlt években tízszeresre növekedtek, különösen 1998-ban ugrottak meg – 36 millió forintba került évi beszerzésük.

– A Mazsók nincs segítségükre?

– Újságban olvastam, hogy a kuratórium 21 millió forintot szavazott meg számunkra, de hivatalos jelzés még nem érkezett.

– Mi történik, ha 1999-ben nem kapnak minimálisan, az ideihez hasonlóan 32-33 millió forintot krónikus ápoltaik után?

– Ők ebből semmit sem éreznek meg, de a kórház nem tudja fizetni majd a gáz-, víz-, villanyszámláját, köztartozásaink lesznek, mint az egészségügyi intézmények többségének.

Várai Emil

Szerkesztőségünk december 3-án telefaxos levélben kért információt Korn Józseftől, a BZSH elnökétől a kórház hitközségi támogatását illetően, de lapzártánkig, december 11-ig válasz nem érkezett.

Az *Új Élet* 1998. november 15-i számában jelent meg az itt újraközölt írás:

Mások helyett is szégyellem magam

Dr. X. X. angliai orvos beleszeretett egyik magyar kolléganőjébe, és miután szerelme viszonzásra talált, házasságot kötöttek.

A menyasszony kérésére az egyik budapesti zsinagógában tartották a chaszenet, majd azt követően a lakodalmat.

Jó pár év telt el azóta, de a távolság nem tett jót a házasságuknak, így úgy döntöttek, hogy elválnak. A polgári házasságot viszonylag gyorsan felbontották, és kérték, hogy a zsidó vallás szerint megkötött házasságukat is bontsák fel.

Több levelet írtak, a hónapok azóta is telnek, de érdemi választ mind ez ideig nem kaptak Budapestről, a rabbiság illetékeseitől.

A londoni orvosdoktor türelme egyre fogy, és nem érti, hogyha mindketten azt akarják – és a vallási szabályok sem tiltják –, akkor miért nem bontják fel az őket összekötő köteléket? Hovatovább azt fontolgatja, hogyha nem sikerül érdemi választ kapnia Magyarországról, akkor az ottani Bét-Din-hez fordul. Az első lépéseket már meg is tette, de Londonban azt kérdezi tőle mindenki, hogy ha a házasságát meg tudta kötni Magyarországon, ha volt rabbi, aki összeadta – akkor hogyan lehet, hogy most nincs, aki elvállassa őket?

Milyen ország az, ahol állítólag több mint százezer zsidó él, működik a zsidó oktatási rendszer, zsinagógák, a rabbináus, és mégsem tudnak egy házasságot felbontani?

Valóban: milyen ország ez, milyen a mi zsidó közösségünk, ha ilyen egyszerű dolgot nem lehet elintézni, kérdezem én is, és közben nagyon szégyellem magam, saját magam és mindenki más helyett is, habár nem az én feladatkörömbe tartozik az ilyen ügyek intézése.

Vajon azok is szégyellik-e magukat, akikhez az ilyen ügyek tartoznak?

Feldmájér Péter

A lap december 1-i száma közölte az alábbi választ:

Kinek van szégyellnivalója?!

(A rabbikar közleménye)

Az *Új Élet* 1998. november 15-ei számában a harmadik oldalon „Mások helyett is szégyellem magam” című írás jelent meg. A rabbikar megállapítja, hogy ennek az írásnak célkitűzése, hangvétele, s az abból áruklódó messzemenő háláchikus járatlanság nem teszi lehetővé azt, hogy a rabbikar ezzel az írással érdemben foglalkozzék. Ugyanakkor a rabbikar kinyilvánítja teljes készségét arra, hogy a felekezeti sajtótól elvárható stílusban közlendő észrevételekre, kritikákra mindenkor készséggel fog válaszolni. Az *Új Élet* rabbi főszerkesztőjétől elvárható lett volna olyan rabbinikus felkészültség, amely legalább megjegyzésben közli a nevezett írásban található háláchikus járatlanságot.

Egyébként örömmel állapítjuk meg, hogy a választások közeledtével a cikk szerzője odaadó érdeklődést tanúsít a rabbiság munkája iránt, holott ennek eddig a rabbiság kevés jelét tapasztalta.

A cikk súlyosan sértő, dehonesztáló kicsengését a rabbikar visszautasítja, és a tisztelt olvasóra bízta, hogy eldöntse, kinek van szégyellnivalója.

Dr. Schweitzer József országos főrabbi,
a rabbikar tagjai: **Deutsch Róbert, Deutsch László,**
dr. Domán István, Fröhlich Róbert, Löwy Tamás,
Markovics Zsolt, Schönberger András, dr. Singer Ödön

A mélyből

A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége elnöke „magánemberként” jegyzett írásában súlyos problémára hívta fel a figyelmet az *Új Élet* hasábjain. A Bét Din (a vallási bíróság) hatálya alá tartozik többek között a zsidó vallásjog által megkötött házasságok felbontása is. A válásra (get) vonatkozó törvények megtartása komoly szakértelmet igénylő feladat. Az utolsó háború előtt képzett, Magyarországon élő és tevékenykedő személy, aki kisebb szóferi (írnoki) teendőket is végzett, néhány éve húnyt el, ezért azóta a neológ hitközségben nem készül válólévél, a „válóléperék” szünetelnek, s míg nincs válólévél, a mi szokásaink szerint értelemszerűen az érintettek egyike sem köthet új házasságot.

Feldmájér Péter igen fájdalmas működési zavarra hívta fel a figyelmet immár nyilvánosan. Csak a hitközségi belviszonyokat ismerők sejtethetik, hányszor kerülhetek napirendre – hiába – a Bét Din tevékenységének hiányosságai a Síp u. 12. komor falai között, ha a Mazsihisz elnöke a nyilvánosságot választotta, hogy hangot adjon az elkeserítő helyzet feletti elkeseredésének.

A neológ hitközség rabbikara – tisztelet az alá nem-íróknak – elszomorító nyilatkozatban reagált a kritikára. Ahelyett, hogy híveikhez fordulva érzékeltették volna a probléma súlyosságát, és azt, hogy az elmúlt években talán valóban nem tett meg mindent a hitközség vallási vezetése a hiányosságok pótlására, homályba burkolózva, durva politikai publicisztikát művelve utasították vissza az érdemi észrevételt.

A rabbikar doyenjétől és az országos főrabbitól (a Bét Din fejétől) a rabbiság igazgatóján át a tanítványok tanítványaiig, a legfiatalabb rabbikig, széles koalíció ködösít az országos elnökkel szemben. A halachában való járatlanságot vetik szemére, de kínosan óvakodnak, hogy nevén nevezék, miben is áll e tudatlanság. A „szakmai” gög mögött sehol a válasz, sehol egy igazi érv, miért is nem válhat el törvényeink szerint itt és ma immár évek óta, aki törvényeink szerint kötött házasságot.

Nemcsak valótlan állítanak, de megszegyeníteni próbálják kritikuskat, súlyosan vétve a zsidó erkölcs ellen.

A rabbikar a halacha jelszavát hangoztatva lődöz tüzes nyilakat ahelyett, hogy közzétenné: a háború előtt még kiváló tudósokat felvonultató neológ rabbiság is rendre ortodox közreműködéssel, azon belül is specialistákkal intézte a válólevelek kiadását, hasonlóképpen más, komoly vallási ismereteket igénylő ügyek intézéséhez.

A rabbikar vádaskodik, miközben tagjai tudják: a vallási élet a liturgikus alapszolgáltatásokra korlátozódik, külföldön képzett szakemberek híján nem teszi, nem teheti dolgát a Bét Din intézménye sem, mert immár a hazai ortodoxia maradékának maradéka sincs a feladatok végzéséhez elegendő tudás birtokában, másrészt e kérdés a rabbikar státusáról is szól, mint ahogy anyagiakról is. Mert ha lennének mértékadó ortodox szakemberek, akik a neológ Bét Dint respektálva, azzal együttműködnének, akár Bécsben (sőt a november óta Budapesten tartózkodó szófér jóvoltából akár helyben) megirathatóak lennének ezek a válólevelek. Ilymódon azonban az is nyilvánosságra kerülne, hogy Magyarország már (legyünk optimisták: és még) nem rendelkezik saját szellemi erőforrással a vallási élet igényeinek kielégítésére; hogy az egész „zsidó reneszánsz” vallási aspektusból értékelhetetlen: a hétköznapi zsidó életben működésképtelen, vagy méltatlanul működő vallási intézmények kiszolgáltatottjai vagyunk bölcsőtől a koporsóig. A Hitközség elnökének éveket késett, ám ezáttal határozott mondatai, költői kérdései is erről szólnak.

Az önvizsgálat ideje lehetne ez, nem a szakszervezeti melldöngetése. Tekintsen végig önmagán a rabbikar, nekik maguknak van-e halachikus kompetenciájuk a zsidó élet szükségleteinek megfelelni, vagy hasonlóképpen a háború előtti példákhoz, a neológián (és szükségből az országhatáron) kívülről kell szófert, dájánt (bíró), sóchetet (metsző) szerződtetni, hogy végre valóban megkezdődhessen a vallási élet újjászervezése, aminek anyagi alapjául az egyházi ingatlanok megváltása fejében fizetett örökjádék szolgálhat.

(Olvasóink írják – folytatás a 2. oldalról)

„Döntések le a sírköveket...”

1998 júniusában olvastam az *Új Életben*, hogy **Karádi Gábor** rágalmazásért pert akar indítani a *Szombat* ellen, mert rossz színben tüntette fel őt a Kozma utcai temetőben végzett munkák eltűnt sok millió forintjával kapcsolatban. Megtudakoltam a *Szombat* főszerkesztőjének telefonszámát, felhívtam őt New Yorkból, és az alábbiakat mondtam el neki, amit most, budapesti tartózkodásom alatt levélben megismétlek és nyomatékosítok.

1996 szeptemberében is Magyarországon jártam, s az őszi ünnepek előtt kiementem édesapám és más családtagjaim, a Rochlitzok sírjaihoz a Kozma utcába, a 33/a parcellához. Őt sir, amiket unokafivéremmel New Yorkból tartatunk rendben, le volt döntve, a hatodik, amit nem mi fizetünk, épen állt, hasonlóan a körülötte levőkhöz. Anyámmal és húgommal ez volt az első észrevételünk, majd az, hogy sehol az ilyen vandalizmusokkor szokásos horogkereszt-mázolás, antiszemitizmusra utaló nyom, ellenkezőleg: négy sírról az álló márványt mint ha óvatosan tették volna a földre, csupán az ötödiket, amely mellett nem volt szabad hely, törték ketté.

Panaszt tettünk a temető irodájában, ahol közölték, hogy a rendbehozatal csak rajtuk keresztül történhet. Megállapodtunk, hogy a négy lap helyreemeléséért és egy új felállításáért, annak szövegezéséért ezer dollárt fizetünk unokafivéremmel, akit helyből informáltam telefonon.

Néhány nap múlva találkoztam **Zoltai Gusztávval**, akinek elpanaszoltam a rongálást és céloztam arra, hogy helytelen a sírkövek visszahelyezéseért, ami egy óra alatt elvégezhető, húszezer forintot kémi.

Szeptember 23-án húgommal visszamentünk a temetőbe, a munkát kifogástalanul elvégezték. Az irodában ellenben Karádi, a vezető, indignálódva fogadott, mert én őt bemószeroltam a Hitközségnél, majd a megállapodástól eltérően a számlát nem unokatestvérem, hanem az én nevemre akarta kiállítani, mire közöltem, hogy ezek után csak a Síp utcában fizetek. Karádi, aki a Vasvári Pál utcai hitközségi körzet elnöke is, erre úgy feldühödött, hogy odaszólt egyik emberének: „Döntések le a sírköveket...”

A történetről bejelentést tettem a X. kerületi rendőrkapitányságon, majd a Hitközségen Zoltai Gusztávnak mondtam el, a Chevra Kadisának pedig kifizettem az ezer dollárnak akkor megfelelő 150 ezer forintot.

Az esetet Budapesten élő édesanyám

és húgom igazolja, valamint a soraimhoz mellékeltem levélmásolat, amelynek eredetijét **Garami Lászlótól**, a Chevra elnökétől kaptam, s amelyben bocsánatot kér Karádi viselkedéséért. Mindezeket részletebben magnetofonra is mondtam, és átadtam a *Szombat* szerkesztőségének.

Dr. Regős Péter

67-30 Clyde Street Apt 5 k
Forest Hills, N. Y. 11375

Dr. Peter Regős

67-30 Clyde Street Apt 5 k
Forest Hills, N. Y. 11375
USA

Tisztelt Regős Úr!

Hivatkozással személyes megbeszélésünkre, ígéretemnek megfelelően mellékelten küldöm az általunk rendbehozott 4 db sírról a fényképeket.

A sírápolási szezon minden évben áprilistól október végéig tart, befizetéseket a tárgyév január havától lehet eszközölni.

Az esetleg külföldről érkező befizetéseket kp. vagy csekken küldik, amely összeget a bankban átváltjuk Ft-ra.

Az összeg beérkezéséről levélben értesítjük természetesen a küldőt.

Továbbiakban értesíteni szeretném arról, hogy tárgyaltam a temető vezetőjével panaszát illetően. Mint azt már személyesen is elmondtam, Karádi úr magatartására, munkájára nem jellemző az a megnyilvánulás, ami kettőjük között történt. Mióta ő irányítja a temetőt, a feladatok végzése sokkal szervezettebben, fegyelmezettebben történik, mint azt megelőzően.

Őn előtt is ismeretes az a sajnálatos esemény, ami a temetőnkben történt – több száz sír rongálása –, Karádi úr az Önnel való beszélgetés előtt egész más hivatalos ügy miatt nagyon felidegesítette magát, és sajnálatosan az Önnel való beszélgetés folyamán, a vita során idegeire nem tudott megfelelően vigyázni, ezért történt részéről a nem megfelelő hangnemen használata.

Ezúton kérek elnézést az ő nevében is a nem megfelelő hangnemért.

A temetőben dolgozó sírápoló munkatársak több éve dolgoznak nálunk, munkájukért csak elismerést kaptak hittestvéreinktől. Úgy érzem, hogy szükséges azt is leírom, hogy ezek a dolgozók – akik mind más vallásúak – társadalmi munkában vállalják az egyedülálló, nincstelen hittestvéreink sírjainak ápolását.

Még egyszer elnézést kérünk a történetért.

Hittestvéri üdvözléssel

Garami László igazgató

Budapest, 1996. szeptember 30.

Egy bohóc Auschwitzban

Aligha képzelhető el abszurdabb téma, mint hogy egy bohóc Auschwitzban is folytassa a komédiázást. **Jerry Lewis** az 1970-es évek elején fejezte be „A bohóc könnyes napja” című filmjét, melynek forgatókönyvét ugyancsak ő jegyezte, s a főszerepet – a gyerekeket az auschwitzi gázkamrákba vezető bohóc alakját – is ő játszotta. A film dobozban maradt, szinte sohasem vetítették nagyobb közönség előtt.

Alig harminc évvel később az olasz filmvilág legismertebb komikusa, **Roberto Benigni** is elkészítette a maga, hasonló témát feldolgozó filmjét. Benigni filmje, *Az élet szép* az idei cannes-i filmfesztiválon elnyerte a zsűri különdíját, és ugyancsak aratott a jeruzsálemi filmfesztiválon is: Benigni az életműdíjon kívül a főpolgármester különdíját is elnyerte.

A dolog pikantériája nem csupán abban áll, hogy Benigni nem zsidó, hanem abban is, hogy – harminc év elteltével – filmjével rangos díjakat nyert, s hogy műve nem osztozott Lewis hasonló témájú alkotásának sorsában. A film már elkészülte előtt viták keresztüztüzében állt: a rendezőt megpróbálták lebeszélni arról, hogy leforgassa. „*Még el se készítettem a filmet, de máris könnyűnek találtam*” – állítja a rendező.

A film története dióhéjban: Guido, a zsidó pincér, Toszkánába költözik, feleségül veszi Dorát, az arisztokrata hölgyet, s nemsokára megszületik fiúk, Giosué. Néhány évvel később Guidót és Giosuéét koncentrációs táborba hurcolják, s Dora, aki ugyan nem zsidó, úgy dönt, hogy osztozik sorsukban. Apa és fia együtt maradnak, s Guido úgy próbálja megóvni fiát a táborbeli borzalmaktól és kegyetlenségektől, hogy elhiteti vele, hogy a többi rabbal együtt, ők valójában egy roppant bonyolult társasjátékban vesznek részt, melynek célja, hogy minél több pontot gyűjtsenek. Aki elsőnek összegyűjt ezer pontot, megnyeri a földi jutalmat – egy igazi tankot. Pontokat úgy nyerhet, ha csendben marad, ha nem nyafog, hogy éhes, ha nem kér nyalókát, ha nem

sír a mama után, és ha elkerüli az öröket. A film végén Benigni meghal, de a gyerek – mivel betartotta a „játékszabályokat” – túléli a borzalmakat.

Adomo híres mondását – „Auschwitz után nincs költészet” – a legtöbb Holocaust-kutató úgy értelmezte, hogy a memoáriumokat és a dokumentumfilmeket leszámítva, az auschwitzi hamuból nem születhet művészet, hiszen az maga lenne a szentségtörés és a bűn. Néhány ki-



Roberto Benigni és a stáb egy része
Az élet szép forgatásán...

... és a Cannes-i nagydíj átvételénél
Martin Scorsesevel

vételtől eltekintve a művészvilág tiszteltben is tartotta Adomo figyelmeztető szavait, s igen csekély azon művek száma, melynek cselekménye a gázkamrákban és a krematóriumokban játszódik.

Benigni filmje valóságos műfajteremtő alkotásnak tekinthető, hiszen a film második fele a táborban játszódik s nem mentes a komikumtól, illetve a bórleskelemektől. Mivel magyarázható a film átütő sikere? A columbiai egyetem kutatója, **Annette Insdorf** szerint – aki a külön könyvet szentelt a Holocaust filmes megjelenítésének – a film sikere éppen

annak köszönhető, hogy nem „dokudráma”, hanem az emberi szeretet erejéről, a humor méltóságmegőrző szerepéről szól, s ebben a tekintetben méltó utódja **Chaplin, Ernst Lubitsch és Lina Wertmüller** műveinek.

A film kritizálói szerint Benigni alkotása kiválóan alkalmas arra, hogy lovat adjon a Holocaust-tagadók alá. A jeruzsálemi bemutató alkalmából szervezett közönségtalálkozón a nézők egy része azal vádolta a rendezőt, hogy filmje azt a látszatot kelti, mintha a táborélet csupa móka és kacagás lett volna. Sehol egy hulla, a film alaphangulatát a derű adja meg. Benigni szerint a vádak alaptalanok. „Épp ellenkezőleg! A film alkalmas arra, hogy a fiatalabb olasz nemzedék is



tudomást szerezzen a Holocauról, s bátran állíthatom, hogy az olasz közönség egyetlen tagja sem gúnyolódott a zsidók szenvedésén."

Benigni apját is deportálták egy erfurti munkatáborba. „Apám sokat beszélt életének e szakaszáról, s mivel nem akart megijeszteni engem és testvéreimet, pontosan úgy adta elő a dolgokat, ahogy Guido a filmben: humorral fűszerezve, de egyetlen percig sem titkolva a tragédiát."

Benigni nem az egyetlen, aki a humor eszközeivel tárja fel a Holocaust borzalmait: az idei torontói filmfesztiválon mutatták be **Radu Mihaileanu** *Életvonal* című szürrealisztikus-komikus filmjét, amely egy közép-európai stett lakóiról szól, akik összedobják a pénzt a marhavagonokra, majd megrendezik saját deportálásukat s ezáltal elkerülik a halált. Egyik interjújában Mihaileanu arra hívta fel a figyelmet, hogy „a hullák és a borzalmak tömegét felvonultató filmek egyre kevésbé érik el a kívánt ha-

tást, hiszen az atrocitások mindennapivá váltak. Új eszközökhöz kell nyúlni még abban az esetben is, ha a Holocaustról akarunk beszélni."

Aharon Appelfeld, izraeli író, aki maga is az abszurd és a komikum eszközeivel ábrázolta a kelet-európai zsidóság pusztulását, semmi kivétlenlőt nem talál abban, hogy Benigni filmje a komikum tükrében tárja fel a táborélet retteneteit. „Az emberi szenvedésről csakis méltósággal és megértéssel lehet szólni. Ha ez sikerül, akkor elértük célunkat."

Benigni szerint a Holocaust az egész emberiség tragédiája, és ő maga eszközeivel próbált meg rámutatni az emberi gonoszság mértéktelenségére. Mint utóbb kiderült, filmjének témája nem is olyan abszurd: **Luisella Mortara Ottolenghinek**, aki családjával bujkált a háború alatt, hasonló élményben volt része: szülei azt mondták neki és testvéreinek, hogy ez egy játék, és ezáltal a háború borzalmát afféle kalandjátékká változtatták.

A szívszorító komikum

Benigni filmje a toszkánai Arezzo városában kezdődik, valamikor a 30-as években, a fasiszta Olaszországban. Guido, a főszereplő, akit egyáltalán nem érdekelnek a nagyvilág baljósan alakuló eseményei, vidékről érkezik a városba és pincérként vállal munkát, miközben arról álmodik, hogy egy napon saját könyvesboltot nyit. Feleségül veszi az arisztokrata származású Dórát, a fiatal tanítónőt, akit egy magas rangú feketeingestől hódít el.

Az idő előrehaladtával azonban a nemtörődöm Guido életébe is belép a valóság. Guido és Dora most már házasság, és fiuk, Giosué ötödik születésnapjára készülnek, amikor apát és fiát deportálják. A nem zsidó Dora önként csatlakozik hozzájuk. A film itt lép olyan területre, amelyet a mozi történetében eddig még nem tettek meg: Guido megkezd a túlélő játékot Giosué életéért, nevetést fakasztva ott, ahol eddig egyetlen film sem akart nevetetni. A csíkos rabruhák és a tetovált karok láttán kérdezősködő gyerekek Guido elmagyarázza, hogy a csíkok és a számok egy bonyolult játék részei, a győztes pedig, aki elsőként gyűjt össze ezer pontot, egy igazi tankot kap jutalmul. Számos ehhez hasonló jelenetben egyensúlyozik Guido a lehetetlen határán, midőn a pokoli valóságról elhitei a gyerekekkel, hogy az mind csak a játék része. Az egyik epizódban a megrettent foglyokat egy brutális náci őr fogadja, akinek tolmácsra van szüksége, hogy az újonnan jöttek arcába ordított parancsait lefordítsa. Ahogy Giosué a rettenettől tágra nyílt szemmel bámul, a kétségbeesett Guido – aki egy szót sem tud németül – jelentkez a feladatra. És miközben a náci őr üvölt és halállal fenyegetőzik, Guido, ugyanabban a hangnemben egészen mást ordít: Giosué egyre nagyobb megkönnyebbülésére és végül derűltségére a játék szabályait ismerteti: nem kap pontot, aki sír, aki a mamát akarja látni, aki nyafog, hogy éhes, és aki nem kerüli ki ügyesen az öröket. A helyzet komikuma ellenállhatatlanul ingerel a nevetésre, de mindez anélkül történik, hogy a láger szörnyűségeit, a nácik brutalitását lekicsinyelné.

A film végére az apát alakító Benigni meghal, de a gyerek – mivel betartotta a „játékszabályokat” – túléli a borzalmakat, és a felszabadítók lágerbe begördülő harckocsija által a halálon túl is beteljesül az apai ajándék ígérete.

Telitalálatok és baklövés

Az izraeli titkosszolgálatok sikerei és balfogásai

A maguk területén az izraeli titkosszolgálatok épp oly nagy tekintélynek örvendenek, mint a négy háborúban győztes izraeli hadsereg, a *Cahal*. Sikereiknél, amelyek – a szolgálatok jellegénél fogva – gyakran titokban maradnak, jóval nagyobb nyilvánosságot kapnak baklövéseik, melyeket azonnal felkap a világsajtó.

A *Serut Bitahon* (betűszóval a *Sin Bet*), az izraeli biztonsági szolgálat, 1949-ben alakult meg. **Ben Gurion**, az ország első miniszterelnöke a szolgálat megszervezésével **Iszer Harelt** bízta meg. A *Sin Bet*-en belül létrehozták az Általános Biztonsági Szolgálatot, amelynek héber neve *Serut Bitahon haKlali*, rövidítve *Sabak*. A *Sabak* a kémelhárításért és a belbiztonságért is felelt.

Az izraeli titkosszolgálatok közül a leghíresebb a legendás *Mosza*d (*Mosza*d *leModiin uleTafkidim Mejuhadim* = intézmény a hírszerzésre és különleges feladatokra). A *Mosza*d eredeti neve „*Mosza*d *leAlija Bet*” (a 2. számú alija intézménye) volt. Ez az elnevezés némi magyarázatra szorult. Az úgynevezett ötödik alija 1933-ban, Hitler hatalomra jutása után kezdődött és 1940-ig tartott. Palesztina zsidó lakossága ezen néhány év alatt 300 ezerrel 600 ezerre nőtt. A területet irányító angolok azonban mindent megtettek azért, hogy a bevándorlás ne haladja meg az általuk megszabott – és az arabokkal egyeztetett – kvótát. Hét év alatt az angolok engedélyével 240 ezer zsidó vándorolhatott be az országba – ez volt az *Alija Alef*, azaz az 1. számú, a hivatalos alija. De volt egy másik alija is, az *Alija Bet*: ez volt az illegális bevándorlás. A *Mosza*d 1937-ben állította fel a *Hagana* (a palesztinai zsidók titkos önvédel-

mi hadereje) abból a célból, hogy ezt a fajta aliját segítse az éberrel figyelő angolok ellenében. 40 ezer zsidó vándorolt be illegálisan ezen az úton.

1949-től kezdve figyelni kellett az arab országok készülődését és egyidejűleg a Szovjetunió lépéseit is. A *Mosza*d 1949 után – most már a *Sin Bet* egyik ágaként – remek állásokat épített ki ezekben az országokban, de különösen Kairó, továbbá a semleges Isztambul és Teherán vált az izraeliek fő adatgyűjtő központjává.

A *Mosza*d neve mégsem ekkor vált ismertté az újságolvasó nyugatiak számára, hanem 1954-ben, a hírhedt Lavon-ügy kapcsán. **Pinhasz Lavon** két évvel korábban lett Izrael Állam hadügyminisztere és mint ilyen, azonnal nekilátott a *Mosza*d harciasabbá tételéhez. Felbresztette Csicperózsika-álmából a *Matam* (*Mahlaka leTafkidim Mejuhadim* = részleg különleges feladatokra) nevű kis szervezetet és felkészítette a főleg Egyiptom elleni akciókra. Az egyik ilyen akció azonban kudarcot vallott. Kiderült, hogy Lavon amerikai intézményeket akart felrobbantatni Kairóban és Alexandriában azzal a céllal, hogy az amerikaiakat Nasszer ellen hangolja. (Nasszer ebben az időben kommunistaellenes retorikájával még rokonszenvet keltett Nyugaton.) A *Matam* ügynökei lebuktak és a szervezkedés napvilágra került. Óriási botrány tört ki és a hadügyminiszter távozásra kényszerült. Az egyiptomiak két helyi zsidót kivégeztek és számos helyi és izraeli ügynököt halálra kínoztak.

A *Mosza*d talán legnagyobb fegyverténye Adolf Eichmann megtalálása és elrablása volt 1960-ban. (Erről bővebben lásd **Iszer Harel**: *A Garibaldi utcai ház* című könyvében.) A nyugati sajtóban 1965-ben ismét gyakran felbukkant a *Mosza*d neve. Damaszkuszban ugyanis a szír hatóságok letartóztatták **Kamal Ta-**

betet, a damaszkuszi éjszakai élet ismert alakját, a dúsgazdag szőnyegkereskedőt, a szír tábornoki kar bőkezű támogatóját. A vád: kémkedés Izrael javára. A szírek legnagyobb megdöbbenésére **Tabet** bevallotta, hogy az alexandriai zsidó negyedben született, a valódi neve **Eli Kohen**, családja pedig Izraelben él. **Kohen** 1962-től kezdve számos magas rangú szír katonatiszttel kötött szoros barátságot, és így olyan információkat szerzett tőlük – főleg a szír-szovjet katonai együttműködésről –, amely Izrael számára később létfontosságúnak bizonyult. **Kohen** tevékenysége súlyos csapást mért a szír hadseregre és a szír államra. Bosszúból 1965-ben nyilvánosan felakasztották.

1976 nyarán terroristák térítették el az Air France Tel-Aviv-Athén-Párizs járatát. Miután a nem zsidó utasokat elengedték, az ugandai Entebbe repülőtérén szálltak le és azzal fenyegetőztek, hogy az összes zsidó utast megölik, ha nem teljesítik követelésüket. Az izraeli kormány nem habozott: felmentő sereget küldtek légi úton a világ másik végén, Afrikában fekvő Entebbébe. A támadás tervét a *Mosza*d dolgozta ki, mindössze néhány óra leforgása alatt. A szabadító akció fényesen sikerült, a túszok, egy kivételével sértetlenül megérkeztek Izraelbe. Egyetlen izraeli katona vesztette életét Entebbében: **Jonatan Netanjahu**, az akció parancsnoka, a mostani miniszterelnök, **Benjamin Netanjahu** fivére.

Izrael másik titkosszolgálat a *Aman* (*Agaf Modiin* = hírszerző szármag). Az *Aman* a *Cahal*, az izraeli hadsereg kiegészítője. 1956-ban a Sínai-hadjáratban, majd egy évtizeddel később, a Hatnapos Háborúban az *Aman* fényesen bizonyított: jelentései, elemzései, térképei helytállóak voltak. Az Egyiptom elleni 1967-es hadjárat végeredményét nagyban befolyásolta az a tény, hogy az egyiptomi repülőket a *Hel Avir* (az izraeli légierő) már az első nap reggelén ártalmatlanná tette. A győzelemhez persze nemcsak a felderítés, hanem a pilóták és a gépek remek teljesítménye is hozzájárult. A gépek nagy része francia gyártmányú Mirage volt. A francia elnök, **De Gaulle** azonban, az izraeliek nagy csalódására, azzal büntette a zsidó államot merész támadásáért, hogy elnöki rendelettel leállította az oda irányuló fegyverszállításokat. Nem volt mit tenni, fel kellett készülni a saját gyártásra minden területen.

A legbonyolultabb és egyben legdrágább természetesen a vadászgépek előállítása volt. Megfelelő előzmények, ha-

gyománnyok, tervek nélkül ez lehetetlen feladat. Ismét az Aman lépett a színre. A Mirage-gépeket a svájci Sulzer cég is gyártotta, licensz alapján. 1969-ben **Alfred Frauenknecht**, a Sulzer svájci mérnöke lemásolta és az izraeliekhez juttatta a Mirage-motorok tervrajzait. Frauenknechtet ipari kémkedésért négy és fél év börtönnel sújtotta egy svájci bíróság.

A De Gaulle által elrendelt fegyverembargó másik áldozata az az öt ágyúna-száz volt, amelyet Izrael már az embargót megelőzően megrendelt. Izraeli ügynökök olyan hamis papírokat és számlákat mutattak be a cherbourgi kikötőben, amelyek „bizonyították”, hogy a hajókat egy norvég cég megvásárolta és kifizette, majd csendben elhajóztak az öt századdal Haifa felé, ahová sikeresen meg is érkeztek.

*

1995. októberében New York az ENSZ 50 éves fennállását ünnepelte. A világ 152 országának vezetője érkezett a fényes ceremóniára, köztük volt **Jichak Rabin** is. Körülötte nyüzsgtek a Sin Bet emberei. Ha egy arab kinézetű ember is megjelent a látókörükben, azonnal elvonszolták motozásra és gyors kihallgatásra. A kipát hordó zsidók azonban láthatóan nem zavarták őket, pedig a szélsőségesek dühösen köpködtek az izraeli miniszterelnök felé. A tapasztalt Sin Bet ügynökök csak legyintettek: zsidók nem ölnek zsidókat. Két hét sem telt el és a Sin Bet hidegvére óriási baklövésnek bizonyult. Jichak Rabint nem a Hamasz vagy a Dzsihad Iszlami terroristái terítették le, hanem egy mélyen vallásos izraeli zsidó, **Jigal Amir** eresztett belé két 9 milliméteres pisztolygolyót közvetlen közélről a tel avivi Királyok terén tartott békenagygyűlésen.

Az Aman hímevét az tépázta meg először, hogy nem ismerték fel az 1973-as háború előjeleit. Tévedhetetlennek hittek önmagukat és az 1967-es nihetetlen diadalt követően legyőzhetetlennek gondolták a Cahalt, míg a másik oldalon alábecsülték az új szovjet fegyvereket és az azokat kezelő egyiptomi katonákat. Az Aman képtelen volt előre jelezni az arab népi ellenállást, az intifadát, az iszlám fundamentalizmus növekvő népszerűségét, vagy az iraki támadást Kuvait és Izrael ellen.

És persze ott volt a szupertitkos, tudományos és műszaki adatokat gyűjtögető *Lakam (Liskat Keser Madai=Tudományos Kapcsolatok Irodája)*. Létezéséről nem is szerezhettünk tudomást mindad-

dig, amíg az FBI 1985-ben le nem tartóztatta **Jonathan Pollardot**, az amerikai haditengerészet elemzőjét. Lebukásáig a zsidó Pollard mindent átadott az izraelieknek, amit csak megtudott az amerikai haderő működéséről – és bizony nagyon sokat tudott. 1987-ben életfogytiglan szóló börtönbüntetést kapott. A botrány olyan nagy volt, hogy a Lakamot fel kellett oszlatni.

Jehia Ajjas 1996 januárjában felvette éppen megsörrenő mobiltelefonját. Amint beleszólt, a készülék felrobbant a kezében. Ki volt Jehia Ajjas? A Hamasz berkeiben csak úgy hívták: *al muhandasz*, azaz „a mémök”. Ő készítette azo-



Dani Jatomi, a Moszad leköszönt főnöke

kat a bombákat, amelyek 1995-ben 50 zsidó életét oltották ki. Az izraeliek üdvözléssel üdvözölték a mémök halálát, amely mögött a Sabak sikeres akciója állt, de a várt eredmény elmaradt. A terror nem hagyott alább, sőt: a mémökből a mozgalom vértanúja vált, és fiatal palesztinok tucatjai vártak az adódó alkalomra, hogy zsidókat rántsanak magukkal az önként vállalt halálba. A mémök halálát követően levegőbe repült a 18-as busz Jeruzsálemben és bomba robbant a tel-avivi Dizengoff utcában. Újabb 50 zsidó vált a terror áldozatává. A terror megpecsételte Rabin utódjának, **Simon Peres**nek a sorsát és a választásokat a jobboldal jelöltje, Benjamin Netanjahu nyerte meg.

1997 szeptemberében a Moszad ügynökei csapdát állítottak az egyik Hamasz-vezetőnek, aki Ammanban élt. **Khaled Masaal** nem halt meg, a két izraelit azonban a járőrelők elkapták. A Sin Bet feje, **Dani Jatomi** azonnal Am-

manba repült, hogy megpróbálja elsimítani az ügyet. Husszein király azzal fenyegetőzött, hogy a két ügynök lögni fog, ha Izrael nem bocsátja szabadon a Hamasz elméleti atyját, az ősz **Jaszin sejk**et és még további 60 palesztin és jordán foglyot. A Moszadnak be kellett zámia ammani összekötő irodáját és az izraeli és a jordán titkosszolgálatok együttműködése ezzel véget ért. A Moszad ezen felül kénytelen volt elbocsátani mindenkit, aki a sikertelen akció tervezésében részt vett.

Egy hónap sem telt el az ammani fiasco óta, amikor az izraeli rendőrség letartóztatta **Jehuda Gilt**, a Moszad egyik veteránját. Azzal vádolták, hogy hamis jelentéseket készített a szíriai hadsereg mozgásáról, aminek eredményeképpen Izrael 1996 telén kishíján háborút indított Szíria ellen. Gil valószínűleg ilyen módon szeretett volna sikeresnek látszani és ezzel akarta a saját előléptetését kicsikarni.

A Sabak legnagyobb botránya a Rabin-gyilkossággal kapcsolatos. 1990-ben beservezték **Avisai Ravivot** és megbízták azzal, hogy épüljön be a szélsőséges jobboldali zsidó szervezetekbe, amelyek a terrorért Rabint és az izraeli „galambokat” hibáztatták és nyíltan hangoztatták a palesztin vezetők meggyilkolásának a szükségességét. 1993-ban Raviv radikális zsidó fiatalokból álló hálózat kiépítésére kapott utasítást. A hálózat tagjai azt a feladatot kapták Ravivtól, hogy szolgáltatassanak adatokat neki a szélsőséges zsidó szervezetekről. A hálózat egyik tagját **Jigal Amir**nak hívták.

Raviv nemcsak adatokat gyűjtött, hanem a hálózat „valódi” tagjaival még a szélsőségeseknél is szélsőségesebb hangon beszélt. Rabint SS-egyenruhában ábrázoló plakátokat készíttetett, és olyan kórust szervezett, amelynek tagjai csak egy rövid mondatot skandáltak: „*Mavet leRabin!*”, azaz „Halál Rabinra!”. Sokak szerint a szélsőséges csoportok egyik hangulatkeltője 1995 őszén pont Raviv volt.

Dani Jatomi lemondásra kényszerült. A Sin Bet új feje **Efraim Halévi**, az angliai születésű titkosszolgálati veterán lett. Első dolga az volt, hogy Ammanba sietett és megpróbálta Husszein királyt jobb belátásra bírni. Az izraeli és a jordán titkosszolgálatok együttműködését mindenképpen folytatni kell. Ez nemcsak Izrael, hanem az egész Közel-Kelet érdeke is.

Rajki András

BETÉRÉS: A kötélhúzás folytatódik

Néhány újabb eset tovább élte a betérés körüli feszültségeket, amelyek évek óta egyre erősebben mérgezik az izraeli ortodoxia és a diaszpórában élő zsidók kapcsolatát.

1998 szeptemberében **Avraham Elhiany**, amerikai zsidó férfi vallásos házasságot szeretett volna kötni az izraeli **Ilana Ohanával**. Tervezett izraeli esküvőjük azonban váratlanul megghiúsult, mikor az izraeli rabbinátus „időt kért”, a férfi betérési papírjainak ellenőrzése végett. A zsidó apától és nem zsidó anyától született Elhiany, akit az első perctől kezdve fogva zsidó hitben neveltek, bár micvája előtt tért be formálisan a zsidóságra egy amerikai ortodox rabbi közreműködésével. Az izraeli rabbinátus azonban kiderítette, hogy az illető amerikai rabbit ők nem ismerik el, ezért javasolták a férfinak, hogy iratkozzon be egy betérési tanfolyamra. A csalódott jegyesek erre faképnél hagyták az egész rabbinátust, és egy reformrabbi áldásával pecsételték meg frigyüket.

A másik történet egy izraeli fényképészről, és annak Fülöp-szigetekről származó menyasszonyáról szól. Az ifjú ara, aki vendégmunkásként érkezett Izraelbe, és ott ismerte meg jövődöbelijét, hazájában polgári házasságot kötött választottjával, majd Izraelben egy mosáv ortodox rabbija segítségével tért be és az annak közreműködésével esküdött meg élete párjával. Az izraeli belügyminisztérium azonban nem ismerte el a betérést, arra hivatkozva, hogy ennek jóváhagyására egyedül a főrabbinátus testületei jogosultak. Nem zsidóként az asszony állampolgárságot sem kaphat (csupán honosítását kérheti, mint egy izraeli polgár házastársa) és így gyerekeik sem minősülnek majd zsidónak. A házaspár erre a bírósághoz fordult, megkérdőjelezve a főrabbinátus monopóliumát a betérés dolgában. A veszélyt érzékelvén a főrabbinátus részleges visszavonulót fűjt: bejelentette, hogy megvizsgálja a betérés érvényességét. Ha végül elfogadja, maga ismeri el, hogy e kérdésben nincs kizárólagos joga.

Ha elutasítja, azt kockáztatja, hogy monopóliumát maga a bíróság nyilvánítja majd semmisnek.

Korántsem ez az egyetlen betérési ügy azonban, amely végül a bíróságon landolt: egy konzervatív és huszonhárom (!) reform-betérés is bírósági döntésre vár. Mint ismeretes, a betérés körüli huzavonák kiélezték az amerikai (döntő többségében reform és konzervatív) zsidóság és az izraeli ortodoxia viszonyát. A mindkét irányban elkötelezett **Netanjahu** miniszterelnök az ügy rendezésére bizottságot állított föl, élén a mindkét fél bizalmát bíró **Jakov Neeman** ortodox felfogású pénzügyminiszterrel. A **Neeman-bizottság** néven ismertté vált testület kompromisszumos javaslata az volt, hogy minden vallási irányzat felkészíthet a betérésre, de maga az aktus csak két ortodox tanú jelenlétében lenne érvényes – ők ellenőriznék, hogy halachikusan minden rendben történt-e. **Elihu Baksi Doron** szefárd főrabbi azonban elutasította a javaslatot, megtagadván minden közösséget az általa bohócnak nyilvánított reform-zsidókkal. Így visszaállt a Neeman-bizottság létrejötte előtti „status quo”: a nem ortodox mozgalmak az izraeli legfelsőbb bírósághoz (a szekuláris törvénykezés védőbástyájához) beadott folyamodványukkal akarják elérni az ortodox monopólium megszüntetését; az ortodox mozgalmak pedig parlamenti pozíciójukat felhasználva olyan törvényt kívánnak elfogadtatni, amely formálisan érvénytelenítene minden nem ortodox betérést. **Arje Deri**, a szefárd zsidók ultraortodox pártjának, a Sasznak vezetője a koalíció megbuktatásával fenyegetőzött arra az esetre, ha a Kneszet nem az ő felfogásuk szerinti betérési törvényt fogadná el. Netanjahu miniszterelnök viszont „nagyon zsidó” megoldásnak nevezte és támogatásáról biztosította a Neeman-féle javaslatot. Egyben kijelentette, hogy amennyiben az informális megoldás kudarcot vall, a törvényhozásban viszi keresztül a javasolt kompromisszumot.

Pikler Ferenc

RUGALMAS STRATÉGIA Noha nem része a Wye Plantation-ben kötött megállapodásnak, Izrael – gesztusként a palesztinok felé – 20 ezerrel megemeli az országba bebocsájtható palesztin munkavállalók kvótáját. Az elmúlt évek terrorcselekményei miatt az Izraelben dolgozó palesztinok száma radikálisan csökkent: elsősorban többgyerekes házasembereknek volt esélyük a bebocsáttatásra, mivel az öngyilkos terrortiták általában a nőlen tinédzserek soraiból verbuválódnak. A Hamasz azonban „rugalmasan” reagál az eseményekre: az a merénylő, aki 1998 októberében Hebronban az ágyában agyonszúrta Szmó Ra'anant rabbit, majd néhány nappal később kézigránátot hajított egy Beér Seva-i buszmegállóra, ötgyermekes családapa volt.

INGYEN IZRAELI ÚT – MINDEN TIZENÉVESNEK Az amerikai zsidó szervezetek éves közgyűlésén (melyet a zsidó állam ötvenedik születésnapja alkalmából Jeruzsálemben tartottak) új program indításáról határoztak. Az elnöklő Charles Bronfman milliárdos, a *World Jewish Congress* elnöke bejelentette a *Birthright Israel* (kb: a születés jogán Izraelbe) program elindítását. A terv értelmében (melyre az első évben 300 millió dollárt akarnak összegyűjteni) a világ minden országában jogot nyemének a 16 és 25 év közötti zsidó fiatalok egy ingyenes izraeli útra. Az izraeli kormány nevében Benjamin Netanjahu miniszterelnök jelentette be csatlakozását, 20 millió dollárt ígérve az első esztendőre. Ezzel egyben megfordul egy ötven éve egyirányú folyamat: most első ízben Izrael ad pénzt a diaszpóra zsidóságának.

92 SZÁZALÉK AZ ATOMBOMBA MELLETT A megkérdezett izraeliek 70 százaléka támogatná atomfegyver használatát, ha Izrael „nem hagyományos fegyverekből” érné támadás. Ez derül ki a Tel Aviv-i egyetem nemrég közzétett felméréséből. Az adatok szerint a megkérdettek 92 százaléka támogatja, hogy Izraelnek atomfegyvere legyen, míg tíz évvel ezelőtt ez az arány csak 78 százalék volt.

GRACE PALEY

Zagrowsky mesél

A parkban álltam, az alatt a bizonyos fa alatt. Akasztó szilfának nevezik. Valamikor régen nagy hatást kelthetett mindenféle-fajta huligánban. Manapság legfeljebb olykor-olykor, ha ugyan egyáltalán. Na szóval ott álltam, amikor az a nő felém közeledett. Egy nő, minusz mosoly. Hohó, Emanuel, mondtam az unokámnak. Itt jön egy hölgy. Ő volt az egyik szépséges kuncsaft a régi patikámban, amit megmutattam neked.

Ki az, nagypapa? mondta Emanuel.

A nő még mindig oké, de már korántsem az a klassz. Nos, mit lehet tenni, az idő szörnyű rombolást visz véghez a hölgyekben.

A hölgy valahogy így képzel el az üdvözlést: Iz, mit csinál maga ezzel a fekete gyerekekkel? Aztán azt mondja: Ki ez? Miért szorítja így magához? A nő úgy néz rám, mint Isten az utolsó ítéletnél. Híres festményeken látható. És miért kiabál úgy rá erre a szegény gyerekre? teszi még hozzá.

Hogyhogya kiabálok? A park történelmét magyarázom. Ez a fa benne van az összes útikönyvben. És maga hogy s mint van, Miss... Miss... zavarba jövök. Tökéletesen elfelejtettem a nevét.

Nos, ki ez a gyerek? Látszik, hogy szörnyen megrémült magától.

Tőlem? Ne nevetesse ki magát! Ez az unokám. Köszönj szépen, Emanuel, ne játszd meg magad!

Emanuel a zsebemben kotorászik, amitől egy kicsit még ragacosabb lesz. Hajlandó vagy kinyitni a szád, fiacskám, igen vagy nem?

A maga unokája? mondja a nő. Tény-

leg a maga unokája. Iz? Hogy érti azt, hogy az unokája?

Emanuel szorosan behunyja a szemét. Mondja, észrevette, hogy a gyerekek mindig így csinálnak, amikor zavarba jönnek? Ha valamit nem akarnak meghallani, hát jó szorosan behunyják a szemüket. A legtöbb gyerek ezt teszi.

Na idefigyelj, Emanuel, szeretném, ha megmondanád ennek a hölgynek, ki a legokosabb gyerek az óvodában?

Méla csend.

A fenébe, nyisd már ki a szemed! Ez valami új dolog számára. Mondd meg a hölgynek, ki a legokosabb kisfiú – még öt éves sincs, de már egyedül olvas!

Emanuel hallgatva áll. Töpreng. De én ismerem azt a ravasz kis eszét. Hirtelen nagyot ugrik és kiabálni kezdi, én, én, én! Még egy kis táncot is ellejt. A nagynyja szerint ez a nagyokostánc. A többiek (három gyereket neveltem fel) szintén nagyon okosak voltak, de ennek a nyomába sem értek. Amint lesz rá érkezésem, fogom és beviszem a városba, oda, ahol a különlegesen tehetséges gyerekeket képezik. Csináljanak vele egy tesztet.

De ez a Miss... Miss... ez még mindig nem végzett velünk. Aggódik. Kié ez a kölyök? Örökbe fogadta?

Örökbe fogadni? Az én koromban? Ez itt a Cissy gyereke. Ismeri az én Cissymet, ugye? Lárom rajta, hogy kapigálja. Miért is ne? Nem meglepő. Sokan bejártak a patikámba.

Hát persze, hogy emlékszem Cissyre. Ezt úgy mondja, hogy az arca egy kissé elsimul.

Nos, ha emlékszik, az én Cissym egy picit ideges lány volt.

Ideges? Meghiszem azt!

Hát ez meg miféle válasz? Cissy ideges volt és kész... Az igazat megvallva az idegességet Mrs. Z. családjából hozta. Onnan öröklődött a dolog és terjedt, mint a villám.

Amikor még fiatalok voltunk, átjártam hozzájuk vizitbe, és mialatt én, Mrs. Z. öccse és a nagybácsik römiztünk, a három nagynéni a konyhában ücsörgött és teázott. Ott ültek és jajongtak. Egyebet sem lehetett hallani, csak azt, hogy oj! oj! oj! Ugyan miért? Mit sirattak? Férjhez mentek... Igazán finom úriembereket kaptak férjnek. Az egyik üzletember volt, a másik kettő meg az ingatlanszakmában dolgozott. De a néni valahogy megszokták ezt az örökös siránkozást. Meg is mondtam Mrs. Z.-nek, hogy ha csak egyetlen oj elhagyja a száját, válóper lesz a dologból.

Nagyon jól emlékszem még a feleségére, mondja ez a hölgy. Nagyon jól. Most ugyanolyan arcot vág, mint az imént. Szép asszony volt a felesége.

Naná... Vettem volna el valami rondaságot?

De a hölgy igazat mondott. Az én Nettie-m fiatal korában olyan nagyon szőke volt, amit csak némelyik lengyel zsidónál láthat az ember. Az emberek az a gyanúja támad, hogy valami nagy darab szőke paraszt pogromozott a dédmamáján.

Ó, igen, feleltem hát a hölgynek, tényleg jól nézett ki; még most is egész jól tartja magát, bár néha elég rossz-kedvű.

Oké, a hölgy nagyot sóhajtott, látta, hogy reménytelen eset vagyok. Mondja, mi történt Cissyvel?

Emanuel, menj szépen oda azokhoz a gyerekekhez és játssz egy kicsit velük. Nem? Nem.

Nos, csak annyit mondhatok magának, hogy a génnek. A gén a legfontosabb dolog. A körülmények is fontosak. De a génnek... ezekben meg van írva az egész história. Azt hiszem, az iskolának is van némi köze hozzá. Cissy is olyan művészféle volt, mint a maga férje. Ugye jól emlékszem a férjére? Amikor Cissy kicsi volt, maga sokszor láthatta. Most is csinos leányzó, pedig hány roham volt már! De akkor milyen más volt! A család nyaranta felment a hegyekre. Táncolni mentünk, ő meg én. Milyen remekül táncolt! Mindenki meglepődött rajta. Néha hajnali kettőig roptuk.

Nem hinném, hogy ez jó volt, mondja a hölgy. Én nem táncolnék álló éjjel a saját fiammal...

Természetesen maga anyja. De hogy „jó”... Ugyan ki tudhatná, mi a jó? Legfeljebb egy doktor. Mellesleg én is le-

Az író novelláit három kötetben adták ki: *Enormous Changes at the Last Minute*; *Later the Same Day* (itt jelent meg általunk közölt novellája is); *The little Disturbances of Man*. New Yorkban és Vermontban él, a Sarah Lawrence-ben és a City College-ben tanít.

hettem volna orvos. Mrs. Z. sógora lámogatót volna. Na és akkor hogy lett volna? Nem lett volna rá időm. Az emberek éjjel-nappal hívtak. Több embert kúráltam ki naponta, mint egy orvos egy egész héten. Hány doktor úr telefonált rám, és kérdezte tőlem, mondja, Zagrowsky, jó gyógyszer ez a bizonyos medicina, amit a múlt hónapban hoztak ki, vagy csak valami svindli? Nekem ugyanis közvetlen tapasztalatom volt, és mivel nem voltam olyan felfuvalkodott, hát megmondtam nekik.

Ó, Isten, maga nagyon is felfuvalkodott volt, mondta a hölgy. Így mondta, de közben nagyon elszomorodott. Tényleg az voltam? Honnan tudhattam volna? Éveken át a pult mögött. Az ember figyel. Észreveszi a dolgokat. A vevőnek mindig igaza van, de az ember azért közben sokszor nagyon is tudja, hogy nincs igaza és hogy mekkora hülye.

És akkor egyszerre hirtelen ráismerem. Akkor így szóltam magamban: Isten, mi a csodának álldogálsz itt ezzel a nővel? Egyenesen az arcába néztem. Faith? Maga az? Idehallgasson! Nem, most maga figyeljen, kérdezni akarok magától valamit. Mondja, ugye igaz, hogy maga bármikor telefonált, nem számított az idő, még ha záróra után volt is, odamentem a házukba a penicillinnel, vagy később a tetránnal? Maguk a negyedik emeleten laktak, lift nélkül. A szomszédjukban lakott az a nem tudom milyen Susan, a barátnője a három lánnyal, ugye? Egészen tisztán magam előtt látom. A maga arca ki volt sírva, a kölyöknek harminckilenc fokos láza volt, tán még annál is magasabb, csak úgy égett, maga nem akarta egyedül hagyni az ágyában, ott állt a hallban, a sötétségben. Maga egyedül élt, ugye? Nagyon fiatal volt. A férje is, jut eszembe, az az izgága fickó, aki hol ideszaladt, hol oda, és egész éjszaka tekergett. Ivott? Lefogadom. Ír ember volt? Azt hiszem, nem bírta ki vele, és elváltak. Egyszerű. Maguk kölykök aztán tudják, hogyan kell élni.

A nő nem válaszolt. Aztán azt mondta... akarják tudni, mit mondott? Azt mondta, ó, a francba. Aztán azt mondta, persze, hogy emlékszem. Istenem, milyen beteg volt az én Richie-m! Köszönöm, mondta, köszönöm, Istenem.

Én akkor már másra gondoltam. Az ember gondolatai úgy járnak, ahogy nekik tetszik. Amikor ez a nő először botlott belém, nem ismertem rá. Vagyis rá-

ismertem, csak nem tudtam, honnan ismerem. Aztán hirtelen minden ott volt, pedig csak egy szó, talán az a fonatoskodó, szokatlanul kerek arca, a sötét kis lakása, a négy emelet, a többi lány – egyszeriben mind olyan élő, olyan fiatal... az ember szinte maga előtt látja őket, amint egy napsugaras délelőtt sétálnak, maguk után vonszolnak egy rakás gyereket, egy babakocsit, egy biciklit, szép lányok, de már fáradtak a napi munka után, a legtöbbje elvált és egyedül kullog haza. Barátok? Ugyan ki tudná, hogy élnek az efélék? Én nagyra értékeltem őket. Néha úgy öt óra tájban odaálltam az ajtóba és néztem őket. A legtöbbje elmehegett volna manőkennek. Nem úgy értem, nem voltak olyan soványak, inkább gömbölyűek, kisebb-nagyobb párnák dagadoztak rajtuk, attól függ, honnan nézte őket az ember; ifjú anyák. Odakiabáltam nekik néhány szót, ők meg visszakiabáltak. Kivált a barátnőjére, Ruthyra emlékszem. Neki két kislánya volt, hosszú, fekete copfos kislá-

Hogyhogy kiabálok?

nyai. Néhány év múlva, mondtam Ruthynak, két gyönyörű lánya lesz, jobb hát, ha vigyáz rájuk. Azokban az időkben a nők kedvesen válaszoltak az emberek, nem fukarkodtak a mosolyukkal. Tényleg így gondolja, Isten, kérdezte. Köszönöm, Isten.

Mindennek azonban semmi haszna, és e helyütt nemcsak jó van, hanem rossz is, ami kiváltképp erre a hölgyre vonatkozik: én jót tettem vele, ő azonban korántsem tett olyan jót velem.

Ácsorogtunk egy kicsit. Menjünk a hintához, nagypapa, mondta Emanuel. Menj oda egyedül, nincs messze, látod, mennyi gyerek van ott, innen látom őket. Nem, mondta Emanuel és újra a zsebembe dugta a kezét. Jó, akkor hát ne menj – Ach, micsoda nap, mondtam. Mennyi rügy mindenfelé. Az ott egy szivarfa, mondja a nő. Ne mondja! mondom én. Honnan tudja, amikor egy árva levél sincs rajta? És nézze, mi az ott? Sáska, mondja. Két sáska, mondom én.

Aztán mély lélegzetet veszek: oké, még mindig hallgatják, amit mesélek? Hadd kérdezzem meg, mondom a nőnek, ha annyi minden jót tettem magá-

nak, beleértve a gyereke életének a megmentését, hogy tehetette azt? Tudja jól, mire gondolok. Egy tökéletesen szép napon. Kinéztem a patika ablakából és mit látok? Négy vevőmet, mind-egyikük legalább kétszer felzargatott már hálórékliben az éjszaka kellős közepén és segítségért kiáltozott. Ott álltak és táblát emelgettek. ZAGROWSKY RASSZISTA. ÉVEK ÓTA ITT ÉL, MÉGSEM SZOLGÁLJA KI A FEKETÉKET. Mintha ide dőttek volna ezzel, mutattam a szívemre. Hajszálpontosan tudom, hol van a szív.

A nő persze roppant kínosan érezte magát, amikor mindezt elmondtam neki. Idehallgasson, mondja, igazunk volt.

Megragadtam Emanuelt. Maguknak?

Igen, először levelet írtunk magának, válaszolt rá? Azt írtuk, Zagrowsky, térjen észre. Ruthy írta meg a levelet. Azt írtuk, hogy beszélni akarunk magával. Kipróbáltuk magát. Legalább négy alkalommal fordult elő. Maga Mrs. Greent és Josie-t, a mi Josie barátnőnk, aki olyan spanyol fekete volt, ott lakott a házunk első emeletén, megvárakoztatva, mindenkit előttük szolgált ki. És maga nagyon goromba volt, Isten, úgy értem, nyers, maga szörnyű nyers tudott lenni, Isten. Amikor Josie kiment a patikából, maga rémes dolgokat kiabált utána. Emlékszik?

Nem. Egyáltalán nem emlékszem. rengetegen kiabáltak a patikában. Voltak komolyan szenvedő emberek, akik ordítva jöttek be fájdalomcsillapítót kérni, vagy azt ordibálták, mit csinálnak, amikor a mamájuk haldoklik. Én csak erre emlékszem, nem pedig holmi dilinós spanyol nőszemély kiabálására.

És képzeljék, ezek után azt mondja – mintha mindez nem lenne ügyis a szemem előtt, pedig olyan a múlt, mintha egy papírdarabka lenne az udvarban –, hogy még mindig nem fejezte be, nem mondta el, mi van Cissyvel.

Befejezni? Maga kis híján véget vetett az üzletnek, és nehogy azt higgye, hogy Cissy nem hányta ezt a szememre. Később, amikor már olyan beteg volt.

Minek is beszélek ennek a nőnek, gondoltam aztán. Láttam magam, amint ott állok, mint egy hülye – hány éve is ennek? – a pult mögött és vevőkre várok. Elmentében mindenki bekukkant az örök élő lánc mögé. Ez a szomszédság már csak ilyen, ha öröket látnak, legalább a vevők fele nem mer

bejönni. A zsaruk szerint ehhez joguk van. Joguk van hozzá, hogy lerombolják egy ember megélhetését. Undorodtam, de azért kimentem az utcára. Elvégre az összes hölgyet ismertem. Megpróbáltam megmagyarázni nekik, Faith, Ruthy, Mrs. Kratt, hát idefigyeljenek, ha egy idegen jön be hozzám, az csak természetes, hogy az ember először a régi vevőket szolgálja ki, nem? Mindenki ugyanezt csinálná. Ők meg ideküldtek hozzám feketéket, barnákat, mindenféle színűeket, és az igazat megvallva, nem rajongtam a gondolatért, hogy a patikám az ő kiszolgálásukkal szerez hímevet magának. Ezek odaköltöztek a szomszédságba... én csak azt tettem, amit mindnyájan tettek. Igazából nem bántottam őket, de nem is bátorítottam őket arra, hogy olyan nagyon jól érezzék ott magukat. Pedig nyilván azért költöztek oda, mert arrafelé nagyon szép.

Na jó. Ha valaki ránéz Emanuelre és azt mondja, hé, ez sem egészen a fehér fajból való, hát mi történik? Majd én megmondom, hogy mi: az élet megy tovább. Magának lehet véleménye. Nekem is lehet véleményem. Az életnek nincs véleménye.

Egy kicsit odébb húzódtam ettől a lady Faithtól. Nem akarózott a közelben lenni. Leültem a padra. Nem vagyok már afféle tavaszi csibe. Kukurikú, már csak nagy néha rikkantgatok. Elfáradtam, többnyire a mi Emanuelünkre felügyelek. Mrs. Z. otthon marad, mert megdagadt a lába. Micso-da szégyen.

A metrón egy alkalommal nem bírt leszállni a megállóban. Az ajtó kinyílt, de ő nem tudott kikecmeregni. Megpróbálta, de hiába, egy kicsit túl kövér. Odaszólt egy nagy darab, színes bőrfickónak, akinél valami notesz volt, kérem, segítsen leszállni. A fickó azt felelte, maga már háromszáz éve a hatalmában tart engem, tíz percet maga is kibírhathat még. Akkor azt mondtam, Nettie, miért nem mondtad meg neki, hogy mi egy kisfiút nevelünk, aki olyan barna, akár egy szem pörkölt kávé? De hiszen igaza volt, válaszolta Nettie, mi tényleg ezt csináljuk. A hatalmunkban tartjuk őket.

Mi? Mi tartjuk őket a hatalmunkban? A két húgomat és az apámat 1944-ben megsütötték Hitler vacsorájára és te még azt mondod, hogy mi?

Nettie leült. Légy szíves, adj egy kis teát. Igen, IZ, azt mondtam: *mi*.

Annyira kiborultam, hogy még a tea vizet sem tettem fel. Tudja, asszonyom, mondtam Nettie-nek, maga épp olyan dilis, mint a három nénikéje, épp olyan lökött, mint a mi Cissynk. A maga egész családjába olyan géneket rak-tak, amiktől halálbiztosan semmi esélyük sincsen. Nettie rám nézett. Aj, aj, mondta. Soha nem mondott oj, ojt. Valahogy rávette magát, és ajajra asszimilált... Ezért mondta azt a bizonyos „mi”-t is. Csak azt ne hidd, hogy ettől amerikai lettél, mondtam neki, hogy egy sorba állíthatod magad Robert E. Lee-vel. Ez persze csak vicc volt, mert valamin ugye, mégiscsak nevetni kellett.

Elfáradtam. Még ez a Faith is észre vette, hogy egy kissé rozoga lettem. Így azután elgondolkodott. De úgy látszik, a fejébe vette, hogy a beszélgetésünk még nem ért véget, mert mellém ült. A pad nyirkos volt. Még csak április van.

Mi van Cissyvel? Jól van?

Nem tartozik magára, hogy van.

Az embernek az a gyanúja támad, hogy valami nagy darab szőke paraszt pogromozott a dédmamáján.

Oké. Indulni készült.

Várjon, várjon! Mivel elég sokszor lát-tam magát hálóingben, amikor még csinos fiatalasszony volt... Most tényleg felpattant és menni készült. Arra gondoltam, biztosan afféle női egyenjogúsági harcos, aki nem szereti, ha a jelenlétében hálóingekről beszélnek. Fürdőruha esetleg még szóba jöhet. Hadd menjen hát! A pokolba vele... de visszajött. Egyszer s mindenkorra, IZ, mondja, tényleg tudni akarom. Jól van Cissy?

Szóval akarja. Igen, jól van. Együtt lakik velem és Nettie-vel. Kertészkedik. Egész napos munka.

De miért hagytam, hogy ostobaságot csináljon. Ó, jaj, Faith, hogy maguk emberek mit rám nem fognak! És még maga akarja tudni, hogy van Cissy. *Ma-ga!* Miért? Na jó. Emlékszik még, ugye, amikor egy-két hét múlva abbahagyták az élő láncot. Voltaképpen nem is tudom, miért hagyták abba. Belefáradtak? Lehet, hogy közbeszólt a nyár, el kellett menniük, hogy a tengerparton

folytassák a bajkeverést. Én azonban ide voltam kötve. Volt már akkor légkondicionálóm? És akkor hirtelen megpillantottam odakinn Cissyt. Rajta is lógott valami jelmondat. Az ötletet maguktól szedhette. Egy hatalmas szendvicstáblával mászkált fel és alá. Ha valaki megszólította, összeszorította a száját.

Erre nem is emlékszem, mondja Faith.

Hát persze, hogy nem emlékszik, maga akkor már Long Islanden, vagy Cape Codon, vagy egyebütt lebzsett, valahol a Jersey-partokon.

Nem, mondja Faith, én nem voltam ott. Én nem. (Úgy látom, kész sértésnek veszi a feltételezést, hogy nyaralni ment.)

Nyugalom, Zagowsky, mondok magamnak. Bizonyos oknál fogva nem akarom, hogy elmenjen, ugyanis ha már elkezdtem, akkor el is akarom mondani az egész históriát. Nem olyan fából faragtak, hogy eltitkoljam a dolgokat. Mesélni! Ez egy kis-sé enyhít a vérbőségen, a tudó szabadabban lélegzik, nincsenek titkok. A feleségem soha nem mesél, csak köhög, köhög. Egész álló éjjel. Engem is felkelt. Aj, IZ, nyiss ablakot, nincs semmi levegő. Te szegény asszony, ha levegőt akarsz, hát mesélj!

Így hát ezt mondtam Faithnek: elmondom magának, hogy van Cissy, de végig kell hallgatnia az egész történetet, mit kellett szenvednie. Oké, gondoltam magamban. Bánja a fene. Hadd kotyogja csak el később az egészet a többi lánynak. Legalább megtudják, mit műveltek.

Hogyan cipeltük Cissyt egyik nagy és híres orvostól a másikig – a patika miatt jó összeköttetéseim voltak. Dr. Francis O'Connell, ez a nagy darab ír, a kórház igazgatója, ez az elfoglalt ember két teljes órán át ült velem és Mrs. Z-vel. Elmagyarázta, hogy ez a legnagyobb rejtelmek egyike. Ezen a területen teljes a tudatlanság, még a legnagyobb orvosok is tehetetlenek. Ám azért ami engem illet, hallottam már ilyen meg amolyan kúráról. Így hát tetőtől talpig megmasszíroztattuk legalább ötvenszer, és mindent megtettünk, amit ez az orvos ajánlott. Vitaminokkal és ásványi sókkal töltöttük.

Ha legalább bevette volna a vitaminokat, de néha becsukta a száját. A

mamájának csúnya szavakat mondott. Ilyen szavakat egyikünk sem használt. Ezalatt pedig minden áldott délelőtt ott sétáfkált fel és alá a patikám előtt. Olyan rendszeres volt ebben, hogy még minimumbért is kaphatott volna. Délután pedig egyik saroktól a másikig ment a feleségem után, és elmondta neki, mi minden rosszat tett vele az anyja kiskora óta. Néhány hónap múltán pedig hirtelen dalolni kezdett. Szép hangja volt. Egy jól ismert személytől vett órákat. Karácsony hetében odaállt a patika elé és végigfújta Händeltől a fél Messiást. Ismeri? Most azt akarja mondani, hogy ez igazán szép. Ó, igen, gyönyörű. De hol volt maga akkor, hogy még azt sem vette észre, hogy a lányomon nincs kabát? Talán azt sem látta, hogy amikor fel és alá sétált, leesett róla a harisnyája? Az arca és a keze olyan vörös volt, mintha a pincében élne. Énekelt! Énekelt! Többnyire két dalt részesített előnyben: az egyik arról szól, hogy a keresztények meglátják a világosságot, a másik meg az, hogy Lássátok! a szűz fiat fogan. A feleségem erre azt mondta, hogy persze, ez csak természetes, a lányunk épp olyan férjes asszony szeretne lenni, mint mások. Süket duma. Férjhez mehetett volna. Rengeteg randevúja volt. Rengeteg. De ő csak énekelt, a hülyék tapsoltak, néhány gazember meg odaszólt neki, menj, Cissy, menj. Menjen? Hová? Egy szép napon meg kiabálni kezdett.

Hogy mit kiabált?

Ő, magáról egészen el is feledkeztem. Kiabálni bármit lehet. Kiabáljunk rasszistát. Kiabáljuk, hogy mérgezett gyógyszereket árul. Kiabáljuk, hogy borzalmas táncos, három ballába van. (Amiből egy szó sem igaz, csupán arra jó, hogy nyilvánosan sértgessenek.) Az emberek nevettek. Vajon Cissy mit mondott? Nem is lehetett jól hallani. Csak kiabált. Eredj a kurvákhoz. Ez sem igaz. Mindössze egyszer találkozott egy nővel, az is rokon volt és Izraelből jött. Minden a fejében volt. Mint egy szemétládban.

Az anyja egy napon azt mondta neki, Cissile, az ég szerelméért, fésülködj meg, drágám. Erre a megjegyzésre Cissy az anyja arcába vágott. Hazamen-

tem és mit láttam? Egy már nem egészen fiatal nőt, feketéllő szemmel és vérző orral. Az orvos azt mondta, hogy mielőtt a lányuk javulni kezd, rosszabbra fordul az állapota. Ennyiből állt a tudománya. Elküldött minket egy igen szép helyre, egy kórházba, már nem tudom, hol is volt, Westchesterben vagy Bronxban, de Istennek hála, legalább metron lehetett odamenni. No, legalább most rájöttem, mire tartogattam eddig a spórolt pénzemet. Mindig azt hittem, hogy ha majd egyszer nyugalomba vonulok Floridában, hétköznapi is a pálmafák alatt sétáfkálhatok. Tévedtem. A pénz az én szépséges Cissymnek kellett, hogy egy szép otthonban lakjon a többi örültegyütt.

Ott álltak és táblát emelgettek.

ZAGROWSKY RASSZISTA.

ÉVEK ÓTA ITT ÉL, MÉGSEM SZOLGÁLJA KI A FEKETÉKET.

Mintha ide döftek volna ezzel, mutattam a szívemre.

Hajszálpontosan tudom, hol van a szív.

Aztán Cissy fokról fokra lehiggadt. Már látogathattuk. Megmutatta nekünk a cukorkaüzletet, adtunk neki néhány dollárt; hamarosan az egész életünk így folyt. A feleségem hetenként háromszor ment oda a metron finom csemegékkel (csak semmi édesség, az intézetiek nagyon ellenezték); mindig vitt neki valami szépet, egy blúzt vagy egy kendőt, valami ajándékot, érti, ugye, amivel kiutalta a szeretetet; én heti egy alkalommal mentem, de Cissy rám sem akart nézni. Gondolja csak meg, amilyen közel álltunk egymáshoz, mint a szerelmesek, hogy esett ez nekem? Nos, magának is vannak gyerekei, így hát tudja, hogy kis gyerek kis baj, nagy gyerek nagy baj, ezt tartja a jiddis mondás. De lehet, hogy a kínaiak is ugyanezt mondogatják.

Ó, Iz. Hogy történhetett ez? És ilyen hirtelen. Semmi jele nem volt?

Mi van ezzel a Faithszel? A szeme tele van könnyel. Nyilván nagyon érzelmes. Tudom, mire gondol. A gyerekei tinédzserek. Elég rendben valónak látszanak, de vajon később mi lesz

majd? Az emberek önmagukra gondolk. Emberi természet. Elvégre azt mégsem mondhatja nekem, hogy a feleségem hibája, vagy az én hibám. Hogy valamit iszonyúan rosszul csináltam! Szerettem a gyermekemet. Tudom, mit jár az emberek fejében. Nagyon is jól értek a pszichológiához. Amióta ez történt velünk, végigolvastam az egész irodalmat.

Ó, Iz...

Kezét a térdemre teszi. Lepillantok. Talán csak a bolondját járta velem. Talán azt gondolja magában, hogy vén hülye vagyok (majdnem az is vagyok). Nos, ahogy az imént is mondtam. Hála legyen Istennek a fejért. A fej az egyedüli hely, ahol még fiatal maradhat, ha a többi szokásos hely be is mondja az unalmast. Valami oknál fogva Faith csókot nyomott az arcomra. Fura egy nőszerű.

Faith, még mindig nem bírok rájönni, hogy maguk, lányok miért toltak ki velem annyira.

De hát igazunk volt.

És ekkor ez az Igazság Királynője kisebb leckében részesít. Arra már nem emlékszik, hogy az én Cissym fel és alá mászkált és förtelmes szavakat sikított, de arra emlékszik, hogy például: miután Mrs. Kendrick nagy, kövér, gusztustalan cselédlánya leslattyogott Kendrick allergia elleni gyógyszere miatt, én valami pofát vágtam és azt mondtam: hohó! a nagy hölgy! Mi van ebben olyan borzasztó? Azt is elmondja, hogy valahányszor megláttam egy szerelmespárt, egy fekete-fehér párt a háztömb körül sétálni, azt mondtam: pfuj, milyen gusztustalan. Ezt nem kellene megengedni. Állítólag ő maga is jó néhányszor hallotta tőlem ezt a megjegyzést. Úgy? Hát ez igazán izlés dolog. Aztán újra elmondja nekem ezt a Josie-t, aki valószínűleg portorikói volt, és akit nem szolgáltam ki időben. Aztán így szólt: Na jó, de tényleg, Iz, mi ez az egész Emanuellel?

Ne nézzen rá Emanuelre, mondtam. Ne merészeljen ránézni. Neki semmi köze ehhez.

Faith ide-oda forgatta a szemét. Aztán még többet mondott. Elmondta, neki az sem tetszik, ahogy én a nőkről beszélek. Azt mondta, hogy Mrs. Z.-t nem is egyszer vérszomjas fenevadnak neveztem. A feleségem, nem? Aztán nézegettem és kacsingattam a lányokra és beléjük is csíptem. Hazugság... Lehet, hogy egy kicsit megtapogattam

őket, de csipni, azt soha! Mellesleg ismeretek néhány leányzót, akik kifejezetten kedvelik, ha beléjük csipnek. Nem, mondta. Egyikük sem kedveli. Egyetlenegy sem. Csak beletörődnek, mert a történelem folyamán még nem volt példa rá, hogy csipdesésért valakit elítéljenek. (Ahhoz is jó idegek kellene, hogy egy Amerikában született lány a történelmet emlegetse.)

De tudja mit, Iz, mondta, felejsük el ezt az egészet. Sajnálom, hogy mostanában annyi baja van. Tényleg sajnálkozott. De egy perc múlva meggondolta magát. Mégsem sajnálja. Hátratette a kezét. Szája apró ó betűt formázott.

Emanuel felmászott az ölembe. Megveregette az arcomat. Ne szomorkodj, nagyapó, mondta. Emanuel nem bírja elviselni, ha könnyeket lát valakinek az arcán. Akár idegenén is. Ha a mamája csúnyán néz rá, akkor van annyi esze, hogy nem megy oda hozzá. Ilyenkor a feleségemhez megy. Nagyi, mondja, szegény mama olyan szomorú. A feleségem már ugrik is és rohan. Aggódik. Tőri magát. Vajon bevette Cissy a pirulát? Mi lesz most? Emanuel egy alkalommal odament Cissyhez és azt mondta: miért sírsz, mama? Mire ő így válaszolt a kisfiúnak: felegyenesedett és odacsapdosta a gyerek fejét a falhoz. Keményen.

Mama! kiabálta Emanuel. Kész szerencse, hogy odahaza voltam. Emanuel különben egyenesen a nagyjanyjához szaladt volna a bajával. Mi legyen most? Már nem vagyunk egészen fiatalok. A legidősebb fiamnak remekül megy – egy roppant exkluzív helyen él Rockland Countyban. A másik fiunk – nos, annak is megvan a maga élete, a maga nemzedéke. Elment tőlünk.

Ez a Faith rám nézett. Egy szót sem tudott szólni. Csak ült ott. Majdnem kinyitotta a száját. Tudom, mit akart mondani. Hogy toppant be Emanuel ebbe a történetbe? Mikor?

Aztán pontosan ugyanezekkel a szavakkal feltette a kérdést? Nos, hogy illik bele a képbe Emanuel?

Beleillik. Beleillik. Mint Nasszer arany ajándéka.

Nasszeré?

Óké, ha nem Nasszeré, hát Egyiptomé – ő Izsák második fia, nem? Vagy valami közeli rokona. Egy napon csak ültem és azon tóprengtem: miért? miért? A válasz: hogy emlékeztessen bennünket. Az egész dolognak ez az egyetlen célja.

Az Ábrahám, vág közbe Faith. Két fia volt, Izsák és Izmaél. Isten megígérte, hogy nemzedékek atyjává teszi, és azzá is lett. De tudja, teszi hozzá Faith, nem volt valami jó papája annak a két kisfiúnak. Ami nem is olyan szokatlan dolog, fűzi még hozzá.

Na tessék! Erre csinálták a Bibliát, ezeknek a nőszemélyeknek, hogy a férfiak ellen fordítsák. Hát persze, hogy Ábrahámra gondoltam. Ábrahámra. Izsákot mondtam volna? Most az egyszer be kell vallanom, a nőnek igaza volt. Emlékszem is, az egyiket mindenestül elkergette a házából, a másikat meg hajlandó lett volna felapritani, mert egy hangot hallott a fe-

*Valahányszor megláttam
egy szerelmespárt, egy fekete-fehér
párt a háztömb körül sétálni,
azt mondtam: pfuj, milyen
gusztustalan. Ezt nem kellene
megengedni. Állítólag ő maga is
jó néhányszor hallotta tőlem ezt
a megjegyzést. Úgy? Hát ez
igazán ízlés dolga.*

jében, ami azt mondta, rajta, szeleteld fel!

A kérdés azonban az, hogyan illik Emanuel a képbe. Igenis, megmondom. Ha egyszer el akarom mondani, akkor el is magyarázom.

Na szóval így kezdődött. A feleségem egy szép napon odament a kórház igazgatójához és azt mondta: mondja, miféle hely ez? Csak egy pillantást kell vetni a lányomra. Még a vak is látja. Teherben van. Mi folyik itt éjszakánként? Ki a felügyelő? Hol van ilyenkor egyáltalán?

Terhes? Azt felelte, hogy erről még csak nem is hallott. Aztán futkosni kezdtek és jött az orvos és közölte, hogy igen, valóban terhes. Biztos. Van még más újság is? kérdezte a feleségem. Aztán különféle találkozók kezdődtek a hetenkénti pszichiáterrel, a naponkénti pszichológussal, az ideggyógyossal, a szociális munkással, a főnővérrel, a nővérek felügyelőjével. A feleségem azt mondta, Cissy tudja. Elvégre nem hülye, csak egy kissé megzavaro-

dott és depressziós. Tudja, hogy gyermek van a méhében, mint minden normális nőnek. Még azt is mondta, mama, kisbabám lesz, és megcsókolta a feleségemet. Évek óta először csókolta meg az anyját. Na, ehhez mit szól?

Eközben nagy nyomozást folytattak. Kiderült, hogy a férfi egy színes bőrű pasas. Az egyik kertész. De néhány hónappal ezelőtt már otthagya a kórházat. Egész jól el tudom képzelni, mi történt. Cissy mindig szerette a virágokat. Kislány korában folyton virágmagokat ültetett és egész napon át ott üldögélt a cserép előtt, leste, amint a magok kibújnak a földből. Cissy így figyelhette a kertészt, a kertész meg Cissyt. A kertész felásta a földet. Elvetette a magot. Cissy figyelt.

A hivatal bocsánatot kért. Bocsánat? Baleset történt. A felügyelő épp egyheti szabadságon volt. Beperelehettem volna őket egymillió dollárra. Ne higgye, hogy nem beszéltem ügyvéddel. Aztán egy idő múlva detektívet fogadtam, hogy keresse meg a kertészt. Meg akartam ölni. Ízekre szaggatni. Mi is jött aztán? Ja igen, újra összehívták őket. A pszichiátert, a pszichológust,

csak a segédápolónőt hagyták ki.

Az egyetlen remény arra, hogy félig normális életet éljen, és ne az intézetben, az, hogy hozza világra a gyermeket és maga gondozza. Nem, mondtam, ezt nem bírom ki. Hogy az én Cissym, aki úgy néz ki, mint az olvasztott arany, egy fekete gyerekkel mászkáljon. Mire a pszichológus azt mondja, ne legyen már olyan bigott! Mit idegeskedik ezen? A feleségemnek lassacskán jó ötlete támadt. Oké, rendben, majd mi örökre fogadjuk. Cissynek erről egyáltalán nem is kell tudnia.

Maguk tévhitben élnek, mondta a kórház főnöke. Ezek mind így beszélnek. Ezalatt azt értette, hogy vigyük haza magunkkal ezt a gyermeket és ha igazán szeretjük Cissyt... aztán nagy prédikációba kezdett erről a gyerekről, aki összeköti Cissyt az élettel; meg hogy az egész azért történt, mert Cissy teljesen belehabarodott ebbe a kertészbe, ebbe a kurafiba, ebbe a zöld hüvelykujjú feketébe.

Tudja, azért viccelődöm, mert azért

mégis van egy kevéske örömöm ebben. Mert ez a gyerek mégis egy kis jó barátom lett. Ahová megyek, oda ő is eljön, még akkor is követ, ha odamegyek azokhoz a vén kecskékhez a parkban, hogy egy kicsit lábtengőzzak. Meghívtak, amikor megláttak a szupermarketben: Hé, Iz, Tony beteg. Beállsz helyette, oké? A feleségem azt mondta, vidd magaddal Emanuel, hadd lássa, hogy játszanak a férfiak. Magammal vittem azok közé a vénemberek közé, akik szintén láttak már épp eleget az életben. Azt gondolták, hogy afféle jótét lélek vagyok. Néhányan meg úgy tettek, mintha észre sem vették volna. Ezek nyilván azt hitték, hogy a zsidók amúgy is egy kissé színesek, így hát nem bámulták őt dűlledt szemmel. Emanuel odament a hintához, ezek meg azt hitték, többé nem is látják.

Nem akarok eltérni a tárgytól. Mi a tárgy? A tárgy az, hogy hogyan hoztuk el a kisbabát. A feleségem, Mrs. Z., Nettie egyszerűen kiszekírozta belőlem. Magunkhoz kell venni ezt a gyereket, mondogatta. Én elköltözöm innen, én behurcolkodok a diliházba Cissyhez és majd csak elboldogulok. Iz, jobb lenne, ha meggondolnád. A feleségem bátyja, valami vezető szociális munkás, még bátorította, azt hiszem, az is valami kommunista, legalábbis, ahogy az utolsó húsz-harminc évben beszélt...

Tüled, Iz, mondta a bátyja. Elvégre ez egy kisbaba. Vér a véredből. Persze, hacsak nem akarsz, hogy Cissy ott rohadjon meg azon a helyen, ha már úgy elszegényedsz, hogy többé nem tudsz fizetni érte. Akkor majd bedugják a Bellevue-be, a Central Islipbe, vagy hasonló helyre. Először olyan lesz, mint egy hulla, aztán meg mint valami főzelék. Hát ezt akarsz, Iz?

Ezután a beszélgetés után totál kikészültem. Dolgozni se tudtam menni. Közben meg Nettie átsírta az éjszakákat. Reggel már fel sem öltözött. Fel és alá mászkált egy seprűvel, de nem sepert. Csak elkezdte, aztán ömlöttek a könnyei. Feltett egy fazék levest a tűzhelyre, aztán beszaladt a hálósobába és lefeküdt. Nemsokára kezdtem azt hinni, hogy őt is el kell vinni.

Feladtam.

Hallgatóm ekkor megszólalt: Helyes, Iz. Maga a helyes dolgot cselekedte. Mi mást tehetett volna?

Úgy éreztem, mindjárt behúzik neki egyet. Nem vagyok erőszakos ember, most is inkább csak izgatott vagyok, de ki kérdezte? Helyes, Iz! Ott ült mellettem és bólogatva mutatta a fejével, milyen helyes dolgot műveltem. Emanuel végre odament a játszótérre. Láttam, hogy hintázik és hintázik. Két órán át képes hintázni. Szereti. Roppant módszeresen hintázik.

Nos, a história rosszabbik részének vége. Most jön a jobbik. Elnevezni a kisbabát. Milyen nevet adjunk neki? Kis barna babácska. Afféle közbeeső szín. Teljesen idegen.

A szülészetén, tudja, ahol az anyák feküsznek az új kisbabákkal, Nettie azt mondta, Cissy, Cissile drága, édes kicsikém (mert a feleségem mindig így

*Milyen nevet adjunk neki?
Kis barna babácska.
Afféle közbeeső szín.
Teljesen idegen.*

beszélt hozzá, mintha a lányunk olvasott aranyból, mintha himes tojásból lenne), édes kislányom, minek nevezzük el ezt a kisbabát?

Cissy szoptatott. Fehér testén az a picit, göndör, fekete fej. És Cissy menten rávágta: Emanuel. Abban a minutában. Amikor ezt meghallottam, arra gondoltam, hogy ez nevetséges. Kész röhej, ilyen hosszú zsidó nevet adni egy ilyen picurka babának. Ilyen néven csak holmi öregapót hívhatnak. Aztán majd mindenki MANNY-nek nevezi. Manny bácsi. De Cissy megint csak azt mondta: Emanuel!

A David nagyon szép név, ajánlottam kedves hangon. A nagypapádat is így hívták, nyugodjék békében. A Michael is nagyon szép, mondta a feleségem. A Joshua egyszerűen gyönyörű. Manapság sok gyerek szaladgál ilyen szép nevekkal. Ez egytől egyig mind szép, modern név. Az emberek is örömmel mondják ki.

Nem, mondta Cissy, Emanuel. És sikítózni kezdett, Emanuel, Emanuel. Már majdnem beadtunk neki egy-két extra nyugtatót. De azért ezzel óvatosak voltunk a tej miatt. Az ilyesmi esetleg az anyatejre is hat.

Oké, kiabálta mindenki. OKÉ! Nyugodj meg, Cissy. Oké, Emanuel. Hozzá-

tok ide azt a születési bizonyítványt. Írjuk alá. Szögezzük le. Lássuk csak. Emanuel... Néhány nap múlva jött a rabbi. Néhányszor felemelgette a szemöldökét. Aztán elvégezte a munkáját, a briszt, azaz a körülmetélést. Így csinálják ezt azokkal a gyerekekkel, akik Izraél férfiai lesznek. Ezt a kifejezést használják. Nem Emanuel az első színes bőrrű gyerek. Azt mondják, hosszú idővel ezelőtt mi is majdnem egészen sötétek voltunk. De ha jól meggondolom, nem szándékozom átruccanni Izraelbe. Azt mondják, ott töméntelen fekete zsidó van. Ott ez egyáltalán nem szokatlan. Erről többet kellene nyilvánosan beszélni. Mert sokat gondolkozom azon, hol is kellene Emanuelnek élnie. Talán nem lenne neki olyan jó, ha itt élne. Mert a fiam, azokkal a furcsa eszmével... Ach, felejtünk el!

Mi van a házban, a maguk szomszédaival, már úgy értem, azokkal, akik most laknak maguk mellett? Vannak ott más feketék is?

Ó, igen, de azok szömyen sznobok. Ne kérdezze, mire fel olyan sznobok.

Mert, mondja Faith, talán jó lenne, ha a saját színéből is akadnának barátai, akkor talán nem lenne annyira magányos az iskolában.

Idehallgasson, ez New York, nem Wisconsin! De ha Faith egyszer rákezd, nem lehet leállítani.

Elvégre, mondja Faith, végül úgyis meg kell ismernie a saját népét. Az ő életüket kell megosztania. Tudom, ez problémát jelent magának, Iz, de ennek ez a módja. Van egy barátnőm, akinak ugyanaz a helyzete, és aki egy fajlag sokkal integráltabb szomszédságba költözött.

Ez igaz? És hol van az a hely?

Ó, hát ott van a...

Álljon meg a menet, várjon egy percig. Harmincöt éve élünk abban a lakásban. Ezt akartam mondani, de hallgattam. Egy darabig nagyon csendesesen ültem, gondolkodtam és gondolkodtam. Azt mondtam magamnak, légy olyan, mint egy hindu, Iz, légy olyan higgadt, mit egy uborka. De ez már túl sok. Idehallgasson, Miss Faith, tegyen meg nekem egy szívességet és ne oktatgasson.

Én nem oktatgatom, Iz, én csak...

Ne válaszoljon nekem mindenre, jó? Csak beszél és beszél. Minek? Kinek? Miért? Nettie-nek igaza van. Ez csak ránk tartozik. Ez meg itt Emanuel életéről papol nekem.

RAPAI ÁGNES

Bejött, kiment

Bejött.

Szépnek találta az előszobában a zöld padlószőnyeget.

*Szépnek találta a konyhában a szekrényt, a fal színét,
a mosogatót.*

Szépnek találta a fürdőszobában a csempét, a kádat.

*Szépnek találta a hálósobában a rézágyat, a tapétát,
a fotelt, az állólámpát.*

Szépnek találta a könyveket.

*Szépnek találta Babits, Ady, Csehov fényképét a könyves
polcon.*

Csúnyának találta a tükröt.

Kiment.

Maga semmit sem tud erről, ordítok rá. Menjen, csináljon élő láncot. Ne tanítgasson engem.

Feláll és egy kissé sértődötten néz rám. Nyugi, Iz!

Jön Emanuel. Meghallotta a kiabálását. Kis arca csupa aggodalom. Faith felemeli a kezét, hogy megsimogassa, a nagypapája olyan hangosan kiabált.

De ezt már nem tűröm el. El a kezekkel, ordítom. Ez nem a maga kölyke. Na nyúljon hozzá. És megragadom Emanuel vállát, átlökdösöm a parkon, kereszttúlszágálom a játszótérre és a híres emlékművön. Faith egy darabig utánunk szalad. Aztán megpillantja néhány barátját. Na, legalább most van miről beszélnie. Három, négy asszony. Kis csoportot alkotnak. Beszélnek. Megfordulnak, néznek. Az egyikük integet. Helló, Iz.

Ez a park tele van zajokkal. Mindenkinek van valami mondanivalója a mellette lévő fickónak. Zenélnék, illegetik a fejüket, bűvészkednek – képzeljék, az egyikük még egy zongorát is idehurcolt.

A patikát négy évvel ezelőtt eladtam. Többé nem járok dolgozni. De Emanuel meg akartam mutatni, nézze

meg, milyen szép volt az én patikám, amiből három gyereket tudtam főiskolán taníttatni és amiből mindnyájan megéltünk – képzeld csak el: egyetlen üzletből!

Megpróbáltam lenyugodni a kisfiúval. Kérsz egy fagyit, Emanuel? Itt van egy dollár, fiacskám. Vegyél magadnak rajta fagylat!-ot. Odaát van az ember. De ne felejtse el visszakérni az aprót. Lehajoltam és megsókoltam a feje búbját. Nem örültem, hogy meghallotta, amint egy asszonnyal üvöltözök és látja, hogy még mindig reszket a kezem. Emanuel néhány lépést előreszalad, aztán visszanéz, hogy lássa, tényleg nem mozdulok el onnan.

Én is követem a szememmel. Egy jókora csokoládés fagyvalttal integet. A fagyvalt egy árnyalattal sötétebb, mint ő. A félnótás tömegből egy fiatalember közelít felém. Hátára kisbaba van szíjazva. Manapság ez a divat járja. Aféle mindennapos kérdésként rámutat Emanuelre. A teremtsit, milyen csinos ki kölyök. Kié? Nem válaszolok. De tényleg, milyen aranyos, mondja újból. Kié?

Csak ekkor nézek az arcába. Mit akar ez? Ennek is meséljem el az életem történetét? Semmi szükségem rá, hogy el-

meséljem. Már elmondtam és újra elmondtam. Így hát nagyon hangosan csak ennyit mondok neki – senki nem érdekel –, mit tartozik ez magára, miszter? Mit gondol, kié ez a gyerek? Egyébként maga kinek a kölykét cipeli a hátán? Úgy nézem, nem a sajátját.

Hé, öregem, nyugi, nyugi, mondja a pasas. Igazán nem akartam semmit (mondja, találkozott már olyan emberrel, aki akart valamit, amikor kinyitotta a száját?). Mialatt ordítok vele, hát-rálni kezd. A nők ott a szobornál egy kicsit hangosabban kotkodácsolnak. Meglehetősen nagy köztünk a távolság, de szerencsére ezeknek radarjaik vannak. Hirtelen élesen megfordulnak, mint a madarak és a fiatalember felé szaladnak. Halkan beszélnek hozzá. Miért molesztálja ezt az öregembert? Nincs neki elég baja? Miért nem hagyja békén?

Én nem molesztálom, mondja a fiatalember. Csak kérdeztem tőle valamit.

Nos, ő mégis úgy hiszi, hogy maga molesztálja, mondja Faith.

Azután Faith egyik barátjáné, egy negyven körüli asszony dühösen kiabálni kezd, miért nem törődik a saját kölykével? Hiszen bőg! Hát süket maga? Természetesen a harmadik nő is tesz valami megjegyzést, ő sem akar ki-maradni. Megragadja a fiatalember dzsekijét: már máskor is láttam magát erre ólálkodni, öcsikém, jobb, ha eltűnik. A fiatalember elinal. A nők a kezükkel rázzák utána.

Aztán ez a Faith széles mosollyal odajön hozzám. Becsszóra, Iz, néme-lyik ember nagyon fárasztó, ugye? De mi jól elküldtük, ugye? És odahajol és arcon csókol. Mondja meg Cissynek, hogy üdvözlöm, oké? És átkarolja a barátjait. Azok is hátra-hátraszólnak egy-egy szót, mintha épp felkurbliznának egy motort. Aztán nagy nevetve elsétálnak. Még visszaintegetnek Emanuelnek. Nevetnek. Nevetnek. Viszlát, Iz... Szia, Emanuel.

Mi volt ez, Emanuel, meg tudod ezt nekem magyarázni, mi történt itt? Ész-revettél itt valahol valami vicceset? Ez az első alkalom, amikor Emanuel nem válaszol nekem. A nevét irogatja a járdára. EMANUEL. Nagy, ákombákom, nyomtatott betűkkel.

A nők egyre távolabb mennek tőlünk. Beszélnek. Beszélnek.

LIGETI GYÖRGY MAGYARORSZÁGI ŐSBEMUTATÓJA

Hátborzongató vígopera



Részlet id. Pieter Brueghel Apokalipszis című festményéből, amely a művet ihlette

A **Bartók** és **Kodály** nevével meghatározott 20. századi magyar zene következő generációinak egyik legnagyobbja **Ligeti György**. Szűkebb hazájában, Erdélyben népzenei kutatott, majd a zeneművészeti főiskolán fiatal alkotóként zeneszerzést és ellenpontot tanított, amikor első művei feltűntek. 1956-tól Bécsben, Darmstadtban, Stockholmban, Berlinben, a kaliforniai Stanford és napjainkban Hamburg zeneművészeti főiskoláján tanít, és lett az új zene világ nagysága. Az Új Magyar Lexikonban nem szerepel, tizenhárom évvel későbbi pótkötetében ennyi: „zeneszerző, zeneíró, külföldön él”. Hát, ez igaz. Német, francia, finn, svéd stb. forrásokból több megtudható. Többkötetnyi.

Végre, *Le Grand Macabre* című operája magyarországi bemutatója (Thália Színház, október 29. és 31.) alkalmával nemcsak *anti-anti operájával* (formulájának kettős tagadása végül is a műfaj létjogát hirdeti!), hanem rendkívül kellemes, szellemes, zenéjéhez hasonlóan finom iróniát sugárzó személyével is találkozhattunk.

Mint századunk magyar komponistája, **Farkas Ferenc**, **Verecs Sándor** tanítványa, gondolkodása és gyakorlata Bartókra támaszkodik, anélkül, hogy saját szerkesztésében, bravúros hangszerelésében követné. (Legfeljebb itt-ott, zenei epizódokban, mint például A csodálatos mandarin indítórészére emlékeztető – Ligetinnél azonban valódi – zenélő autódudák.) A szó szoros értelmében nem „követ” senkit, csak **Palestrinától** ifjabb diáktársáig, **Kurtág Györgyig** „beépít” mindenkiből neki tetszőt. Egész zeneszerzői tevékenységére, erre a színpadi művére kíváltképp elmondható, ami **Wagnerre**: nagyszerű, de egy az egyben nem követhető. Talán éppen ezáltal vezető zeneszerzője a század második fele avantgárd muzsikájának.

E helyütt nem maradhat említetlen: erdélyi népzene-kutatóként és stanfordi, hamburgi professzorként magyar zsidó

volt és maradt, aki működésének sok-sok helyszínén mindmáig ahhoz is ragaszkodik, hogy nevét (amely külföldön írásban, kiejtésben elég problémás) változtatlan magyar helyesírással („György”) írják, használják (lásd **Wolfgang Burde György Ligeti** című könyvét.) Lám, világ-hírből ez éppúgy nem okoz különösebb akadályt, amiként az sem, hogy fesztelenül vállalja **Goldmark Károly**, **Weiner Leó**, **Polgár Tibor**, **Ránki György** után, **Rózsa Miklós**, Kurtág György és még hosszú sor alkotó, előadó mellett az igazán nem restelni való magyar-zsidó zenevonal örökségét.

Le Grand Macabre – műfaját tekintve abszurd zenés színháznak nevezhető. Eredeti ihletője az idősebb **Brueghel** egyik ismert alkotása, az *Apokalipszis*, közelebbről e századi honfitársa és híve, **Michael de Gelderode** színműve, amelynek alapján Ligeti és **Michael Maschke** a librettót írta. Magyarra a rendező **Kovalik Balázs** fordította. A festmény totális pusztulásábrázolásában gazdag és szegény, boldog és boldogtalan, szerelmes és szenttelen – mind elpusztul. Erről szól a kép. Ligeti is erről szól? Vígoperában?! A fenyegetéséről mindenesetre. Förtelmes karakterekkel (és zenei karakterizálással) mindenképp. Századunk borzalmainak halmaza, emberáldozatainak, megkínzottainak tömkelege (a világháborúk, a zsidóirtás, a konstruált perek, a szibériai büntetőtáborok, napjaink vérengzései szerette a világon) már régen feldolgozhatatlannak, hatástalannak a tragédia műfajában. A méretük alig teszi lehetővé. Ide ez a hideglelős szarkazmus kell, ezek az emberen aluli emberek, ez a fuldokló, sirásközelről rohej. Ez segít? Vagy csak fenyeget, mint rémszázadunk küszöbén a „taknyos” diák **Alfred Jarry az Übű királlyal**? Figyelmeztet, mint – már későn! – **Bertolt Brecht** a sajnos meg nem állított Arturo Uival? Ki tudja. Kifejezi a vészt zenével és „víg”-operával, annyi bizonyos. És – higgyék el – nemes esz-közökkel jól szórakoztat. Saját vesztünk előrevetített rémképeivel.

Rajk András